

ISSN 2351-7077 (spausdintas)
ISSN 2351-7085 (internetinis)

GERDA JAKŠTAITĖ, GIEDRIUS ČESNAKAS,
IEVA KARPAVIČIŪTĖ, IEVA GAJAUSKAITĖ,
DANGUOLĖ BARDAUSKAITĖ, JUSTINAS JUOZAITIS

LIETUVA GLOBALIOJE ERDVĖJE

METINĖ APŽVALGA 2013–2014 M.

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS

VERSUS AUREUS

Leidinio sudarytojai:

Mokslinio klasterio „Tarptautinių santykių ir saugumo procesai:

Lietuva globalioje erdvėje“ vadovė – dr. Gerda Jakštaitė

Mokslinio klasterio narys – dr. Giedrius Česnakas

Mokslinio klasterio narė – dr. Ieva Karpavičiūtė

Mokslinio klasterio narė – Ieva Gajauskaitė

Mokslinio klasterio narė – Danguolė Bardauskaitė

Mokslinio klasterio narys – Justinas Juozaitis

Mokslinio klasterio „Tarptautinių santykių ir saugumo procesai:**Lietuva globalioje erdvėje“ kontaktai**

Adresas: Gedimino g. 44-201, Kaunas, Lietuva

Mokslinio klasterio vadovės telefono numeris: 8-37 206704

Mokslinio klasterio vadovės el. paštas: g.jakstaite@pmdf.vdu.lt

ĮŽANGINIS ŽODIS	5
1. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA: VIDAUS DIMENSIJA	7
2. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA: PIRMININKAVIMAS	
EUROPOS SĄJUNGOS TARYBAI	12
2.1 Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai prioritetai.	12
2.2 Kokie veiksniai darė įtaką Lietuvos pirmininkavimui ES Taryboje?	13
2.3 Lietuvos politika pirmininkavimo ES metu	14
2.4 Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai rezultatai	15
3. LIETUVOS SAUGUMO, GYNYBOS IR UŽSIENIO POLITIKA:	
2014 M. PRIORITETAI IR IŠŠŪKIAI	16
3.1 Nacionalinis saugumas, bendri principai ir 2014 metų tendencijos.	17
3.2 NATO ir Rusijos santykiai – liepto galas?	20
3.3 NATO saugumo garantijos ir Lietuvos gynybos biudžetas	24
3.4 NATO šalių apginamumas, gynybos planų atnaujinimas, atsakas į hibridinio karo grėsmes	27
Išvados	29
4. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA: SANTYKIAI SU JAV.	31
4.1 Veiksniai, darę įtaką Lietuvos ir JAV santykiams.	31
4.2 Svarbiausi Lietuvos ir JAV diplomatinių / politinių, karinių ir ekonominių santykių procesai	33
4.3 Lietuvos ir JAV santykių rezultatai bei perspektyvos	36
5. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA: SANTYKIAI SU	
STRATEGINĖMIS PARTNERĖMIS	38
5.1 Lietuvos ir Lenkijos santykiai	39
5.2 Lietuvos ir Ukrainos partnerystė	41
5.3 Lietuvos ir Prancūzijos partnerystė	42
5.4 Lietuvos strateginių partnerysčių iššūkiai ir perspektyvos	44

6. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA: RYTŲ VEKTORIUS	46
6.1 Lietuvos santykiai su Ukraina.	47
6.2 Santykiai su Rusija.	52
6.3 Lietuvos santykiai su kitomis regiono valstybėmis	54
6.4 Lietuvos vaidmuo Rytų erdvėje	56
7. ATSTOVAVIMAS ENERGETINIO SAUGUMO INTERESAMS	
EUROPOS SĄJUNGOJE IR NATO: TIKSLAI IR REZULTATAI	57
7.1 Ukrainos ir Rusijos konfliktas – iššūkių	
tarptautiniam saugumui komplekso dalis	58
7.2 Procesai Lietuvos energetikos sektoriuje: strateginių uždavinių įgyvendinimas	60
7.3 Atstovavimas energetinio saugumo interesams ES ir NATO vektoriuose	62
8. GALIMYBĖS IR IŠŠŪKIAI GLOBALIOJE ERDVĖJE.	67

Lietuvos užsienio politikos tyrimai pasaulyje nesulaukia daug dėmesio. Nagrinėjant Lietuvos užsienio politiką dažnai apsiribojama lokaliais, pavieniais projektais ir straipsniais, kuriems trūksta nuoseklios, ilgalaikės, periodinės Lietuvos užsienio politikos analizės. „Lietuva globalioje erdvėje“ bus vienas pirmųjų kasmetinių Lietuvos užsienio politikos analizei skirtų leidinių, kuriame reguliariai bus pateikiama svarbiausių Lietuvos užsienio politikos sprendimų, jų priežasčių ir rezultatų analizė.

Leidinys „Lietuva globalioje erdvėje“ atsirado mokslinio klasterio „Tarptautinių santykių ir saugumo procesai: Lietuva globalioje erdvėje“ iniciatyva. Susibūrusiai jaunųjų mokslininkų grupei Vytauto Didžiojo universiteto Senatas suteikė pasitikėjimą atlikti tarptautinių santykių ir Lietuvos užsienio politikos srities tyrimus ir juos viešinti.

Šis leidinys yra skirtas ne tik akademinėi auditorijai, užsienio politikos tyrėjams, bet ir Lietuvos užsienio politikos formuotojams bei įgyvendintojams ir svarbiausia – visuomenei. Leidinį „Lietuva globalioje erdvėje“ autoriai mato kaip įsipareigojimą išeiti iš už griežtų akademinų rėmų ir padėti visuomenei suprasti Lietuvos užsienio politiką.

Pirmajame leidinio numeryje analizuojamas laikotarpis – 2013 m. liepos 1 d.–2014 m. birželio 30 d. – Lietuvai buvo iššūkių ir galimybių metas. Per šiuos metus Lietuva ne tik pirmininkavo Europos Sąjungos Tarybai, buvo išrinkta į Jungtinių Tautų Saugumo Tarybą, kurioje galėjo akcentuoti norimus užsienio politikos klausimus, bet ir susidūrė su iššūkiais kaimynystėje (karinė agresija prieš Lietuvos strateginę partnerę Ukrainą), atliko svarbų vaidmenį atstovaudama regiono valstybių interesams tarptautinėje arenoje. Šie iššūkiai ne tik sutelkė ir išgrynino Lietuvos užsienio politiką, bet ir sustiprino ryšius su svarbiausiu sąjungininku – Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, sustiprino Lietuvos pozicijas Europos Sąjungoje.

Leidinį sudaro aštuonios dalys. Lietuvos užsienio politika 2013 m. liepos 1 d.–2014 m. birželio 30 d. analizuojama išskiriant keletą svarbiausių jos dimensijų: Lietuvos vidaus politikos lygmenį, Lietuvos užsienio politiką tarptautinėse organizacijose, Lietuvos dvišalius santykius. Leidinyje „Lietuva globalioje erdvėje“ pristatomi Lietuvos vidaus politikos veiksniai, darę įtaką Lietuvos užsienio politikai,

pateikiama Lietuvos užsienio politikos Europos Sąjungoje ir NATO analizė, nagrinėjami Lietuvos santykiai su JAV, kitomis strateginėmis partnerėmis, Rytų (povietinės erdvės) šalimis; taip pat analizuojami energetinio saugumo klausimai Lietuvos užsienio politikoje ir globali Lietuvos užsienio politikos dimensija.

Mokslinio klasterio vadovė
dr. Gerda Jakštaitė

1. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA: VIDAUS DIMENSIJA

Dr. Giedrius Česnakas

Lietuvos užsienio politikos vidaus dimensijai darė įtaką tiek išorės, tiek ir vidaus veiksniai. Išorės veiksniai buvo susiję su Lietuvos pirmininkavimu ES Tarybai, o vėliau su Rusijos ir Ukrainos konflikto procesais. Svarbiausias vidaus politikos veiksnys, veikęs Lietuvos užsienio politikos vidaus dimensiją, buvo Lietuvos Respublikos Prezidento sprendimai.

Viena pirmųjų Lietuvos užsienio politikos vidaus dimensijos problemų buvo ambasadorių pasiklausymo skandalas, prasidėjęs 2013 m. rugpjūtį, kai buvo pavišinti privatūs Lietuvos ambasadorių Azerbaidžane ir Vengrijoje telefoniniai pokalbiai. Dėl šių pokalbių ambasadoriai Artūras Žurauskas ir Renatas Juška buvo atleisti iš užimamų pareigų. Ambasadorių atleidimu nebuvo patenkinti kai kurie Lietuvos Respublikos Seimo Užsienio reikalų komiteto nariai. Žiniasklaidoje buvo įvairių spekuliacijų, kad pokalbių pasiklausymą ir viešinimą vykdė užsienio valstybių specialiosios tarnybos. Nebuvo atmestinos versijos, kad tai padarė Lietuvos specialiosios tarnybos. Galima pastebėti, kad taip ir nebuvo viešai įvardyta, kas įvykdė šias veiklas, be to, jeigu ambasadoriai buvo atleisti dėl užsienio tarnybų vykdytos veiklos, iš to galima daryti išvadą, kad užsienio specialiosios tarnybos gali veikti Lietuvos diplomatus.

2013 m. spalį, kai buvo sustabdytas Lietuvoje pagamintų pieno produktų importas į Rusiją, netikėtai atsiskleidė Vyriausybės ir Prezidentūros pasidalijimas dėl geografinių sferų strategijos užsienio politikoje. Lietuvos Respublikos Prezidentė teigė, kad būtent ji yra atsakinga už santykius su Vakaraais, o Vyriausybė už santykius su valstybėmis, esančiomis į Rytus. Toks užsienio politikos erdvių pasidalijimas, jeigu jis nėra tik retorinis, verčia kvestionuoti, ar tai neprasilenkia su įstatymais, taip pat kelia problemas dėl užsienio politikos nuoseklumo ir koordinavimo. Tiek LR Prezidentas, tiek Vyriausybė privalo būti atsakingi už visą valstybės užsienio politiką, o ne atskiras jos erdves.

Lietuvos užsienio reikalų ministrui siekiant pašalinti reikalavimą paleisti J. Tymošenko kaip ALPS pasirašymui trukdantį veiksnį, Darbo partija pateikė

rezoliucijos projektą Lietuvos Respublikos Seimui, kuriame ragino J. Tymošenko paleidimą laikyti esminiu kriterijumi pasirašyti (ALPS) su Ukraina. Tokia rezoliucija neabejotinai prieštaravo Užsienio reikalų ministerijos įgyvendinimai politikai Ukrainos atžvilgiu. Vis dėlto pateiktas rezoliucijos projektas kitų valdančiosios koalicijos partijų buvo atmetas.

Būtina pastebėti, kad prieš Vilniaus viršūnių susitikimą Seimo Pirmininkė L. Graužinienė, priklausanti „Darbo partijai“, kritikavo Prezidentę ir užsienio reikalų ministrą dėl pasyvumo Ukrainos klausimu. Vis dėlto abejotina, ar kaltinimai dėl pasyvumo buvo pagrįsti, atsižvelgiant į minėtų pareigūnų veiklą. Pati Seimo Pirmininkė lapkričio 26 d. išvyko nesuderinto vizito į Kijevą, ketindama susitikti su Ukrainos Aukščiausiosios Rados pirmininku, opozicinių frakcijų atstovais. Kadangi vizitui trūko suderinimo su Užsienio reikalų ministerija ir ES, Seimo Pirmininkė neturėjo suformuluotų derybinių pozicijų, kokie turėtų būti vizito tikslai, ką galima pasiūlyti ir kokius politinius instrumentus taikyti. Galima daryti prielaidas, kad toks veiksmas buvo paskatintas vidinės konkurencijos, o ne siekių paveikti Ukrainos užsienio politikos pozicijas.

Prezidentės ir Seimo Pirmininkės konfliktas persikėlė ir į 2014 m. Jis reiškėsi Ukrainos krizės kontekste. Dėl Rusijos veiksmų Ukrainoje kovo 3 d. Prezidentė Dalia Grybauskaitė sušaukė skubų Valstybės gynimo tarybos posėdį, tačiau į jį nebuvo pakviesta Seimo Pirmininkė L. Graužinienė, kaip tai numato Valstybės gynimo tarybos įstatymas. Seimo Pirmininkės neįtraukimas į tarybos posėdį buvo argumentuojamas jos priklausomybe partijai, kurios vadovams įtaką gali daryti Rusija. Vis dėlto viešai tokios įtakos darymo požymiai nebuvo įvardyti, nebuvo sudarytos parlamentinės tyrimo komisijos dėl Rusijos poveikio aukščiausiems valstybės pareigūnams ar parlamentinei partijai. Esant patikimai informacijai dėl užsienio valstybės įtakos darymo aukščiausiems valstybės pareigūnams šių pareigūnų veikla turėtų būti suspenduojama iki bus užbaigti tyrimai. Kadangi tokių veiksmų nebuvo imtasi, tai leidžia daryti kelias prielaidas.

Pirmoji – valstybės institucijos turi minėtos veiklos požymių įrodymų, tačiau nesiima būtinų veiksmų užkirsti kelią užsienio valstybės įtakai aukščiausiems valstybės pareigūnams, o tai kelia grėsmę nacionaliniam saugumui.

Antroji – buvo pateikti nepagrįsti kaltinimai dėl iškraipytos informacijos.

Trečioji – Prezidentė siekė atitolinti save nuo Darbo partijos atstovų prieš artėjančius prezidento rinkimus.

Tokie veiksmai ir pareiškimai sukėlė stiprią Seimo Pirmininkės reakciją, tačiau šie veiksmai netapo politine krize, o visuomenei nebuvo pateikti jokie išsamesni paaiškinimai.

Po Vilniaus viršūnių susitikimo Lietuvos aktyvumas užsienio politikoje, taip pat ir Ukrainos klausimu žymiai sumažėjo, o Lietuvos kaip ES Tarybos pirmininkės vaidmuo tapo sunkiai pastebimas. Lietuva užsienio politikoje numatė pirmiškumą iki Vilniaus viršūnių susitikimo, o gruodį ryškesnių veiksmų ir sprendimų buvo pasigesta, ypač iš Lietuvos Prezidentės.

Rusijos keliama grėsmė tapo aktualiausia prezidento rinkimų užsienio politikos tema, akivaizdu, kad ją puikiai išnaudojo Prezidentė D. Grybauskaitė, kurios retorika Rusijos atžvilgiu tapo itin griežta, o krašto apsaugos biudžeto didinimas – svarbia rinkimų tema. Kitaip nei tradiciškai Prezidentė metiniame pranešime kovo 27 d. skyrė itin daug dėmesio Lietuvos užsienio politikai ir saugumui, darantiems jiems įtaką procesams. Galima pastebėti, kad nuo pirmųjų kadencijos metų Prezidentės metiniuose pranešimuose užsienio politika sudarė vis reikšmingesnę pranešimų dalį. Be to, metinis pranešimas ir grėsmių pabrėžimas leido mobilizuoti paramą prieš prezidento rinkimus.

Buvo kandidatų, pasisakančių už nuosaikesnę politiką Rusijos atžvilgiu ar vėlesnį išlaidų krašto apsaugai didinimą. Ypač akcentavo socialinio teisingumo klausimus, nors viešajame diskurse dominavo saugumo klausimai, labiausiai remiamas kandidatas iš Socialdemokratų partijos – Zigmantas Balčytis, dėl to jo pozicijos susilpnėjo. Galima išskirti kandidato į prezidentus Artūro Paulausko pozicijas, kuris jau nuo gruodžio pradėjo intensyviau kritikuoti Prezidentės D. Grybauskaitės užsienio politiką Ukrainos atžvilgiu, teigdamas, kad „Lietuvos neatliktų namų darbų rezultatas – atmetinas požiūris į Rusijos įtaką ir nenuoseklus tikslų siekimas kalbant su Ukraina.“ Politikas rinkimų kampanijoje nebuvo linkęs objektyviai atsižvelgti į Lietuvos derybines pozicijas ir ribotus išteklius pasiekti užsienio politikos tikslų. Galima atmesti prielaidas, kad Prezidentės pozicijos turėjo esminę svarbą Ukrainos pozicijoms, nes užsienio politikos tikslams Ukrainos atžvilgiu pasiekti reikėjo žymiai didesnių pajėgumų ir išteklių, kurių Lietuva neturėjo, be to, Lietuva niekaip negalėjo varžytis su Rusija ir jos galimybėmis daryti įtaką Ukrainai. A. Paulauskas taip pat kritikavo Prezidentę dėl asmeniškumų perkėlimo į užsienio politiką ir strateginių partnerių praradimo, partnerėmis pasirenkant Skandinavijos valstybes. Asmeniškumų perkėlimą galimas iliustruotų nepilno Valstybės gynimo tarybos sušaukimas. Lietuvai vystant santykius su Skandinavijos valstybėmis išaugo Lietuvos prekybos apimtys, pavyzdžiui, su Švedija prekyba 2013 m. išaugo daugiau nei 111 proc. palyginti su 2009 m., prekyba skirtinga apimtimi augo ir su Suomija, Danija, Norvegija. Taigi, vertinant iš ekonominės perspektyvos, Lietuvai intensyvinant santykius su Skandinavijos valstybėmis buvo pasiekta teigiamų rezultatų. Vis dėlto, iš saugumo perspektyvų, Skandinavijos šalys negali užtikrinti saugumo Lietuvai, ne visos jos yra NATO narės, o Suomija vykdo

neutraliteto ir balansavimo tarp NATO ir Rusijos politiką. Šių šalių kariuomenės nėra pajėgios suteikti reikiamą karinę pagalbą. Taip pat verta pripažinti, kad dėmesio sąjungininkams, ypač JAV ir Lenkijai, trūko. Teiginiai, kad partnerystės išliko stiprios Rusijos keliamų iššūkių kontekste, nėra visiškai objektyvūs, bendradarbiavimą skatino ne tiek itin geri santykiai, bet bendros grėsmės, kurios nebepateko į tradicinę darbotvarkę. Tiek JAV Centrinės žvalgybos valdybos kalėjimų paieška Lietuvos teritorijoje, tiek ir neišspręsti pavardžių rašybos klausimai, kurie itin aktualūs Lenkijai, neprisidėjo prie abipusio pasitikėjimo stiprinimo. Nepamirškime, kad užsienio politiką formuoja ir įgyvendina ne tik Prezidento institucija, bet ir Vyriausybės bei Seimo, akivaizdu, kad kitos valstybės institucijos (2009–2012 m. laikotarpiu) taip pat pakankamai nesistengė, kad sąjungininkams būtų skiriamas deramas dėmesys.

Įvykiai Ukrainoje paskatino persvarstyti ir Lietuvos saugumo politiką. Buvo suvokta, kad kariniai konfliktai iš Europos kontinento neišnyko, o Lietuvos karių pajėgų finansavimas buvo itin sumažintas ir neatitinka esamų poreikių. Dėl šios priežasties prasidėjo diskusijos dėl krašto apsaugos finansavimo didinimo. Šiose diskusijose politikai, pasisakantys prieš lėtesnį ar mažesnį krašto apsaugos didinimą, pasirinko netinkamas platformas, ypač kai visuomenės mobilizacija ir susidomėjimas šiais klausimais buvo išaugęs. Po diskusijų tarp valstybės institucijų ir politinių partijų kovo 29 d. Lietuvos Respublikos Seime atstovaujamos partijos pasirašė susitarimą „Dėl 2014–2020 metų Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių“, kuriame numatė, kad išlaidos gynybai pasieks 2 proc. 2020 metais. Toks lėtas išlaidų didinimas buvo grindžiamas sudėtinga Lietuvos ekonomine situacija, tuo Lietuva iš esmės nesiskyrė nuo kitų ES valstybių, kurios savo gynybos biudžetus išlaiko mažus, tai motyvuodamos sudėtinga ekonomine padėtimi. Tuo pat metu JAV, susidurdama su ekonomine krize, tik labai ribotai sumažino karines išlaidas, išlaikė gynybos pajėgumus ir išliko Europos ir Baltijos šalių saugumo garante. Lietuva taip pat nusprendė skirti papildomų lėšų krašto apsaugai peržiūrėdama valstybės biudžetą, intensyveno diskusijas dėl Lietuvos kariuomenės pajėgumų, kelti klausimai dėl šauktinių kariuomenės grąžinimo.

Lietuvos Respublikos Seime iš esmės nėra radikaliai skirtingų požiūrių į Lietuvos užsienio politiką. Didžiausia kairioji partija – socialdemokratai bei dešinioji partija – Tėvynės Sąjunga, Lietuvos konservatoriai, tradiciškai atsakingos už užsienio politikos formavimą ir įgyvendinimą, taip pat Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis ir iš esmės sutaria dėl Lietuvos užsienio politikos tikslų ir veikimo priemonių Rytų vektorius atžvilgiu. Dauguma Seimo narių iš kitų partijų taip pat laikosi panašių pozicijų, o išimtimi gali būti laikomos tik tam tikrų Seimo narių pozicijos.

Pavyzdžiui, Broniaus Bradausko ar Remigijaus Žemaitaičio pozicijos kiek labiau išsiskirdavo iš bendro užsienio politikos vertinimo ir formavimo konteksto. Seimo narys Bronius Bradauskas skatino susilaikyti nuo griežtesnių Rusijos veiksmų vertinimo ir pasisakė už nuosaikesnę politiką Rusijos atžvilgiu. Remigijus Žemaitaitis 2014 m. kovą Lietuvos Respublikos Seimui priimant rezoliuciją dėl „Rusijos Federacijos keliamų grėsmių Ukrainos ir visos Europos saugumui“ registravo savo projektą, kuris ganėtinai artimai sutapo su Rusijos pozicijomis ir iš esmės prieštaravo Lietuvos užsienio politikos pozicijoms ir užsienio politikos praktikai. Seimo narys nekvestionavo Krymo referendumo teisėtumo ir jį sulyginu su Lietuvos išstojimu iš Sovietų Sąjungos, neatsižvelgdamas į istorinį kontekstą ir kitus veiksnius.

Vertinant valdančiosios daugumos partijų vadovų pozicijas, galima teigti, kad jos buvo nuosaikesnės Rusijos veiksmų atžvilgiu nei Prezidentės ar užsienio reikalų ministro. Valdemaras Tomaševskis paraleliai smerkė tiek Ukrainos buvusios valdžios ir opozicijos veiksmus, tiek Rusijos pozicijas. Viktoras Uspaskichas nesusieikšmino, kad Rusijos pajėgos kontroliuoja Krymą, jo nuomone, referendumas rengiamas skubotai ir neatitinka jokių reikalavimų ar prieštarauja Ukrainos konstitucijai. Ministro Pirmininko Algirdo Butkevičiaus ir Tvarokos ir teisingumo partijos pirmininko Rolando Pakso pozicijos iš esmės atitiko vykdomą Lietuvos politiką Rusijos ir Ukrainos atžvilgiu. Tačiau Premjeras kovo pradžioje nebuvo linkęs laikytis griežtų pozicijų Rusijos atžvilgiu, nes pareiškė, kad nepritaria siūlymams įvesti sankcijas Rusijai dėl agresijos prieš kaimyninę Ukrainą, nes tai paakenktų Lietuvos verslininkams.

Nors visų valstybės institucijų užsienio politikos klausimais deklaruojamos gan artimos pozicijos, tačiau asmeninės politikų pozicijos Rusijos atžvilgiu yra atsargesnės ir nuosaikesnės nei įgyvendinama užsienio politika. Pozicijos pritaikomos prie besikeičiančios tarptautinės aplinkos. Pastebėtina, kad užsienio politikos klausimus siekiami panaudoti vidaus politikos tikslams, tačiau, atsižvelgiant į tarptautinę praktiką, tai nėra laikytina unikaliu reiškiniu.

2. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA: PIRMININKAVIMAS EUROPOS SĄJUNGOS TARYBAI

Dr. Gerda Jakštaitė

2014 m. sukanka dešimt metų, kai Lietuva yra Europos Sąjungos narė – Lietuva prisijungė prie šios tarptautinės organizacijos 2004 m. 2013 m. liepos–gruodžio mėnesiais Lietuva pirmą kartą savo istorijoje pirmininkavo Europos Sąjungos (ES) Tarybai. Į ES Tarybą renkami ES šalių narių atitinkamų sričių ministrai, kad priimtų teisės aktus ir koordinuotą politiką. ES Tarybai pirmininkauja ES rotacijos tvarka pirmininkaujančios šalies ministras. ES Tarybai pirmininkaujančios valstybės keičiasi rotacijos tvarka kas šešis mėnesius. Kitą kartą Lietuva pirmininkaus Europos Sąjungai tik po 14 metų.

Viena vertus, pirmininkavimas ES Tarybai Lietuvai buvo iššūkis: Lietuva yra gana jauna valstybė palyginti su kitomis ES narėmis, negali pasigirti dideliais galios parametrais (nedidelė teritorija, gyventojų skaičius, BVP (Bendrasis vidaus produktas)) ar didele pirmininkavimo tokio pobūdžio tarptautinėms organizacijoms patirtimi. Kita vertus, pirmininkavimas ES Tarybai Lietuvai suteikė galimybę pagerinti Lietuvos įvaizdį Europos Sąjungoje, atkreipti dėmesį į Lietuvai prioritetines sritis ir pasiekti progresą kai kuriose iš jų, padaryti Lietuvą labiau matomą, pritaikyti patirtį, gautą ekonominės krizės metu bei pirmininkaujant Jungtinių Tautų institucijoms (ECOSOC ir pan.).

2.1 LIETUVOS PIRMINKAVIMO ES TARYBAI PRIORITETAI

Pirmininkavimo ES Tarybai metu Lietuva kėlė tiek bendruosius, tiek specifinius prioritetus. Tarp bendrųjų Lietuvos keltų prioritetų minėtinas patikimos, augančios ir atviros Europos siekimas. Atsakingi Lietuvos pareigūnai deklaravo siekiantys stabilumo ES finansų sektoriuje, ES ekonomikos augimo ir efektyvesnio ES ekonomikos valdymo („Patikima Europa“); investicijų didinimo į mokslinius tyrimus, gilesnės rinkos integracijos, socialinio sektoriaus stabilumo („Auganti Europa“); didesnio ES efektyvumo užtikrinant žmogaus teises ir reaguojant į

įvairaus pobūdžio grėsmes („Atvira Europa“). Galima teigti, kad Lietuvos iškelti bendrieji prioritetai didžiąja dalimi atspindi problemas, kurios buvo aktualiausios Lietuvos pirmininkavimo laikotarpiu: t.y. poreikį atsigausti po ekonominės krizės, skatinti ekonomikos augimą, didinti ES narių integraciją ir ES piliečių pasitenkinimą socialine situacija.

O Lietuvos iškelti specifiniai pirmininkavimo ES Tarybai prioritetai iliustravo pačios Lietuvos užsienio politikos prioritetus. Lietuva akcentavo 4 prioritetines sritis: energetinį saugumą, integruotą sienų valdymą, Europos Sąjungos Baltijos jūros regiono strategiją, Rytų kaimynystės politiką¹. Energetinio saugumo ir santykių su Rytų kaimynais aspektus Lietuvos atstovai kelia ne tik ES lygmeniu, bet ir NATO, Jungtinėse Tautose, įvairiose regioninėse organizacijose, dvišaliuose ir daugiašaliuose susitikimuose. Tad Lietuvos pirmininkavimas ES yra dar viena galimybė atkreipti dėmesį į Lietuvai rūpimus klausimus. Šie Lietuvos užsienio politikos aspektai didelę svarbą įgavo ypač XXI a. Integruotos ES išorės sienų valdymo stiprinimas ir visapusiškos sienų apsaugos užtikrinimas Lietuvai aktualus kaip valstybei, turinčiai išorinę ES sieną, taip pat – sieną su Kaliningradu. Būdamą Baltijos jūros regiono dalimi, Lietuva siekia efektyvaus ES Baltijos jūros strategijos (BJRS) įgyvendinimo.

2.2 KOKIE VEIKSNIAI DARĖ ĮTAKĄ LIETUVOS PIRMININKAVIMUI ES TARYBOJE?

Lietuva perėmė pirmininkavimą ES Tarybai nelengvu Europai metu: vis dar buvo jaučiami ekonominės krizės padariniai ES narėms, tai skatino aktyviau svarstyti reformų poreikio ES klausimus, ieškoti būdų skurdui mažinti ir ekonominiam augimui didinti. Taip pat buvo pastebimos tam tikros dezintegracijos apraiškos ES – dėl vieningos rinkos, finansinių paslaugų. Be kitų veiksmų, dariusių įtaką Lietuvos pirmininkavimui ES, galima įvardyti skirtingas didžiųjų Europos valstybių pozicijas, ES santykius su JAV, prasidėjusią krizę Ukrainoje.

Tarp kitų iššūkių, su kuriais susidūrė Lietuva pirmininkaudama ES, minėtini rinkimai į Bundestagą Vokietijoje (2013 m. rugsėjis) ir ES biudžetinio ciklo pabaiga. Parlamento rinkimai Vokietijoje reiškė, kad Vokietija, kuri yra finansiškai pajėgiausia ES narė, gali būti gana pasyvi prieš rinkimus, bet labai aktyvi po rinkimų. ES biudžetinio ciklo pabaiga lėmė, kad Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai

1 2011 m. lapkričio 10 d. Seimo nutarimas nr. XI-1651 „Dėl Lietuvos Respublikos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai 2013 metais“.

metu Lietuvai reikės sėkmingai užbaigti derybas dėl ES biudžeto ateinantiems septyneriems metams.

Kita vertus, Lietuvos situaciją palengvino tai, kad nebuvo rizikos veiksnių pačioje Lietuvoje. Pirmininkavimo metu Lietuvoje nevyko rinkimai, nebuvo Vyriausybės kaitos ar artėjančių rinkimų, kurie būtų apsunkinę politinių pozicijų tęstinumą ir dėmesį nuo ES reikalų nukreipę į Lietuvos vidaus politiką.

2.3 LIETUVOS POLITIKA PIRMININKAVIMO ES METU

Tarp svarbiausių įvykių / procesų Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai metu galima išskirti tris: ES Rytų partnerystės iniciatyvas, derybas su JAV dėl ES ir JAV laisvosios prekybos sutarties, sėkmingas derybas dėl septynmečio ES biudžeto. Nors pastarieji du procesai viešojoje erdvėje sulaukė mažiau dėmesio nei krizė Ukrainoje ir ES reakcija į ją, jie yra ne mažiau svarbūs tiek ES, tiek Lietuvai.

Lietuvos pirmininkavimo metu pavyko susiderėti su Europos Parlamentu dėl 2014–2020 m. ES finansinės programos ir padėti pagrindus Bankų sąjungai. Derybos dėl 2014–2020 m. ES finansinės programos buvo didelis iššūkis Lietuvai, tačiau riziką mažino faktas, kad dauguma detalių dėl finansinės programos buvo suderintos iki Lietuvos pirmininkavimo pradžios.

Per Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai pusmetį buvo surengti trys derybų tarp ES ir JAV raundai dėl laisvosios prekybos sutarties. Jų metu buvo aptarti prekybos prekėmis ir paslaugomis, energetikos, viešųjų pirkimų, žaliavų klausimai. Derybos dėl ES ir JAV laisvosios prekybos sutarties tęsėsi ir po Lietuvos pirmininkavimo. Kol kas (2014 m. antrąjį pusmetį) ši sutartis dar nėra pasirašyta. Tokios sutarties atsiradimas paskatintų tiek ES, tiek Lietuvos ekonomikos augimą, nes būtų mažiau apribojimų naujoje rinkoje.

Pirmininkaujant Lietuvai buvo atkreiptas dėmesys į Rytų partnerystės problemas. Lietuvos pirmininkavimo metu buvo baigtos derybos dėl ES ir Gruzijos bei ES ir Armėnijos asociacijos susitarimų. Vis dėlto Lietuvos pirmininkavimo metu nepavyko pasiekti, kad būtų pasirašytas ES ir Ukrainos asociacijos susitarimas – nors techninės susitarimo detalės buvo suderintos, Ukrainos Vyriausybė sustabdė susitarimo pasirašymą.

2.4 LIETUVOS PIRMININKAVIMO ES TARYBAI REZULTATAI

Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai vertintinas pozityviai. Lietuva pagerino savo įvaizdį tarptautinėje arenoje, įgijo vertingos patirties, kuri galės būti panaudota tolesnėje veikloje, atkreipė dėmesį į Lietuvai svarbius užsienio politikos klausimus, parodė, kad rūpinasi savo partnerėmis Rytų Europoje.

Pirmininkavimas ES Tarybai buvo gerai išnaudota galimybė garsinti Lietuvą Europos Sąjungoje ir platesnėje erdvėje. Naujienų agentūros ELTA pateikia-
mais duomenimis, Lietuvą pirmininkavimo metu aplankė apie 30 000 svečių, 1800 žurnalistų iš viso pasaulio; ES šalyse įvyko 500 Lietuvos pirmininkavimui skirtų Lietuvos kultūrinių renginių.

Lietuvos piliečiams tai buvo galimybė daugiau sužinoti apie ES vykstančius procesus – tiek Lietuvos politikos, tiek žiniasklaidos dėmesys ES buvo išaugęs. Tai stiprina ir Lietuvos vidines politines pozicijas – atsirado galimybė dar kartą akcentuoti, kad sprendimas prisijungti prie ES buvo naudingas ir sėkmingas (at-
kirtis euroskeptikams).

Detaliau Lietuvos pirmininkavimo ES rezultatus bus galima aptarti kitame leidinio numeryje, kai paaiškės Lietuvos užsakytos pirmininkavimo ES vertinimo paslaugos rezultatai.

3. LIETUVOS SAUGUMO, GYNYBOS IR UŽSIENIO POLITIKA: 2014 M. PRIORITETAIR IR IŠŠŪKIAI

Dr. Ieva Karpavičiūtė

2014 m. Lietuva, Latvija ir Estija ne tik atšventė 10-ies metų narystės NATO jubiliejų, šios šalys taip pat paminėjo 25-ąsias Baltijos kelio metines – dieną, kai Lietuvos, Latvijos ir Estijos gyventojai susikibo į 670 kilometrų grandinę, taip pademonstruodami vienybę, solidarumą ir laisvės troškimą. Baltijos kelias tapo Baltijos šalių vienybės simboliu, simbolizavo jų siekį taikiai siekti nepriklausomybės ir suvereniteto. Kaip pabrėžė Estijos Prezidentas, „Baltijos kelias – [...] ne tik vienija Estiją, Latviją ir Lietuvą, tai yra jų laisvės troškimas, jis taip pat parodė mūsų panieką slaptiesiems totalitarinių režimų paktams, kurie turėjo padalyti Europą“². Dvi reikšmingos datos 2014 m. atėjo drauge su iššūkiais ir postūmiu daugiau dėmesio skirti nacionaliniam saugumui ir gynybai, aktyviau skatinti Baltijos šalių vienybę ir patvirtino, kad Baltijos šalių narystės NATO pasirinkimas buvo teisingas sprendimas, kuris tapo tam tikru garantu, „užtikrinimu, kad niekada daugiau neliksime vieni“³.

Iširus Sovietų Sąjungai, Baltijos šalys atgavo nepriklausomybę, sukūrė demokratines politines sistemas ir išsiugdė stiprias pilietines visuomenes. Demokratinių normų ir vertybių įtvirtinimas Baltijos šalyse buvo suvokiamas kaip priemonė užtikrinti regioninį saugumą ir stabilumą. Integruodamasi į transatlantinę saugumo bendruomenę Lietuva drauge su kitomis Baltijos šalimis pabrėžė demokratinių, liberalių vertybių ir principų svarbą, aktyviai rėmė ir teberemia liberalių vertybių ir principų sklaidą platesniame Rytų Europos regione. D. Grybauskaitė, minėdama Baltijos kelio 25-ąsias metines, pažymėjo: „Mes patys praėjome tą laikotarpį ir linkime visoms tautoms būti laisvoms ir pačioms spręsti savo likimą, todėl tai, kas vyksta Ukrainoje, mums visiems yra labai skau-

2 Ilves, T. H. *We will never again accept dividing Europe into spheres of influence 23 August 2014. Prieiga per internetą:* [<http://www.president.ee/en/official-duties/speeches/10533-we-will-never-again-accept-dividing-europe-into-spheres-of-influence/index.html>] [Žiūrėta 2014-09-11].

3 Ibid.

du. Mes, Baltijos šalys, ko gero, geriausiai suprantame, kas vyksta Ukrainoje ir palaikome šią tautą viskuo, kuo galime“⁴.

3.1 NACIONALINIS SAUGUMAS, BENDRI PRINCIPAI IR 2014 METŲ TENDENCIJOS

Nacionalinio saugumo suvokimas – išskirtinai kompleksinis, objektyvus, taip pat ir subjektyvus kognityvinis procesas. Nacionalinis saugumas yra labai glaudžiai susijęs ir praktiškai neatsiejamas nuo užsienio ir gynybos politikos. Tiek konceptuali lygmeniu, tiek ir praktikoje pastaruoju metu tarptautinė bendruomenė, ypač Europos valstybės turi puikią progą naujai pažvelgti į savo užsienio ir saugumo politiką. Įvertinti tradicinių (karinių) ir naujųjų (asimetrinių, transnacionalinių) grėsmių saugumui dinamiką, jų glaudžias tarpusavio sąsajas ir poreikį nacionalinį saugumą suvokti ir vertinti platesniame – vidinių ir išorinių procesų kontekste (kartu su karinėmis grėsmėmis ir iššūkiams įvertinti informacinį, kibernetinį, energetinį saugumą). Užtikrinant nacionalinį saugumą svarbus tarptautinės teisės, tam tikro visuotinai sutarto normatyvinio / vertybinio pagrindo buvimas santykiuose tarp valstybių, tam tikrų iššūkių tiek subjektyvus, tiek objektyvus suvokimas ir gebėjimas į juos reaguoti. Tai garantuoja tarptautinės bendrijos ir tarptautinių santykių nuspėjamumą, santykių tarp valstybių tęstinumą, kuria pasitikėjimą bei mažina kylančias įtampas.

Lietuvos užsienio ir saugumo politika yra glaudžiai susijusi su šalies gynybos politika. Lietuvai išskirtinai reikšminga šalies narystė NATO ir ES, kolektyvinės gynybos principas ir transatlantinio saito stiprinimas Aljanse, glaudus bendradarbiavimas Šiaurės ir Baltijos šalių formate, geri santykiai su kaimyninėmis valstybėmis, glaudus bendradarbiavimas su JAV, dalyvavimas tarptautinėse operacijose, energetinio saugumo užtikrinimas. Lietuvai itin svarbi parama Rytų Europos valstybių integracijai į Vakarų Europos institucijas (ES ir NATO), kuri yra laikoma būdu išplėsti Europos saugumo erdvę, pagrįstą demokratinėmis, liberaliomis vertybėmis ir užtikrinti stabilią, saugią ir nuspėjamą bendrą saugumo aplinką. Pavyzdžiui, 2010 m. birželio 8 d. pirmojoje metinėje kalboje Prezidentė išskyrė šiuos užsienio politikos prioritetus: „aktyvi ir dalykiška eurointegracija bei nuoseklus šalies interesų gynimas Europos Sąjungoje; euroatlantinės darbotvarkės įgyvendinimas, kartu – aktyvi veikla, stiprinant Lietuvos teritorinį, energetinį ir

4 BNS. Grybauskaitė, D. Baltijos kelio minėjime palaikome ir Ukrainą. In: *Kauno diena*, 2014-08-23. Prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/politika/d-grybauskaitė-baltijos-kelio-minejime-palaikome-ir-ukraina-645290#ixzz3KJABH06U> [Žiūrėta: 2014-11-25].

technologinį saugumą, maksimaliai išnaudojant tarptautinių organizacijų galimybes; konstruktyvūs santykiai su kaimynais, grįsti abipuse pagarba ir abipuse nauja“¹. Jie žymi tam tikrą polinkį į specializuotą, pragmatišką užsienio politiką, kiek atitolstančią nuo geopolitikos, pabrėžiama regioninė tapatybė užsienio politikoje. Tačiau 2014 m. įvykiai Ukrainoje lėmė tam tikrą prioritetų ir dėmesio sutelkimą į „kietąją“ – karinį saugumą ir grįžimą prie gyvybiškai svarbių šalies apginamumo klausimų, kolektyvinės gynybos ir transatlantinio saugumo.

Lietuvos Nacionalinėje saugumo strategijoje (2012 m. redakcijoje) išskiriami pirmieji nacionalinio saugumo interesai, kurių neginant laikui bėgant būtų pažeidžiami gyvybiniai Lietuvos Respublikos interesai, t. y. savita nacionalinio saugumo termino operacionalizacija, – detalus esminių saugumo interesų meniu. „NATO ir ES gyvybingumas, visų euroatlantinės bendrijos valstybių saugumas, demokratija ir gerovė; demokratija, laisvė, pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms kaimyninėse valstybėse; visuotinis ir regioninis saugumas ir stabilumas; patikimi krašto gynybos pajėgumai, remiami gynybos poreikius ir įsipareigojimus sąjungininkams atitinkančiu krašto apsaugos finansavimu; ekonominis ir energetinis saugumas; nacionaliniam saugumui strategiškai svarbių ūkio sektorių infrastruktūros saugumas; informacinis saugumas; kibernetinis saugumas; tautinis ir kultūrinis savitumas, ekologiniu ir visuomenės sveikatos požiūriu saugus regionas“⁵. Šis interesų rinkinys žymi labai platų ir kompleksinį požiūrį į nacionalinį saugumą ir nacionalinius saugumo interesus. Greta normatyvinio ir funkcinio pobūdžio šalies interesų sąrašė išskirti šalies gynybos pajėgumai ir pakankamas finansavimas, į šiuos interesus ilgą laiką buvo žvelgiama pro pirštus, tačiau 2014 m. Lietuvoje įvyko žymus postūmis biudžeto didinimo ir nacionalinių gynybos pajėgumų stiprinimo linkme.

Nacionalinis saugumas priklauso tiek nuo šalies vidaus politikos, tiek nuo išorės veiksnių, tačiau nacionalinio saugumo užtikrinimas negali būti atsiejamas nuo šalies užsienio ir gynybos politikos. Lietuvos narystė tarptautinėse organizacijose taip pat prisideda prie nacionalinio saugumo interesų stiprinimo ir įgyvendinimo. Ypač Lietuvai reikšminga narystė NATO, kurios kolektyvinės gynybos principas garantuoja šalies teritorinę gynybą agresijos atveju. 2012 m. gruodžio 13 d.⁶ LR Vyriausybės programoje pažymima: „sieksime aktyviai prisidėti prie taikos ir saugumo pasaulyje, euroatlantinį bendradarbiavimą plėtoti kaip esminę nacio-

5 2002 m. gegužės 28 d. (aktuali redakcija 2012 m. liepos 1 d.), LR Seimo nutarimas „Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=429234

6 2012 m. gruodžio 12 d., nr. XII-51, LR Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/lt/veikla/vyriausybes-programa/>

nalinio saugumo sąlygą, svarbiausiomis organizacijomis laikydami ES ir NATO, stiprinsime ryšius gynybos srityje tarp Europos valstybių“.

Nacionalinis valstybės saugumas neretai tiesiogiai priklauso nuo išorės veiksnių – regioninio saugumo, santykių su kaimyninėmis valstybėmis, regiono galybių interesų, prioritetų ir saugumo sampratos. 2014 m. tarptautinė bendrija susidūrė su situacija, kuomet viena regioninių galybių, JT Saugumo Tarybos nuolatinė narė – Rusija – aneksavo kaimyninės Ukrainos dalį, destabilizavo padėtį Rytinėje Ukrainos dalyje, pradėjo telkti karines pajėgas (dislokuodama karius ir modernią techniką, įskaitant priešlėktuvines gynybos sistemas⁷) pasienyje su Ukraina.

Rusija, remdamasi nacionaliniais interesais, interpretuoja tarptautinius įsipareigojimus ir juos selektyviai įgyvendina, neigia bei ignoruoja kitas valstybes, apeina, ignoruoja ir pažeidžia tarptautinius susitarimus ar jų dalis (pvz., Helsinkio baigiamasis aktas, 1975; JT chartija; Budapešto memorandumas, 1994 ir kt.), kurios Rusijai nėra palankios, taip nusižengdama ir pamindama esminius tarptautinės teisės principus – pagarbą nacionaliniam suverenumui, sienų neliečiamumui ir valstybės nedalomumui. Rusija, aneksuodama dalį kaimyninės šalies teritorijos bei destabilizuodama situaciją šalies dalyje, metė iššūkį regioniniam Europos šalių saugumui ir regioniniam stabilumui. Tarptautinė bendrija susiduria su situacija, kai kvestionuojama tiesa ir kai tiesos kvestionavimas tampa užsienio politikos tikslu.

2013–2014 m. Lietuva Aljanse toliau rėmė euroatlantinės erdvės plėtrą, NATO atvirų durų politiką, vis daugiau dėmesio skyrė Šiaurės Baltijos jūros šalių bendradarbiavimui. Lietuvos ambasada Švedijoje vykdė NATO kontaktinės ambasados funkcijas. Greta Rytų Europos valstybių integracijos į NATO Lietuva taip pat palaikė Švedijos ir Suomijos priėmimo į NATO perspektyvą. Lietuva daugiau dėmesio skyrė konkrečioms prioritetinėms užsienio ir saugumo politikos sritims (specializavosi): energetikai, branduolinei saugai, kibernetiniam saugumui, nemažai dėmesio teikė dalyvavimui tarptautinėse operacijose, ISAF (International Security Assistance Force) tranzitui per Lietuvos teritoriją ir kt. Greta šių prioritetinių sričių, 2014 m. Lietuvai reikšmingiausiu tapo nacionalinio saugumo ir apgaminumo užtikrinimas, narystės NATO svarba bei kolektyvinės gynybos principo užtikrinimas bei strateginių santykių su JAV svarba.

Lietuvos Respublikos Seime atstovaujамų partijų susitarime (2014 m. kovo 29 d.) pabrėžtas siekis, reaguojant į „Rusijos agresyvios politikos keliamus iššūkius pasaulio, Europos ir ypač mūsų regionui“, „stiprinti bendradarbiavimą

7 BNS: NATO vadovas įžvelgia rimtą karinių pajėgų telkimą Ukrainoje. In: *Kauno diena*, 2014-11-18. Prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/pasaulis/konfliktai-nelaimes-gamtos-stichijos/nato-vadovas-izvelgia-rimta-kariniu-pajegu-telkima-ukrainoje-660271#.VhHNTXg1gdU> [Žiūrėta 2014-11-26].

su JAV, ypač energetikos, ekonominio ir karinio saugumo srityse, <...> siekti nuolatinio JAV – o pagal NATO planus galimo ir kitų Aljanso valstybių – nuolatinio tiesioginio karinių pajėgų buvimo Baltijos valstybių teritorijose⁸. Esant šiam kontekstui, itin svarbus buvo prieš Velso viršūnių susitikimą (rugsėjo 3 d.) įvykęs JAV Prezidento Obamos vizitas Taline, kur jis susitiko su trijų Baltijos šalių Prezidentais, kurio metu JAV Prezidentas užtikrino, kad JAV ir NATO agresijos atveju yra įsipareigojusios ginti Baltijos šalis.

3.2 NATO IR RUSIJOS SANTYKIAI – LIEPTO GALAS?

NATO ir Rusijos santykiai pasibaigus Šaltajam karui buvo pasiekę beprecedentinio atšilimo būseną. 1997 metais buvo pasirašytas NATO ir Rusijos bendradarbiavimo steigiamasis susitarimas (angl. *Founding Act*), kuris institucionalizavo NATO ir Rusijos bendradarbiavimą. Sutarta sukurti NATO ir Rusijos Tarybą, kuri tapo pagrindiniu bendradarbiavimo formatu tarp Aljanso ir Rusijos. Už NATO šalių pusėms beplečiant saugumo erdvę Europoje ir stengiantis visais įmanomais būdais į ją įtraukti ir Rusiją, formuojant kooperacinio saugumo (angl. *cooperative security*) sampratą užsidegimo buvo nemažai. 2010 m. Naujojoje NATO strateginėje koncepcijoje NATO ir Rusijos santykiai įvardijami kaip turintys strateginę reikšmę. Į NATO ir Rusijos bendradarbiavimą įtraukiamos sritys: kova su prekyba narkotikais, kova su jūriniu piratavimu, diskusijos apie branduolinę saugą, priešraketinę gynybą, ginklų kontrolę, kovą su terorizmu, nusiginklavimo, masinio naikinimo ginklų neplatavimo ir kitomis temomis.

Lietuva į NATO ir Rusijos santykius žvelgia pozityviai, tačiau kartu ir atsargiai. LR Vyriausybės programoje (2012 m.), kurioje kalbama apie NATO ir Rusijos santykius pažymima: „sieksime NATO šalių ir šalių, kurios nėra NATO narės, partnerystės, nes tai geriausiai užtikrina taiką ir stabilumą pasaulyje. Sieksime prisidėti prie konstruktyvių pragmatiškų NATO ir Rusijos santykių, ES ir Rusijos santykių, grindžiamų abipusiškumo principu. Tęsime ir stiprinsime Aljanso ir Rusijos praktinį bendradarbiavimą tokiose srityse kaip kova su narkotikais, mokslinis techninis bendradarbiavimas taikos labui, Afganistano tranzitas, pagalba gamtinių ir stichinių nelaimių bei katastrofų atvejais“⁹. Egzistuoja rizika, kad stra-

8 2014 m. kovo 29 d. Lietuvos Respublikos Seime atstovaujамų politinių partijų susitarimas „Dėl 2014–2020 metų Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių“.

9 2012 m. gruodžio 12 d., nr. XII-51, LR Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/lt/veikla/vyriausybes-programa/>

teginės reikšmės partneris gali imti riboti Aljanso galimybes priimti sprendimus, pvz., susijusius su kolektyvine gynyba, atvirų durų politika, operacijomis, ir tokiu būdu Aljansą silpninti. Svarbiausias partnerystės pagrindas – tarpusavio pasitikėjimas, kol viena pusė nori bendradarbiavimo, o kita į tai žiūri per nulinės sumos prizmę, lygiavertis dialogas sunkiai įmanomas.

NATO ir Rusijos santykių kontekste reikšminga V. Putino kalba Miuncheno saugumo konferencijoje 2007 m., vėliau tais pačiais metais pasakyta metinė kalba Dūmoje, kuri pabrėžė šalies santykių su Vakarais „peržiūrėjimą“ ir laipsnišką sąlyginai naujos, agresyvesnės politikos kryptį. 2007 m. V. Putinas, skaitydamas metinį pranešimą Dūmoje, pranešė, kad Rusija suspenduoja keitimąsi informacija pagal Įprastinės ginkluotės sutartį Europoje (IGES), vėliau keletą kartų Rusijos Užsienio reikalų ministerijos bei Gynybos ministerijos atstovai paminėjo, kad ĮGES yra „mirusi“. 2008 m. D. Medvedevas Aljanso šalims pristatė Europos saugumo sutarties projektą. Jei ši sutartis būtų įgyvendinta, iš esmės transformuotų NATO, galima teigti, kad paralyžiuotų Aljansą, padarytų neveiksnų, realiai Rusija įgytų veto teisę vykstant NATO sprendimų priėmimo procesui, jos nuostatos ribotų teritorinę gynybą ir iš esmės kolektyvinę gynybos principą padarytų neveikiantį. Rusija šios idėjos iki šiol nuosekliai laikosi, tai matyti iš viešų Rusijos pareigūnų pasisakymų, pvz., V. Putino kalbos 2014 m. spalio 24 d. Valdajaus klube / forume.

Pastebima, kad „Rusijos užsienio politikoje intensyvėja mėginimai įtvirtinti savo, kaip atgimusios didžiosios valstybės, statusą ir didinti įtaką tarptautinėje arenoje, ypač – posovietinėje erdvėje. Esmine kliūtimi siekti tarptautinės įtakos Rusijos vadovybė laiko NATO. Aljansas traktuojamas kaip tiesioginio pavojaus šaltinis. Rusijos veiksmai yra nukreipti į NATO, kaip potencialaus priešininko, silpninimą ir įtampos tarp jos narių didinimą“¹⁰. Rusijos 2010 m. karinė doktrina NATO pajėgų panaudojimą gynybos tikslams ir infrastruktūros plėtrą šalyse narėse greta Rusijos sienų įvardija kaip vieną pagrindinių pavojų Rusijos saugumui¹¹. Oficialiuose pasisakymuose Rusijos interesų pažeidimu neretai įvardijama NATO plėtra, pavyzdžiui, V. Putinas (2014 m. balandžio 17 d.) pastebėjo, kad Krymo aneksija yra atsakas į NATO plėtrą¹².

Rusijos karinės doktrinos 22 paragrafas pažymi, kad „*Rusijos Federacija pasilieka teisę panaudoti branduolinį ginklą atsakydama į branduolinių ar kitokių masi-*

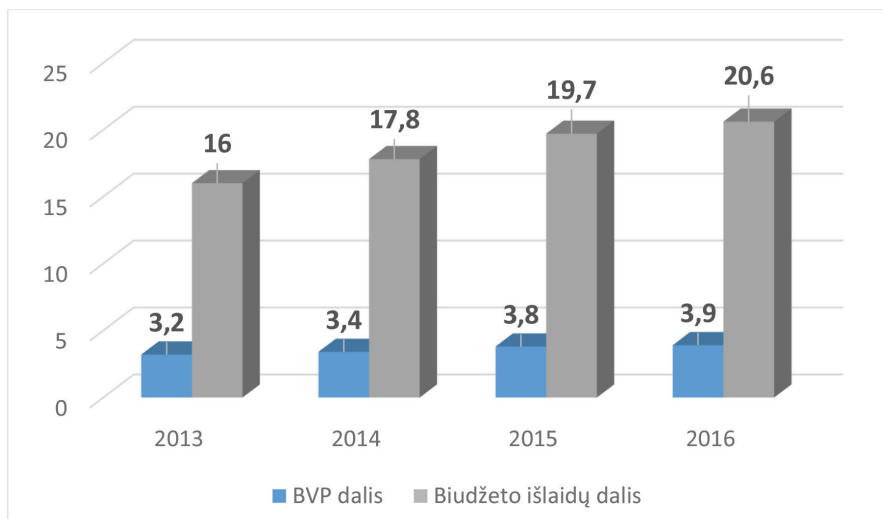
10 Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos, *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*. Vilnius, p. 4.

11 2010 m. Rusijos karinė doktrina. Prieiga per internetą: http://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf [žiūrėta: 2014-11-26].

12 *Reuters: Putin says annexation of Crimea partly a response to NATO enlargement*, 17 April 2014. Prieiga per internetą: <http://www.reuters.com/article/2014/04/17/us-russia-putin-nato-idUSBREA3G22A20140417> [žiūrėta 2014-11-22].

nio naikinimo ginklų panaudojimą prieš ją ar jos sąjungininkus, taip pat konvencinių pajėgų agresijos atveju, jeigu kiltų grėsmė valstybės išlikimui“. Ši nuostata leidžia branduolinius ginklus naudoti ne tik prieš branduolinius puolimus, bet ir konvencinės didelio masto agresijos atveju, jei tai keltų grėsmę Rusijos išlikimui, tad branduoliniai ginklai esant kariniam konfliktui nebūtinai gali būti naudojami kaip paskutinė turima priemonė (angl. *last resort*) ir nebūtinai jie turi būti naudojami gynybiniu pagrindu. Taip pat nerimą kelia prevencinių branduolinių smūgių iš Rusijos pusės galimybė. Rimtą susirūpinimą Aljansui kelia agresyvi Rusijos užsienio politika, karinė doktrina, taip pat kariniai veiksmai Ukrainoje, destabilizuojantys šalies rytinę dalį, Krymo aneksija, į Krymą perkeliant branduolines pajėgas ir Rusijos paskelbtas siekis peržiūrėti karinę doktriną iki 2014 m. pabaigos ir galimai NATO priskirti grėsmių Rusijos saugumui kategorijai.

Rusijos gynybos išlaidos (BVP ir biudžeto išlaidų dalis)

Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos,
Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas. Vilnius, 2014.

Rusija nuo 2008 m. intensyviai vykdo karinio sektoriaus modernizavimą (ypač daug dėmesio skiria branduolinės ginkluotės atnaujinimui), gynybos biudžetas laipsniškai auga, vyksta aktyvi Kaliningrado srities militarizacija, vykdomi netikėti kovinės parengties patikrinimai (angl. *drills*), atnaujintos plataus masto karinės pratybos prie Aljanso sienų (Zapad 2009, Ladoga 2009, Zapad 2013), per

kurias modeliuojami kovos prieš Aljansą veiksmai. „2007 m. Rusija atnaujino mokomuosius strateginių bombonešių skrydžius, pasiekiančius ir Šiaurės Ameriką, reguliariai vyksta strateginių raketinių pajėgų pratybos, vandenynuose patrulinuoja povandeniniai branduoliniai laivai“¹³. 2014 m. gegužės pradžioje Rusija vienašališkai sustabdė 2001 m. pasirašyto dvišalio Lietuvos ir Rusijos susitarimo dėl papildomų pasitikėjimą ir saugumą stiprinančių priemonių galiojimą. Šis susitarimas numatė, kad šalys keisis informacija apie savo karines pajėgas ir apsikeis abipusėmis karinėmis inspekcijomis¹⁴.

Minėti Rusijos veiksmai ir požiūris turi tiesioginį poveikį NATO ir Rusijos santykiams. 2010 m. NATO Rusiją įvardija kaip strateginės reikšmės partnerę, tuo tarpu Rusija karinėje doktrinoje apibūdina NATO kaip keliančią pavojų Rusijos saugumui. 2008 m. Gruzijos karo pasekmė ir NATO suspendavo santykius su Rusija, tačiau praėjus kuriam laikui jie vėl buvo atnaujinti. 2013 metų pabaigoje Rusija nutraukė bendradarbiavimą su NATO priešraketinės gynybos ir branduolinės saugos klausimais. Vėliau Krymo aneksija lėmė 2014 m. balandžio mėn. Šiaurės Atlanto tarybos sprendimą suspenduoti bendradarbiavimą su Rusija, paliekant tik galimybę dėl pozicijų krizės tema suderinimo apsikeisti ambasadoriais ir kitais aukštesnio lygio atstovais. Galima teigti, kad galiausiai NATO – Rusijos santykiai išsisėmė, tai lėmė Rusijos požiūris į Aljansą ir nuosekli bei sisteminga gynybos ir užsienio politika, kuri iš esmės yra nukreipta prieš Aljansą ir kuria siekiama NATO susilpninti ir suskaidyti. Rusija bendradarbiaudama su NATO siekė ne tiek dialogo, kiek strateginio pranašumo, idealiu atveju tai būtų „veto“ teisės įgyjimas NATO sprendimams.

Kaip 2014 m. „Metiniame grėsmių nacionaliniam saugumui vertinime“ pastebi Operatyvinių tarnybų departamentas prie LR krašto apsaugos ministerijos, „Rusijos oficialūs pareigūnai ne kartą yra pareiškę, kad SSRS žlugimas buvo didžiausia geopolitinė katastrofa, o Rusija buvusios SSRS erdvėje turinti išskirtinių interesų, į kuriuos privalo atsižvelgti kiti tarptautiniai subjektai. Taip pat Rusija deklaruoja, kad jos netenkina dabartinė Europos saugumo architektūra, kuri esanti Šaltojo karo atgyvena ir turėtų būti keičiama atsižvelgiant į atsigaunančią Rusijos galią. Pabrėžtina, kad Rusija iki šiol vadovaujasi tradicinės galios politikos ir „nulinės sumos“ principais“¹⁵. „Rusijos vidaus politikos esminis ir lemiamas elementas – susiformavusi centralizuota uždara politinė sistema, kurioje dominuoja prezidentui

13 Paulauskas, K. *Branduolinė NATO sklerozė*. Sudarė K. Paulauskas, D. Jakniūnaitė In: *Beieškant NATO Lietuvoje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 117.

14 BNS ir lrytas.lt: Rusijos ginkluotės specialistai fotografuos Lietuvą iš oro. In: *Lietuvos Rytas*, 2014-06-02. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/rusijos-ginkluotes-specialistai-fotografuos-lietuva-is-oro.htm> [Žiūrėta: 2014-11-27].

15 Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos, Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas. Vilnius, 2014, p. 3.

Vladimirui Putinui lojalūs žmonės, susiję su oficialiosios politinės valdžios, saugumo, žvalgybos ir stambaus verslo organizacijomis. Ši sistema užtikrina tiek viešojo, tiek privataus sektoriaus subjektų lojalumą Rusijos politiniam elitui ir suteikia jam galimybę kontroliuoti politinius bei visuomeninius procesus¹⁶.

Rusijos išorės politika pasižymi stiprėjančia retorika, nukreipta prieš NATO ir JAV. Matyti, kad siekiama išlaikyti Ukrainą Rusijos įtakos zonoje arba susilpninti, įvardyti išaldytą konfliktą ir tokiu būdu sustabdyti Ukrainos integraciją į ES ir NATO. Taip pat pastebimi Rusijos pareigūnų pasisakymai, strateginiai dokumentai, sistemiška informacinė kampanija, tarptautinės teisės selektyvus taikymas ir pasitelkimas įgyvendinant nacionalinius interesus (išlaikant interesų zonas, plečiant ir stiprinant Eurazijos Sąjungą, siekiant įtvirtinti daugiapolio pasaulio idėją, kuriame Rusija – vienas iš reikšmingų polių, silpninant pasitikėjimą / kvestionuojant dabartinę tarptautinę sistemą bei vykdant konkrečius karinius veiksmus). Tikėtina, kad „konfliktas su Ukraina, kaip jis baigtųsi, turės ilgalaikių neigiamų pasekmių viso Vidurio ir Rytų Europos regiono saugumui ir stabilumui“¹⁷.

Visi šie veiksniai kelia Baltijos valstybių nerimą ir netikrumą dėl jų nacionalinio saugumo, taip pat kyla diskusijos ir klausimas, kiek NATO pasirengusi apginti Baltijos šalis išorės agresijos atveju. Kadangi Lietuvos saugumas ir apginamumas tiesiogiai susijęs su Aljanso kolektyvine gynyba ir atgrasymo politika, o tam reikalingas stiprus Aljansas ir JAV karinių pajėgų išlaikymas Europoje, Rusijos siekia silpninti ir skaidyti Aljansą yra prieštaraujantys Lietuvos nacionaliniams interesams.

3.3 NATO SAUGUMO GARANTIJOS IR LIETUVOS GYNYBOS BIUDŽETAS

Lietuva nuolat pabrėžė transatlantinių santykių plėtojimo svarbą, Lietuvai jie reiškia patikimas saugumo garantijas, kurios remiasi Vašingtono sutarties 5 straipsnyje įtvirtintu kolektyvinės gynybos principu ir JAV turima galia¹⁸. Strateginiuose Lietuvos dokumentuose pabrėžiamas kolektyvinės gynybos principas, kuris yra įtvirtintas NATO Vašingtono sutarties 5 straipsnyje, taip pat politinė valia didinti nacionalines gynybos išlaidas, modernizuoti gynybos sistemas, plėtoti gynybos

16 Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos, *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*. Vilnius, 2014, p. 4.

17 Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos, *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*. Vilnius, 2014, p. 3.

18 Trainauskienė, S. *Transatlantiniai santykiai ir Lietuva: dar kartą apie saugumą. Metinė strateginė apžvalga, 2012–2013 m.* Vilnius: LKA, p. 66.

pajėgumus. LR Vyriausybės programa (2012 m.) pabrėžia: „plėtodami krašto apsaugos sistemą, vadovausimės Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsniu, įtvirtinančiu kolektyvinės gynybos principą, ir kur kas didesnę dėmesį skirsime Šiaurės Atlanto sutarties 3 straipsnio, kuriuo Lietuva įsipareigojo savo ir Aljanso narių tarpusavio paramos priemonėmis palaikyti ir plėtoti individualų bei kolektyvinį pajėgumą ginkluotam užpuolimui atremti, įgyvendinti“.

Lietuvai reikšminga NATO oro policijos misija, taip pat šalies apginamumo užtikrinimas. Vyriausybės 2012 m. programa pažymi: „laikysimės nuostatos, kad Lietuvos oro erdvė yra bendros NATO oro erdvės sudedamoji dalis. Išskirtinį dėmesį skirsime oro erdvės kontrolei stiprinti, kad būtų užtikrintas realus visos NATO oro erdvės vientisumas ir neliečiamybė. Sieksime, kad nuo 2004 m. NATO sąjungininkių oro pajėgų rotacijos pagrindu vykdoma NATO oro policijos misija Lietuvoje išliktų nuolatinė NATO oro policijos misija Baltijos valstybėse. Visapusiškai plėtosime priimančiosios šalies paramos pajėgas, užtikrinančias pasirengimą sąjungininkų pajėgų dislokavimui ar atvykstančių pastiprinimo pajėgų priėmimui Lietuvos Respublikos teritorijoje“¹⁹. Vyriausybės programa taip pat pažymi infrastruktūros plėtros svarbą: „pagrindiniu prioritetu laikysime infrastruktūros plėtrą, kuri reikalinga NATO paramai gresiančios krizės atveju priimti ir įvairių valstybės institucijų sąveikai užtikrinti. Rūpindamiesi pačios šalies gynybos pajėgumų plėtra ir vykdydami Lietuvos Respublikos įsipareigojimus, sieksime užtikrinti pagal turimus išteklius proporcingą indėlį į Aljanso bendro gynybinio pajėgumo stiprinimą“²⁰.

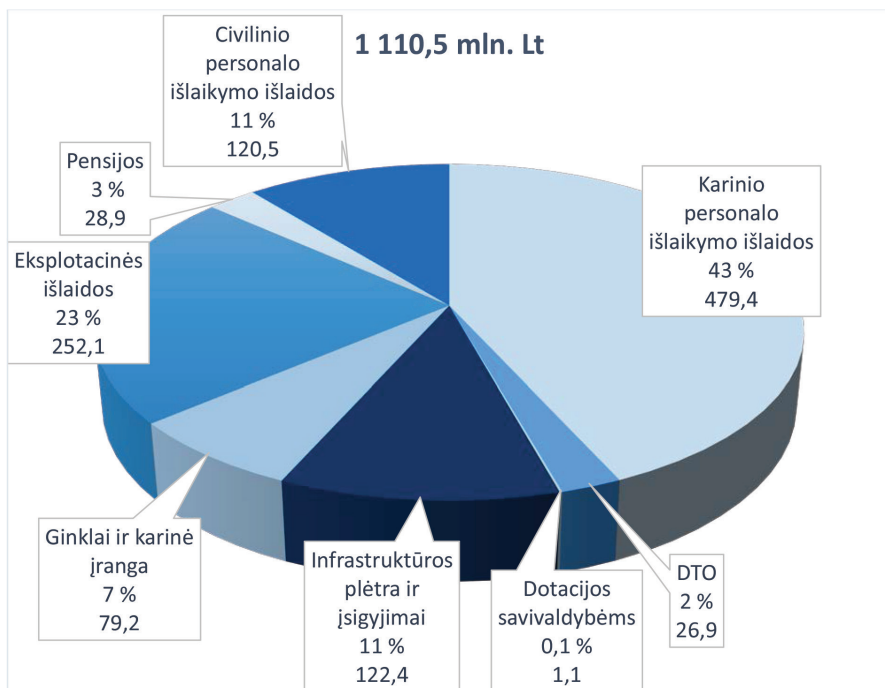
Tiek NATO, tiek ir Lietuvai / Baltijos valstybėms įvykiai Ukrainoje buvo stipri paskata rimčiau pažvelgti į savo gynybą (angl. *wake-up call*). Lietuvos parlamentinės politinės partijos, reaguodamos į įvykius Ukrainoje, sutarė padidinti šalies gynybos finansavimą. Vyriausybės programoje 2012 m. įtvirtinta nuostata, kad „Kad bus vykdomas užsienio politikos tęstinumas, užtikrinantis kuo geresnį bendradarbiavimą su kaimynais, stipresnę sanglaudą su ES ir NATO valstybėmis narėmis. Partijų susitarimas – nuosekliai didinti finansavimą krašto apsaugai ir laikytis mūsų šalies tarptautinių įsipareigojimų“. Oficialiuose dokumentuose Lietuva ne kartą buvo patvirtinusi siekį didinti gynybos biudžetą (siekti 2 proc. BVP gynybai), tačiau realaus įgyvendinimo plano ilgą laiką nepavyko parengti.

19 2012 m. gruodžio 12 d., nr. XII-51, LR Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. Prieiga per internetą: <http://www.lrv.lt/lt/veikla/vyriausybes-programa/>

20 Ibid.

Šalies išlaidos gynybai 2012 m. sudarė 0,8 BVP, 2013 m. – 0,68 proc. (817,0 mln. Lt)²¹, galima teigti, jog 2013 m. buvo pasiekta gynybos išlaidymui skirtos sumos kritinė riba, Lietuva tarp NATO šalių užėmė paskutinę vietą pagal biudžeto asignacijas gynybai. Apskritai visų NATO šalių gynybos biudžetai laipsniškai mažėja, tuo tarpu Rusija aktyviai modernizuoja gynybos sektorių, gynybos sistemas, didina gynybos biudžetą, šalia NATO šalių sienų telkia karines pajėgas, vykdo plataus masto pratybas.

2014 m. Krašto apsaugos sistemos asignavimų (patvirtinta valstybės biudžeto programų sąmata) paskirstymas pagal išlaidų sritis

Krašto apsaugos ministerija: 2014 m. asignavimai karšto apsaugai.
Prieiga per internetą: http://www.kam.lt/lt/veikla_576/biudzetas_538.html

21 Krašto apsaugos ministerija: 2014 m. asignavimai krašto apsaugai. Prieiga per internetą: http://www.kam.lt/lt/veikla_576/biudzetas_538.html [2014-11-25].

2014 m. Rusijos veiksmai Ukrainoje dar kartą patvirtino, kad „kolektyvinės gynybos garantijos neatleidžia Lietuvos nuo būtinybės plėtoti gynybinius pajėgumus“²², vystyti infrastruktūrą bei stiprinti nacionalines krašto gynybos sistemas. 2014 m. Seime atstovaujamos politinės partijos sutarė „Reaguojant į kintančią geopolitinę ir saugumo padėtį Europoje po Rusijos agresijos Ukrainoje ir Ukrainos teritorijos dalies – Krymo aneksijos, vykdyti narystės NATO ir kitose tarptautinėse organizacijose įsipareigojimus, nuosekliai kasmet didinti lėšas krašto apsaugai, kad jos 2020 m. pasiektų 2 proc. BVP“²³. Šis partijų sutarimas – reikšmingas politinis žingsnis. Gynybos išlaidų dalis 2014 m. padidėjo iki 0,89 BVP (1 mlrd. 110,5 mln. litų), 2015 m. biudžeto planuose asignavimai Krašto apsaugai auga – 2015 m. sieks 424,5 mln. eurų arba 1 mlrd. 465,7 mln. litų²⁴ ir sudarys 1,1 proc. BVP.

Svarbu ne tik tai, kiek lėšų yra skiriama šalies gynybai, tačiau ir tai, jos panaudojamos siekiant stiprinti ir atnaujinti šalių gynybos pajėgas ir užtikrinti nacionalinės gynybos sistemų funkcionavimą ir pasirėngimą. Gana reikšminga tai, kad šalies gynybos biudžete įsigijimų ir infrastruktūros plėtra sudaro tik 11 proc. Tai nėra unikalūs reiškinys, pastaruoju metu didžiosios Aljanso narių dalies gynybos išlaidų proporcinė dalis skirta personalo išlaikymui ir ginkluotės atnaujinimui buvo gana panaši. „Pastaraisiais metais bendras NATO šalių virdurkis (išskyrus JAV) karinei įrangai įsigyti siekė tik 16,7 proc., gynybos išlaidų (atskirose narėse) – mažiau nei 10 proc., didžioji išlaidų dalis teko personalo atlyginimams“²⁵.

3.4 NATO ŠALIŲ APGINAMUMAS, GYNYBOS PLANŲ ATNAUJINIMAS, ATSAKAS Į HIBRIDINIO KARO GRĖSMES

Aljansas, reaguodamas į Krymo aneksiją, situaciją Ukrainoje ir kitus agresyvius Rusijos veiksmus bei retoriką NATO atžvilgiu, ėmėsi tam tikrų veiksmų, kad būtų užtikrintas NATO šalių apginamumas ir kolektyvinės gynybos poreikiai. Atnau-

22 Trainauskienė, S. *Transatlantiniai santykiai ir Lietuva: dar kartą apie saugumą. Metinė strateginė apžvalga, 2012–2013 m.* Vilnius: LKA, p. 61.

23 2014 m. kovo 29 d. Lietuvos Respublikos Seime atstovaujamų politinių partijų susitarimas „Dėl 2014–2020 metų Lietuvos Respublikos užsienio, saugumo ir gynybos politikos strateginių gairių“.

24 BNS: Lietuvos gynybos biudžetas auga trečdaliu. In: *Delfilt*, 2014–10–02. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-gynybos-biudzetas-auga-trecdaliu.d?id=66011236#ixzz3KGjEpdZl> [Žiūrėta: 2014-11-22].

25 Trainauskienė, S. *Transatlantiniai santykiai ir Lietuva: dar kartą apie saugumą. Metinė strateginė apžvalga, 2012–2013 m.* Vilnius: LKA, p. 71.

jinti gynybos planai, NATO Velso viršūnių susitikime (2014 m. rugsėjo 4–5 d.) sutarta dėl kolektyvinės gynybos priemonių tiekimui Baltijos šalims ir Lenkijai, Baltijos šalyse nuolat rengiamos karinės pratybos, kuriose dalyvauja NATO šalių kariai, sustiprinta ir išplėsta Baltijos oro policijos misija.

Velse patvirtintas Aljanso pasirengimo veiksmų planas, sutarta atsižvelgiant į kylančias grėsmes nuolat atnaujinti gynybos planus ir nuspręsta Baltijos šalyse steigti NATO vadavietes, taip pat rengti nuolatines pratybas²⁶. Velse deklaracijos formuluotė „atveria kelią Baltijos valstybių oro erdvėje, jūroje ir sausumoje dislokuoti sustiprintas Jungtinių Amerikos Valstijų bei kitų sąjungininkių rotacines pajėgas.“²⁷ Kaip pastebėjo Dalia Grybauskaitė, „Vieningos ir stiprios NATO pagrindas yra kolektyvinė gynyba. Velse viršūnių susitikime sutarta dėl konkrečių kolektyvinės gynybos priemonių Baltijos šalims. Šios pratybos yra puikus įrodymas, kad mūsų saugumui NATO skiria ypatingą dėmesį ir imasi konkrečių veiksmų jam užtikrinti“²⁸.

„Be tradicinių konvencinio pobūdžio konfliktų ir įtampos židinių, vis didesnę žalą valstybių nacionalinio saugumo interesams daro transnacionalinio pobūdžio procesai ir reiškiniai – terorizmas, kibernetinės atakos, piratavimas ir kiti. Kai kurie minėti procesai ir reiškiniai turi tiesioginį neigiamą poveikį Lietuvos nacionaliniam saugumui. Dalis šių globalių procesų ir reiškinų turi neigiamą poveikį ES ir NATO narių saugumui, taip pat netiesiogiai veikia ir Lietuvos nacionalinio saugumo interesus“²⁹. Aljansas vis daugiau dėmesio ima teikti hibridinio karo elementams (kuomet greta karinių priemonių taikomos netradicinės, mažiau pastebimos priemonės – manipuliavimas visuomenės nuomone, kibernetinės atakos, ekonominiai svertai, energetiniai pažeidžiamumai, informacinės atakos ir pan.). Lietuvoje taip pat daugiau dėmesio imama teikti informaciniam saugumui (taikomas sistemiškesnis požiūris), kibernetiniam saugumui, nepamirštama ir energetinio saugumo svarba.

2014 m. lapkričio pradžioje Lietuvoje oficialiai pradėjo veikti greitojo reagavimo pajėgos, kurios galėtų skubiai reaguoti į vadinamąsias nekonvencines grėsmes, tokias kaip skiriamųjų ženklų neturinčių ginkluotų grupuočių veiksmai ar tautinių mažumų kurstymas. „Pradėjus funkcionuoti greitojo reagavimo

26 Dalia Grybauskaitė: NATO pratybos stiprina regiono saugumą. In: *15 minučių*, 2014-11-13. Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/karo-zona/nato-pratybos-stiprina-regiono-sauguma-784-466350#ixzz3KJFvijj6> [Žiūrėta 2014-11-22].

27 Gudavičius, S. NATO uždegė žalią šviesą didesniai Baltijos šalių apginamumui. In: *Verslo Žinios*, 2014-09-05. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/article/2014/9/5/nato-uzdege-zalia-sviesa-didesniam-baltijos-saliu-apginamumui#ixzz3KBMvegbS> [Žiūrėta 2014-11-26].

28 Prezidentės spaudos tarnyba: NATO pratybos stiprina saugumą, 2014-11-13. Prieiga per internetą: http://www.president.lt/lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/nato_pratybos_stiprina_regiono_sauguma.html [Žiūrėta 2014-11-26].

29 Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos. *Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*. Vilnius, 2014, p. 4.

pajėgoms, planuojama, kad vienu metu Lietuvoje aukštoje parengtyje budės per 2,5 tūkst. gerai parengtų ir aprūpintų karių. Lietuvos greitojo reagavimo pajėgas sudarys dvi bataliono kovinės grupės, karinių oro pajėgų, specialiųjų operacijų pajėgų ir logistinės paramos vienetai³⁰.

„Iškyla naujo tipo – hibridinio karo grėsmės, tokios kaip tautinių mažumų kurstymas, provokacijos, nevalstybinių ginkluotų organizacijų bei grupuočių išpuoliai, neteisėtas valstybės sienos kirtimas, karinio tranzito procedūrų pažeidimas, neramumai kaimyninėse šalyse ir panašiai“³¹, – sakė kariuomenės vadas gen. mjr. Jonas Vytautas Žukas. Abi greitojo reagavimo kovinės grupės keis viena kitą, – viena nuolat bus pasirengusi reaguoti per dvi valandas, kita – daugiausia per 24 valandas. Daliniai galės veikti ir taikos metu, rengiamas karinės jėgos panaudojimo statuto projektas.

Pasak Lietuvos kariuomenės vado, „reaguoti į hibridines grėsmes turime gebėti jau dabar, nes hibridinis karas faktiškai neturi atskirties tarp taikos ir karo metu, dėl to „negalima koncentruotis tik į sąjungininkų paramą, o Lietuvos kariuomenė turi būti pati pasirengusi reaguoti į hibridines karo grėsmes, nes šiuo metu teisės aktai neleidžia operatyviai ir visa apimtimi pasitelkti taikos metu vykstančių užduočių operacinių pajėgų“³². „Įkūrėme greitojo reagavimo pajėgas, kai Velse NATO šalys sutarė, kad tokių pajėgų reikia visai NATO, ir Lietuva prisideda prie papildomo saugumo užtikrinimo savo teritorijoje. Visiškai pilnai nuo lapkričio pirmos dienos jos pradės veikti, kai nuo 2 iki 24 valandų bėgyje galėsime reaguoti į bet kokį incidentą, bet kokią provokaciją, ar mūsų pasienyje, ar mūsų teritorijoje“; – sakė prezidentė Dalia Grybauskaitė.

IŠVADOS

Dvi reikšmingos Lietuvai datos 2014 m. atkeliavo drauge su iššūkiais ir stipria paskata daugiau dėmesio skirti nacionaliniam saugumui ir gynybai. Išryškėjo, kad

- 30 BNS: Lietuvoje pradeda veikti greitojo reagavimo pajėgos. In: *Kauno diena*, 2014-11-01. Prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/lietuvoje-pradeda-veikti-greitojo-reagavimo-pajegos-657449#ixzz3KJHFrgym> [Žiūrėta 2014-11-22].
- 31 BNS: Lietuvos kariuomenėje formuojamos greitojo reagavimo pajėgos. In: *Kauno diena*, 2014-10-13. Prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/lietuvas-kariuomeneje-formuojamos-greitojo-reagavimo-pajegos-654020#ixzz3KJICiMRn> [Žiūrėta 2014-11-22].
- 32 BNS: Lietuvoje pradeda veikti greitojo reagavimo pajėgos. In: *Kauno diena*, 2014-11-01. Prieiga per internetą: <http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/lietuvoje-pradeda-veikti-greitojo-reagavimo-pajegos-657449#ixzz3KJHFrgym> [Žiūrėta 2014-11-22].

Baltijos šalių narystės NATO pasirinkimas buvo teisingas bei savalaikis ir tapo tvirtu šių šalių saugumo garantu. Pasikeitusi saugumo aplinka Europoje skatina į Lietuvos saugumą, gynybos ir užsienio politiką pažvelgti kiek kitaip, išryškėja narystės NATO svarba, transatlantinio saito reikšmė, strateginių partnerystės su JAV, Lenkija reikšmingumas bei poreikis glaudžiau bendradarbiauti su Baltijos ir Šiaurės šalimis. Kyla poreikis daugiau dėmesio šalyje skirti atskiriems Lietuvos gynybos ir saugumo politikos elementams.

Lietuva 2014 m. priėmė sprendimą iki 2020 m. laipsniškai didinti išlaidas gynybai iki 2 proc. BVP, modernizuoti, peržiūrėti krašto apsaugos sistemos įsigijimų politiką. Pabrėžtas poreikis glaudžiau bendradarbiauti su JAV, Baltijos šalimis, siekis išlaikyti Aljanso vienybę, stiprinti transatlantinį saitą ir patikrintas kolektyvinės gynybos principo tvirtumas. NATO viršūnių susitikime Velse pasmerkta Rusijos agresija Ukrainoje ir Krymo aneksija, patvirtintas Aljanso pasirengimo veiksmų planas, sutarta atsižvelgiant į kylančias grėsmes nuolatos atnaujinti gynybos planus ir nuspręsta Baltijos šalyse steigti NATO vadovietes, taip pat rengti nuolatinės karinės pratyba. Reaguodama į hibridinio karo grėsmes Lietuva suformavo dvi greito reagavimo kovines grupes, kurios galės būti dislokuojamos ir taikos metu, reaguojant į grėsmes, tokias kaip tautinių mažumų kurstymas, provokacijos, nevalstybinių ginkluotų organizacijų bei grupuočių išpuoliai, neteisėtas valstybės sienos kirtimas, karinio tranzito procedūrų pažeidimas, neramumai kaimyninėse šalyse ir pan. Taip pat imta daugiau dėmesio skirti infomaciniam ir kibernetiniam saugumui.

4. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA: SANTYKIAI SU JAV

Dr. Gerda Jakštaitė

Lietuva ir Jungtinės Amerikos Valstijos (JAV) yra strateginės partnerės. Šie santykiai remiasi 1998 m. pasirašyta Baltijos šalių ir JAV partnerystės chartija. Lietuvos santykiuose su JAV nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pradžios prioritetas buvo teikiamas karinei ir diplomatinei bendradarbiavimo dimensijai – Lietuvos politiką formuojantys ir įgyvendinantys pareigūnai ne kartą yra pabrėžę, jog JAV laiko pagrindiniu Lietuvos saugumo garantu.

2013 m. liepos 1 d. – 2014 m. liepos 1 d. Lietuvos santykiai su JAV buvo labai geri ir intensyvūs. Nagrinėjamu laikotarpiu pastebimas didesnis kontaktų skaičius tarp aukšto rango politikų (prezidentų, užsienio reikalų ministrų / valstybės sekretorių, Seimo / Kongreso narių) palyginti su situacija 2012 m. ar 2011 m.; didesnis aktyvumas nei įprastai karinėje santykių dimensijoje. Tačiau esminių permainų dvišaliuose Lietuvos ir JAV santykiuose nebuvo.

4.1 VEIKSNIAI, DARĘ ĮTAKĄ LIETUVOS IR JAV SANTYKIAMS

Lietuvos ir JAV dvišaliams santykiams įtakos 2013–2014 m. turėjo įvairūs tarptautiniai ir regioniniai veiksniai: agresyvi Rusijos užsienio politika, krizė Ukrainoje, Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai, artėjantis NATO viršūnių susitikimas 2014 m. rugsėjo mėn., tam tikri JAV užsienio politikos sprendimai (E. Snowdeno skandalas, šnipinėjimo skandalas). Vidaus politikos (pavyzdžiui, JAV biudžeto krizė 2013 m.) ar individo lygmens veiksnių poveikis nagrinėjamu laikotarpiu nebuvo išskirtinis.

Tarp didžiausių įtaką JAV ir Lietuvos santykiams, ypač – jų suaktyvėjimui, padariusių veiksnių išsiskiria vienas – abiejų šalių reakcija į Rusijos užsienio politiką ir krizę Ukrainoje. Agresyvi Rusijos retorika ir ją lydėję veiksmai paskatino karinės dimensijos klausimus padaryti Lietuvos ir JAV užsienio politikos darbotvarkės santykių prioritetu. Karinės dimensijos klausimai visada sudarė didelę dvišalių santykių darbotvarkės dalį, tačiau 2013–2014 m. jie tapo dar svarbesni iš Rusijos

grasinių Baltijos šalims matyti, kad Lietuvai būtinos realios karinės garantijos. Dėl krizės Ukrainoje ir Rusijos veiksmų joje Baltijos šalys, tarp jų ir Lietuva, yra dar pažeidžiamesnės. Lietuvos situacija, palyginti su Latvija ir Estija, išsiskiria keletu aspektų: Lietuva turi sieną su Kaliningradu, kuris yra labiausiai militaruota zona Europoje, bet Lietuva neturi tokios gausios rusakalbių mažumos savo teritorijoje kaip Latvija ir Estija (Estijoje rusakalbiai sudaro 24,8 proc., Latvijoje 26,2 proc., Lietuvoje 5,8 proc.)³³. Kaliningrado kaimynystė mažina Lietuvos apginamumą, bet negausi rusakalbių mažuma mažina pretekstą pažeisti Lietuvos suverenitetą ginant vienos etninės grupės teises. Vis dėlto krizės Ukrainoje fone buvo pradėtos praktinio pobūdžio diskusijos (tiek dvišaliu Lietuvos ir JAV, tiek daugiašaliu – NATO lygmeniu) bei imtasi veiksmų dėl Baltijos šalių gynybos planų praktinio įgyvendinimo, NATO naikintuvų skaičiaus Baltijos šalių oro erdvei saugoti didinimo, NATO sąjungininkų karinių pajėgų nuolatinio dislokavimo ar rotacijos Lietuvoje.

Lietuvos santykiams su JAV įtakos turėjo ir Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai – jo metu vyko derybos dėl ES ir JAV laisvosios prekybos sutarties. JAV ir ES prekybiniai santykiai pagal apimtį jau dabar yra intensyviausi pasaulyje (prekyba, BBC duomenimis, siekia du mlrd. eurų per dieną). O Lietuvos ir JAV santykiuose ekonominė dimensija nėra aktyviai vystoma. Ši laisvosios prekybos sutartis panaikintų dar daugiau prekybos apribojimų tarp ES šalių ir JAV. Pasirašyta sutartis būtų naudinga ir Lietuvos eksportuotojams – Lietuvos maisto pramonei atsivertę JAV rinka. Suaktyvėtų ekonominė dvišalių santykių dimensija. 2013 m. Lietuvos eksportas į JAV, LR užsienio reikalų ministerijos duomenimis, sudarė 2,7 proc. nuo viso Lietuvos eksporto (11 vieta). ES ir JAV laisvosios prekybos sutartį planuojama pasirašyti 2014 m. lapkritį. Galima teigti, kad Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai padidino JAV dėmesį Lietuvai ekonominėje dvišalių santykių dimensijoje (atsirado formalus ir neformalus kontaktavimo apraiškų, prašant palaikyti JAV tam tikrais ekonominiais aspektais). Tačiau Lietuvai, kaip ES Tarybai pirmininkaujančiai valstybei, teko prisidėti prie ES ir JAV santykių problemų sprendimo ir įtraukti naujus klausimus į pirmininkavimo ES Tarybai darbotvarkę. Vienas iš svarbiausių nagrinėjamu laikotarpiu buvo šnipinėjimo skandalas. Paviešintais duomenimis, JAV šnipinėjo sąjungininkes Europoje, ES biurus Vašingtone bei kitus sąjungininkus (Meksiką, Japoniją, Pietų Korėją, Indiją, Turkiją). Tokia situacija kėlė įtampą tarp ES ir JAV, trukdė derybų dėl ES ir JAV laisvosios prekybos sutarties eigai. Tad šis skandalas turėjo

33 The World Factbook. CIA. Prieiga per internetą: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/> [Žiūrėta 2014-10 -01].

įtakos Lietuvos užsienio politikai – pakoregavo ir Lietuvos pirmininkavimo ES darbotvarkę.

Ateityje tikėtina, kad dvišaliams santykiams įtakos turės ir rinkimų į JAV Senatą rezultatai (rinkimai vyko 2014 m. lapkričio mėn. Apie tai – kitame numeryje). Jei laimėtų respublikonai, tikėtinas JAV politikos Rusijos atžvilgiu sugriežtėjimas ir dar didesnis karinis bendradarbiavimas (ne tik NATO, bet ir dvišalių santykių lygmenimis). Jeigu daugumą Senate išlaikytų demokratai, tikėtinas B. Obamos anksčiau vykdytos politikos tęstinumas, kuris būtų stipriai veikiamas Rusijos užsienio politikos ir JAV sąjungininkių Europoje pozicijos.

4.2 SVARBIAUSI LIETUVOS IR JAV DIPLOMATINIŲ / POLITINIŲ, KARINIŲ IR EKONOMINIŲ SANTYKIŲ PROCESAI

Oficialių susitikimų metu 2013–2014 m. Lietuvos ir JAV pareigūnai akcentavo tokius dvišalių santykių aspektus kaip kibernetinis, energetinis, branduolinis saugumas, NATO misijos, Rytų partnerystė, žmogaus teisių ir demokratijos plėtra, prekybos bei investicijų skatinimas, švietimo mainų bei kultūros programų tąsa.

Praktiniuose dvišaliuose Lietuvos ir JAV santykiuose didelių permainų nagrinėjamu laikotarpiu nebuvo – santykiuose kaip visada dominavo įvairių politinių bei karinių klausimų sprendimas ir Lietuvos saugumo aspektas. Tačiau galima pastebėti diplomatinės ir karinės sferų suaktyvėjimą.

Diplomatinė / politinė Lietuvos ir JAV santykių sritis nagrinėjamu laikotarpiu pasižymėjo aktyvia aukšto rango politikų komunikacija. Per vienerius metus Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė keletą kartų lankėsi JAV su darbo vizitais ir susitiko su aukščiausiais JAV pareigūnais: JAV prezidentu Baraku Obama, JAV Valstybės sekretore Hilari Klinton. Pirmojo darbo vizito Lietuvos Prezidentė nagrinėjamu laikotarpiu į JAV vyko 2013 m. rugpjūtį. Ji susitiko su B. Obama kartu su Latvijos ir Estijos valstybių vadovais. Susitikimo darbotvarkėje svarstyti Baltijos šalių karinio, energetinio ir kibernetinio saugumo klausimai bei ES derybos su JAV dėl transatlantinės prekybos sutarties. Vizitas vyko prieš suplanuotą B. Obamos vizitą į Sankt Peterburge vyksiantį didžiojo dvidešimtuko ekonomikos viršūnių susitikimą. Tad jį galima vertinti ne tik kaip galimybę svarbiems klausimams aptarti aukščiausiu lygmeniu, bet ir kaip svarbų JAV simbolinį gestą Rusijai. Kitas Lietuvos Prezidentės darbo vizitas įvyko 2013 m. rugsėjo 25–27 d. D. Grybauskaitė pasisakė Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos debatuose, taip pat susitiko su su JAV valstybės sekretore H. Clinton. Lietuvos Prezidentės darbo vizitai JAV rodo dvišalės Lietuvos ir

JAV komunikacijos normalizavimąsi: pirmosios kadencijos metu Lietuvos Prezidentė ilgą laiką neturėjo galimybės susitikti su B. Obama ir aptarti Lietuvai svarbių klausimų. Galima teigti, kad įtaką aktyvesnei aukšto lygmens politinei komunikacijai padarė tiek pokyčiai pačios Lietuvos oficialioje retorikoje (mažiau kritikos JAV, dar aktyvesnis saugumo garantijų siekimas), tiek B. Obamos reakcija į Rusijos užsienio politikos pokyčius ir ekspansines ambicijas.

Darbo vizitų į JAV vyko ir kiti aukšto rango Lietuvos politikai: Lietuvos Seimo Pirmininkas Vydas Gedvilas (2013 m. rugsėjis), Lietuvos užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius (2014 m. vasaris), Lietuvos Seimo nariai Emanuelis Zingeris, Vytautas Juozapaitis (vizitų laikotarpis – 2013 m. gruodis ir 2014 m. vasaris).

2013–2014 m. itin aukšto rango JAV politikai ne vieną kartą lankėsi ir Lietuvoje: JAV viceprezidentas, JAV Valstybės sekretorius, JAV senatoriai. JAV Valstybės sekretorius Džonas Keri Lietuvoje lankėsi 2013 m. rugsėjo 7 d. Jo vizito metu aptarti regioninio bendradarbiavimo, energetinio saugumo klausimai, derybos dėl ES ir JAV laisvosios prekybos sutarties.

JAV viceprezidento Džo Baideno vizitas Lenkijoje ir Lietuvoje 2014 m. kovą laikytinas dar vienu signalu Rusijai, patvirtinimu Lietuvai ir Lenkijai, kad JAV laikysis įsipareigojimų ginti šias šalis. Kėtinimas nuraminti šalis – itin reikšmingas žingsnis, nes tokie vizitai neįvyksta staiga, o šiuo atveju sprendimas atvykti buvo greitas. Susitikimo metu patvirtinti JAV įsipareigojimai NATO kolektyvinei gynybai, svarstyta galimybė siųsti rotacines JAV pajėgas į Baltijos šalis tokiu būdu stiprinant ir NATO pajėgumus. Džono Baideno vizitas yra pirmasis JAV viceprezidento vizitas Lietuvoje po 2006 m. 2014 m. gegužę Lietuvoje viešėjusios JAV senatorių delegacijos, vadovaujamos respublikono Džeimso Inhofo, svarstyti klausimai (gynybos ir energetinio saugumo aspektai) rodo, jog Lietuvos energetinis saugumas JAV užsienio politikoje yra traktuojamas taip pat rimtai kaip ir karinis saugumas.

Diplomatinis / politinis Lietuvos ir JAV santykių sektorius 2013–2014 m. žymi didesnę nei įprastai B. Obamos administracijos dėmesį Baltijos šalims, tai yra reakcija į vykstančius procesus Rytų Europoje ir V. Putino vykdomą politiką. Šie vizitai gali būti laikomi svarbiais simboliniais JAV užsienio politikos gestais, rodančiais, kad JAV neketina leisti Rusijai plėsti įtakos sferos Baltijos šalyse. Baltijos regionas, tarp jų ir Lietuva, tapo labiau matomas tarptautiniuose santykiuose, ypač saugumo kontekste.

Karinė Lietuvos ir JAV santykių dimensija, kaip visada, buvo labai aktyvi. 2013–2014 m. JAV stiprino karinį buvimą regione (tiek NATO rėmuose, tiek dvišalių santykių pagrindu): rengtos įvairaus masto karinės pratybos, smulkesnio masto mokymai, Lietu-

voje buvo dislokuoti JAV naikintuvai, pradėtos diskusijos dėl nuolatinio JAV pajėgų dislokavimo regione.

2013–2014 m. Lietuvos kariai kartu su JAV kariais dalyvavo karinėse pratybose „Juodoji strėlė“, „Kardo kirtis“ – į Lenkiją ir Lietuvą atsiųsta 600 JAV sausumos pajėgų karių vykdyti bendras gynybines užduotis. 2014 m. gegužės mėnesį vyko pratybos „Liepsnojantis kalavijas“, kuriose dalyvavo JAV ir kitos septynios šalys. Lietuvos ir JAV atstovai rengė JAV finansuojamų pratybų „Budri sargyba 2014“ planavimą. Pratybos vyko 2014 m. pavasarį JAV. Pratybų tikslas – patikrinti, kaip veikia EMAC (Krizių valdymo pagalbos susitarimas). Pirmą kartą pratybose atsirado ir nauja dimensija – kibernetinė. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos duomenimis, pratybų dalyviai mokėsi dirbti esant ryšių sistemų bei tinklų sutrikimams, kurie apsunkina bendrų veiksmų koordinavimą. Lietuvos ir JAV kariai tobulino įgūdžius veikti gausiai gyventojų apgyvendintoje vietovėje. Vyko specialiųjų operacijų pajėgų pratybos Alytuje 2014 m. vasarį.

Nagrinėjamu laikotarpiu JAV naikintuvai nuo 2014 m. pradžios ketvirtą kartą dalyvavo NATO oro policijos misijoje Baltijos šalyse. Reaguojant į situaciją Ukrainoje ir Rusijos veiksmus, Baltijos šalių prašymu buvo dislokuoti ir papildomi šeši JAV naikintuvai. 2014 m. kovą NATO oro policijos misiją sudarė iš viso dešimt naikintuvų. JAV karinių pajėgų buvimo stiprinimas Lietuvoje yra aiškus signalas Rusijai, kad jos vykdoma politika yra nepriimtina. Taip pat tai yra Rusijos atgrasymo strategijos elementas, padedantis užkirsti kelią galimai žaibiškai atakai.

NATO viršūnių susitikime, kuris numatytas 2014 m. rugsėjį, turėjo būti priimtas sprendimas, iki kokio lygmens ir kaip toliau bus stiprinamas JAV ir NATO (kurios didžiąją dalį išlaidų finansuoja JAV) karinis buvimas Baltijos regione ir Lietuvoje (apie tai – kitame numeryje).

Ekonominis sektorius Lietuvos ir JAV santykiuose nebuvo aktyviausias. Jam didelę įtaką darė Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai ir įvairios ES ekonominės iniciatyvos, turinčios poveikį dvišaliams santykiams. Galima teigti, kad dvišalių Lietuvos ir JAV santykių ekonominėje srityje dominavo ekonominių probleminių klausimų, susijusių su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, sprendimas: tad tam tikri ES klausimai buvo perkelti į dvišalius Lietuvos ir JAV santykius. Tarp tokių minėtini: ES pataisos dėl Tabako direktyvos ir ES derybos su JAV dėl laisvosios prekybos sutarties. ES Tabako direktyvos pataisa Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai metu numatė mėtinių ir plonų cigarečių uždraudimą, išpėjimų apie rūkymo žalą griežtinimą, tai nebuvo palanku JAV verslininkams (JAV turi stiprią tabako pramonę). Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai paskatino įvairaus pobūdžio kontaktus tarp JAV ir Lietuvos atstovų ekonominiiais klausimais: pavyzdžiui,

JAV politikų ir verslo atstovų / pramonininkų laišakai Lietuvos ambasadoriui JAV, raginantys nepalaikyti direktyvos. 2013–2014 m. Lietuvos ir JAV santykių ekonominiame sektoriuje išsiskiria ir bendradarbiavimas inovacijų srityje – 2014 m. Vilniuje buvo surengta konferencija „U.S. Approaches to Innovation“.

Vis dėlto didesnio proveržio ekonominiame sektoriuje nebuvo pasiekta. Kol kas jis išlieka mažiausiai rezultatyvus. Ekonominės dimensijos aktyvumą paskatintų glaudesni prekybiniai bei finansiniai santykiai tarp ES ir JAV.

4.3 LIETUVOS IR JAV SANTYKIŲ REZULTATAI BEI PERSPEKTYVOS

Galima teigti, kad Lietuvos santykiai su JAV buvo rezultatyvūs: diplomatinio lygmeniu Lietuva vėl tapo matoma JAV politinėje darbotvarkėje; Rusija JAV politikų pradėta atvirai traktuoti kaip grėsmę kelianti valstybė; karinėje dimensijoje išaugo bendrų karinių pratybų skaičius, padidintas naikintuvų skaičius Lietuvos teritorijoje, pradėtos rimtos diskusijos dėl JAV pajėgų dislokavimo Baltijos šalių teritorijoje.

Didelių probleminių klausimų dvišaliuose Lietuvos ir JAV santykiuose nėra, tačiau išlieka didelis poreikis stiprinti dvišalį ekonominį bendradarbiavimą (dabar šis santykių lygmuo yra silpniausias) ir išspręsti Lietuvos apginamumo klausimą (kas yra sunkiai padaroma).

Kol išliks JAV dėmesys Europai, tol dėmesį išlaikys ir Baltijos šalys kaip svarbią geostrateginę padėtį užimančios valstybės, tarp jų ir Lietuva. Tikėtina, kad dvišaliams JAV ir Lietuvos santykiams ir toliau labiausiai įtaką darys Rusijos veiksnys tarptautinėje politikoje. Pastebėtina, jog JAV ir Lietuvos santykiai suintensyvėja pasireiškus agresyvioms Rusijos užsienio politikos tendencijomis.

Rusijos politika krizės Ukrainoje metu privertė ieškoti naujų atsakymų į tam tikrus užsienio politikos klausimus tiek Lietuvą, tiek JAV – pirmiausia, dėl Baltijos šalių gynybos. Pradėtos rimtos diskusijos dėl Lietuvos gynybinių pajėgumų stiprinimo ir įsipareigojimų NATO operacijų vykdymui. Iš JAV perspektyvos B. Obamos administracija turi atsakyti į klausimą, kokią vietą Europa ir Baltijos šalys JAV strategijoje užima dabar, kai ten atsirado naujas įtampos taškas šalia daugelio kitų (ISIS, situacija Afganistane, Irake, Sirijoje). Atkreiptinas dėmesys, kad krizė Ukrainoje nepakeitė principinių JAV bei Lietuvos pozicijų viena kitos atžvilgiu: pasikeitė tik tam tikrų užsienio politikos instrumentų naudojimo intensyvumas: pirmiausia, karinių bei diplomatinių.

Tikėtina, kad tolesnius JAV ir Lietuvos santykius lems būtent Rusijos faktorius. Net ir normalizavus JAV santykius su Rusija, JAV pozicija dėl Baltijos

šalių nesikeis (kaip kad buvo nuo JAV ir Baltijos šalių bendradarbiavimo chartijos pasirašymo). Keisis tik užsienio politikos instrumentų naudojimo intensyvumas. Tikėtina sulaukti daugiau dėmesio ekonominiam sektoriui, kuris dvišaliuose santykiuose buvo plėtojamas mažiausiai.

Jeigu santykiai su Rusija artimiausiu metu normalizuoti nebus (mažai tikėtina, kad per ateinančius vienerius metus JAV ir Rusijos santykiai pasiektų iki krizės egzistavusį lygį, tuo labiau – lygį, kuris buvo B. Obamos pirmosios kadencijos viduryje), dvišaliuose JAV ir Lietuvos santykiuose ir toliau dominuos diplomatinio ir karinio sektoriaus instrumentų naudojimas: simboliniai JAV pareigūnų vizitai, griežtesni pasisakymai Rusijos atžvilgiu ir įsipareigojimų Lietuvai patvirtinimas, aktyvesnės NATO pozicijos laikymasis ir kietojo saugumo reikšmės akcentavimas.

Karinėje Lietuvos ir JAV santykių dimensijoje eiga ir principines pozicijas lems NATO viršūnių susitikime priimti sprendimai dėl tolesnių Aljanso prioritetų.

5. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA: SANTYKIAI SU STRATEGINĖMIS PARTNERĖMIS

Ieva Gajauskaitė

2013–2014 m. strategiškai svarbiais Lietuvos užsienio politikos uždaviniais galima laikyti pirmininkavimą ES Tarybai, tapimą Jungtinių Tautų Organizacijos Saugumo tarybos nare 2014–2015 m. laikotarpiui ir pasiruošimą deryboms tapti Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos nare. Šių uždavinių įgyvendinimas buvo tiesiogiai susietas su Lietuvos tikslu tapti atsakinga ir matoma tarptautinių organizacijų nare ir taip ne tik užsitikrinti nacionalinį saugumą, bet ir siekti į(ši)traukimo į tarptautinio saugumo problemų sprendimą.

Strateginių uždavinių įgyvendinimas lemia būtinybę koordinuoti veiksmus tarptautinėje arenoje kartu su strateginiais partneriais – valstybėmis, kurios pasižymi tokia pat tarptautinės sistemos vizija, strateginiais interesais ir strateginiais tikslais. Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe pirmąją strategine partnere tapo Lenkija 1997 m. 1998 m. JAV inicijavo daugiašalę strateginę partnerystę su Lietuva, Latvija ir Estija. 2007 m. Ukraina tapo Lietuvos strategine partnere, o 2009 m. buvo inicijuota strateginė partnerystė su Prancūzija. Taigi, nors Lietuvos politinėje retorikoje strateginės partnerystės sąvoka dažnai vartojama, dvišale deklaracija legitimuotas yra tik Lietuvos ir Lenkijos, Lietuvos ir Ukrainos ir Lietuvos ir Prancūzijos strateginis bendradarbiavimas³⁴.

Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai bei narystė JT Saugumo taryboje yra strategiškai svarbu ne tik Lietuvai, bet ir jos strateginėms partnerėms. Lenkija yra Rytų partnerystės iniciatorė, kurios strateginis tikslas yra Ukrainos eurointegracija, todėl Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai metu pasiruošimas Ukrainos ir ES asociacijos susitarimo pasirašymui skatino Lenkiją ir Lietuvą koordinuoti darbotvarkę ES. Ukrainai 2013–2014 m. strateginė partnerystė su Lietuva įgavo dvigubą svarbą. Visų pirma, Lietuva aktyviai gynė Ukrainos interesus ES, be to, asociacijos susitarimo pasirašymas turėjo įvykti Vilniaus ES ir Rytų partnerystės valstybių viršūnių suvažiavime. Tačiau Ukrainos prezidentui Viktorui Janukovi-

34 Baltijos valstybių ir JAV strateginė partnerystė buvo nutraukta Baltijos valstybėms tapus NATO narėmis, nes šios partnerystės tikslas buvo įgyvendintas.

čiu atsisakius pasirašyti sutartį ir paprašius pradėti trišales derybas tarp ES, Ukrainos ir Rusijos siekiant suderinti Ukrainos galimybę laviruoti tarp ES ir Eurazijos ekonominės sąjungos, Kijeve prasidėjęs Euromaidanas peraugo į politinę krizę bei separatizmą. Taip 2014 m. Lietuvos narystė JT ir pirmininkavimas JT Saugumo tarybai tapo strategiškai svarbus Ukrainos naujam politiniam elitui, kovojančiam su prorusiškais separatistais Ukrainos rytuose ir siekiančiam prie Rusijos prijungtos Ukrainos teritorijos – Krymo – statuso problemos sprendimo.

Nepaisant to, kad Ukrainos krizė Prancūzijai yra ne nacionalinės, o ES darbotvarkės dalis, Lietuvos narystė JT Saugumo taryboje Prancūziją paskatino aktyviau plėtoti partnerystę su Lietuva. Būtent Lietuvos pirmininkavimo tarybai laikotarpiai sukėlė didžiausią Prancūzijos norą koordinuoti veiksmus tarptautinėje erdvėje. Užsacharinėje Afrikoje Prancūzijos vaidmuo yra strategiškai svarbus dėl kolonijinės šios valstybės istorijos ir aktyvios Afrikos diplomatijos plėtojimo. Prancūzijos ekonominiai ir saugumo interesai šiame regione skatina ieškoti partnerių sprendžiant saugumo problemas bei įgyvendinant JT Tūkstantmečio tikslus. ST sprendimai yra privalomi kitoms JT narėms, o svarbiausią vaidmenį šie sprendimai vaidina siekiant sureguliuoti konfliktus arba kovojant su tarptautinėmis grėsmėmis. Būtent ST mandatas legitimuoja karines intervencijas ir suteikia pagrindą karinėms arba taikos palaikymo / išsaugojimo misijoms. Dėl šių priežasčių Lietuvos ir Prancūzijos strateginė partnerystė ėmė pasižymėti nuolatinėmis politinėmis konsultacijomis 2013–2014 m.

5.1 LIETUVOS IR LENKIJOS SANTYKIAI

2010 m. LR Seimui atmetus pavidžių rašymo ne lietuviškais rašmenimis įstatymą ir 2011 m. priėmus Švietimo įstatymo pataisas, išplėtusias lietuvių kalbos vartojimo ir egzaminavimo tvarką tautinių mažumų mokyklose, Lietuvos ir Lenkijos santykius buvo galima apibūdinti kaip politinę krizę. Bendradarbiavimas kitose srityse – karinėje / saugumo, ekonomikos / prekybos bei energetikos ar mokslo / kultūros – išliko stabilus. Lenkijos politinis elitas neslėpė, kad laukia LR Seimo rinkimų su viltimi, kad nacionalistiškai nusiteikusius Lietuvos konservatorius Vyriausybėje pakeis socialdemokratiškos politinės jėgos. Varšuvoje jau 2012 metų žiemą užsiminta apie teigiamas tendencijas, dialogą, santykių gerėjimą, nes Lietuvoje Seimo daugumą sudarė Socialdemokratų partija, Darbo partija, Tvarka ir Teisingumas bei Lietuvos lenkų rinkimų akcija. Dėl šios priežasties Lenkijos užsienio reikalų ministras Radoslavas Sikorskis, kurio

pareiškimas priešrinkiminiuose debatuose, kad tapęs prezidentu vizito į Vilnių nevyks, kol Lietuva neįgyvendins dvišalėje sutartyje prisiimtų įsipareigojimų dėl tautinių mažumų teisių, buvo aktyviai eksploatuojamas Lietuvos žiniasklaidoje, pakvietė naująjį Lietuvos užsienio reikalų ministrą Liną Linkevičių apsilankyti Varšuvoje ir aptarti Lietuvos pirmininkavimą ES Tarybai ir Rytų partnerystės įgyvendinimo programą. Tačiau net ir Lietuvai pirmininkaujant ES Lietuvos ir Lenkijos santykiai nepriminė partnerystės.

Lietuvos prezidentės Dalios Grybauskaitės užsienio vizitai, prasidėjus Lietuvos pirmininkavimui ES, turėjo ypatingą reikšmę. Pirmieji vizitai, kaip ir po prezidento rinkimų, parodo valstybės vadovo prioritetus, ir Lenkijos šiame sąrašė nebuvo. Nepaisant to, kad liepos 14 dieną Prezidentė lankėsi Lenkijoje, tai neturėjo nieko bendra su dvišaliu bendradarbiavimu. Prezidentė dalyvavo tik S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio per Atlantą 80-ųjų metų minėjimui skirtuose renginiuose.

Lietuvai įgyvendinant „pragmatišką“ užsienio politiką, Lenkija taip pat neatsiliko. R. Sikorskis, atvykęs į Vilniaus Rytų partnerystės viršūnių susitikimą, neslėpė, kad šiuo laikotarpiu Lenkija gina savo ir JAV interesus ES kontekste. Vienintelis įvykis, priminęs apie Lietuvos ir Lenkijos strateginę partnerystę siekiant tapti NATO ir ES narėmis, buvo „Lietuvos diplomatinės žvaigždės“ apdovanojimo įteikimas garšiam lenkų profesoriui Dariušiui Špoperiui už dvišalių santykių puoselėjimą.

Prasidėjus Euromaidanui Ukrainoje, Lietuvos ir Lenkijos politinis diplomatinis bendradarbiavimas išliko ribotas. Lenkija aktyviai prisidėjo prie Ukrainos politinės krizės sprendimų ieškojimų, Lietuva taip pat siekė įsitraukti į šį procesą, tačiau Lenkija koordinavo savo veiksmus su Veimaro trikampio valstybėmis – Prancūzija ir Vokietija, o Višegrado (Čekija, Slovakija ir Vengrija) ir Baltijos (Lietuva, Latvija ir Estija) valstybės, kaip Lenkijos partnerės regione, nesulaukė nors kiek daugiau dėmesio. Ukrainos krizės kontekste pasiekimas buvo Vilniaus, Varšuvos ir Kijevo sutarimas dėl bendros karinės brigados steigimo sutarties pasirašymo, kuris buvo įšaldytas nuo 2009 m. Taigi politinis bendradarbiavimas buvo susietas su realios grėsmės, kylančios iš Rusijos, apraiškomis. Eskaluojantis separatizmui Ukrainoje ir didėjant Rusijos kariniam aktyvumui regione, Lietuva ir Lenkija ėmė aktyviau aptarinėti bendrą saugumo darbotvarkę.

Jau 2010 m., kai politikai ir politologai įsitraukė į Lietuvos ir Lenkijos santykių krizės eskalavimą, teko pripažinti, kad strategiškai svarbi dvišalio bendradarbiavimo darbotvarkės dalis yra sklandžiai įgyvendinama. Energetinių šalų ES panaikinimas ir nacionalinio energetinio saugumo užtikrinimas tapo vienu iš svarbiausių interesų, vienijančių Varšuvą ir Vilnių. 2014 m. gegužės 5 d. pradėta tiesti elektros jungtis tarp Lenkijos ir Lietuvos „LitPol Link“: 2013 m. taip pat buvo iškelta antrosios elektros jungties idėja, dujų jungčiai suteiktas bendrojo intereso

projekto statusas ir parengta projekto galimybių studija. Valstybėms strategiškai svarbus ir Klaipėdoje statomas suskystintų gamtinių dujų terminalas, – ne tik kaip nepriklausomybės nuo Rusijos energetinių išteklių vienas iš simbolių Baltijos šalyse, bet ir kaip galimybė ateityje eksportuoti dujas iš Lietuvos į Lenkiją.

5.2 LIETUVOS IR UKRAINOS PARTNERYSTĖ

Lietuvai tapus ES ir NATO nare ir laikinajam Lietuvos prezidentui Artūriui Paulauskiui deklaravus Naujosios užsienio politikos gaires, netrukus teko įrodyti pasiryžimą šias gaires įgyvendinti. Lietuvos užsienio politikos tikslai atitiko ES Kaimynystės politikos suformuotus tikslus – apjuosti ES stabilų, demokratiškų valstybių žiedu. Siekdama įsitvirtinti kaip Rytų vektoriaus ES Kaimynystės politikos ekspertė, Lietuva įsitraukė į politinės krizės, kilusios Ukrainoje po Oranžinės revoliucijos, sprendimą. Šis etapas buvo svarbus ne tik Lietuvos ir Ukrainos dvišaliam bendradarbiavimui, bet ir dvišaliams santykiams tarp Lenkijos ir Lietuvos. Lietuvos prezidento Valdo Adamkaus ir Lenkijos prezidento Aleksandro Kvašnievskio bendradarbiavimas politinės krizės Ukrainoje metu lėmė Oranžinės revoliucijos atomazgą ir leido Vilniui bei Varšuvai įrodyti savo lojalumą ES ir jos principams. Oranžinė revoliucija ir politinė suirutė 2006–2008 m. paskatino Lietuvą remti demokratizacijos, eurointegracijos ir politinio stabilumo kūrimo procesus Ukrainoje bei inicijuoti Lietuvos ir Ukrainos strateginę partnerystę.

2008 m. Lietuvos ir Ukrainos santykiai valstybės vadovų lygmeniu buvo įvardyti kaip strateginė partnerystė, paremta demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir įstatymų viršenybės vertybėmis, o partnerystės bendru tikslu tapo Ukrainos europinė ir transatlantinė integracija. Taip Lietuva įsipareigojo skatinti ir remti Ukrainos ir ES asociacijos procesą. Dėl šios priežasties 2013 m. Lietuvos pirmininkavimo ES Tarybai laikotarpis tapo šią strateginę partnerystę palaikančiu veiksmu. Nepaisant to, Lietuvos galimybės daryti įtaką Ukrainos vidinėms reformoms ir laviravimui tarp Rusijos inicijuotos Eurazijos ekonominės sąjungos ir ES išliko riboti. Ukrainos prezidentas Viktoras Janukovičius ir Vyriausybė atsisakė pasirašyti Asociacijos susitarimą su ES.

Ukrainos siekis išlaikyti galimybę įgyvendinti daugiavektorišką užsienio ir integracijos politiką lėmė politinę suirutę valstybės viduje, peraugusią į pilietinį karą, separatizmą, skatinamą ir palaikomą Rusijos. Dėl šios priežasties, po nesėkmingų Vilniaus pastangų priartinti Ukrainą prie Europos 2013 m., tapo daug svarbesnis Lietuvos bendradarbiavimas su proeuropietišku Ukrainos politiniu elitu ir

naujai išrinktu Ukrainos prezidentu Piotru Porošenka. Be to, Lietuvos buvimas JT Saugumo tarybos nenuolatine nare ir pirmininkavimas šiai institucijai 2014 m. vasario mėnesį lėmė Lietuvos kaip Ukrainos strateginės partnerės vaidmens stiprėjimą tarptautiniu lygmeniu: JT Saugumo tarybos posėdžiuose, ES Bendrųjų reikalų tarybos posėdžiuose, taip pat visais įmanomais būdais Lietuva pabrėžė Ukrainos teritorinio vientisumo svarbą ir pasmerkė Rusijos pastangas eskaluoti situaciją, rėmė Kijevo pradėtą antiteroristinę operaciją.

Siekiant atlikti Ukrainos strateginės partnerės vaidmenį, Lietuvai pavyko pasiekti ir tarptautiniu mastu svarbių rezultatų. Lietuvai, bendradarbiaujant su Lenkija ir Vokietija, suteikta galimybė įgyvendinti ES Dvynių programos projektą „Parama Ukrainos infrastruktūros ministerijai stiprinti komercinio kelių transporto saugos standartus“; diplomatas Vaidotas Verba pasirinktas Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos projektų koordinatoriumi Ukrainoje; NATO šalys narės įpareigojo Lietuvos ambasadą 2015–2016 m. atlikti NATO kontaktinės ambasados Ukrainoje funkcijas ir taip stiprinti NATO ir Ukrainos bendradarbiavimą.

5.3 LIETUVOS IR PRANCŪZIJOS PARTNERYSTĖ

2004 m., Lietuvai tapus ES nare, vykstant politinių sprendimų priėmimo procesui, ji išliko objektu, o ne subjektu. Lietuvos politinis elitas vieningai sutarė, kad ES reikalingos valstybės lyderės ir šios lyderės yra bei bus Didžioji Britanija, Vokietija ir Prancūzija. Taigi galimybė „būti išgirstai“ ES buvo susieta su Lietuvos svarba vienai ar kelioms didžiosioms ES valstybėms. Užsitęsusi „europinė izoliacija“ buvo nutraukta 2009 m. Prancūzijai ir Lietuvai paskelbus apie strateginės partnerystės kūrimą.

Iki 2013 m. Lietuvos – Prancūzijos santykiai nepasižymėjo nei strategiškumu, nei partneryste. Nepaisant 2011 m. patvirtintų Strateginio bendradarbiavimo įgyvendinimo gairių, tik 2013 m. dvišalės politinės konsultacijos tapo strateginio bendradarbiavimo įgyvendinimo priemone. Lietuvos tikslas siekti tarptautinės taikos ir saugumo išsaugojimo, grindžiamo tarptautine teise ir bendradarbiavimu, bei ES Tarybos pirmininkės ir JT Saugumo tarybos narės statusas suteikė galimybes plėtoti politinį dialogą strateginiu lygmeniu.

Lietuvos ir Prancūzijos bendradarbiavimas ES kontekste pasiekė teigiamų rezultatų ne tik dvišaliu lygmeniu. Valstybės įgyvendina ES Dvynių projektus Ukrainos teisingumo sistemos reformai remti, Serbijos Respublikos transporto

ministerijos ir jai pavaldžių institucijų administraciniamis gebėjimams stiprinti, įgyvendinti paramos Serbijos transporto ir susisiekimo institucijoms bei Serbijos Vyriausybės generalinio sekretoriato kūrimo projektai.

Lietuvos ir Prancūzijos politines konsultacijas skatino ir atominės energetikos, energetinio saugumo ir bendros ES energetikos politikos kūrimas. Strategiškai svarbiu buvo laikytas Prancūzijos įsitraukimas į Lietuvoje veikiančio NATO Energetinio saugumo kompetencijos centro kūrimą ir veiklą. 2013 m. rugsėjį šis centras buvo oficialiai atidarytas. Taip pat Prancūzijai ir Lietuvai buvo svarbus ES energetikos politikos kūrimas ir III energetikos politikos paketo įgyvendinimas. Taigi politinės konsultacijos vyko ir dėl energetinių projektų, kurių sąrašas buvo patvirtintas ES vidaus energijos rinkos užbaigimo konferencijoje, vykusioje Vilniuje Lietuvos pirmininkavimo metu, tačiau svarbiausias impulsas nuolatinėms politinėms konsultacijoms tapo ES ir Rytų partnerystės viršūnių susitikimas, veikla JT Saugumo taryboje ir Lietuvos narystės Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijoje klausimas.

Prezidentė Dalia Grybauskaitė vienam iš pirmųjų vizitų pristatyti Lietuvos pirmininkavimo prioritetus ir svarbiausius darbus neatsitiktinai pasirinko Prancūziją. Be to, vizito metu valstybių prezidentai derino bendrą Lietuvos ir Prancūzijos poziciją ne tik ES, Prancūzija įsipareigojo remti Lietuvos siekį tapti Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos nare. Šios organizacijos tikslas yra plėtoti naujas ekonominės bei socialinės politikos gaires, skatinančias valstybių ekonominį vystymąsi ir gyvenimo kokybės standartų įgyvendinimą. Siekiant narystės organizacijoje Lietuva remiasi Prancūzijos patirtimi ir parama. Būtent Paryžiuje 2013 m. lapkritį vyko Lietuvos pasirengimo narystei pristatymas organizacijos Tarybai, kurios nare yra Prancūzija.

Politinių konsultacijų su Prancūzija išraiška buvo Lietuvos pirmininkavimo metu Saugumo Tarybos skirtas dėmesys Prancūzijos interesų zonoje kilusioms krizėms, kurias siekiant išspręsti dalyvauja daugiau nei dešimt tūkstančių Prancūzijos karių – Sirijoje, Centrinės Afrikos Respublikoje, Pietų Sudane, Malyje, sankcijoms Sudanui ir Jemeniui. Į Lietuvos pirmininkavimo darbotvarkę buvo įtraukti ir JT bendradarbiavimo su Europos Sąjunga, JT misijų vaidmens įtvirtinant teisės viršenybę, civilių apsaugos ginkluotuose konfliktuose klausimai. Be to, Lietuva išreiškė paramą Prancūzijos ir Meksikos iniciatyvai dėl veto teisės JT Saugumo Taryboje netaikymo masinių žiaurių nusikaltimų atveju. Taip pat Lietuva ėmė teikti logistinę pagalbą Prancūzijos vadovaujamai JT Saugumo Tarybos sankcionuotai operacijai Centrinės Afrikos Respublikoje „Sangaris“. JT Saugumo Tarybos darbotvarkė išliks svarbiausiu veiksniu, skatinančiu Prancūzijos ir Lietuvos strateginę partnerystę.

5.4 LIETUVOS STRATEGINIŲ PARTNERYSČIŲ IŠŠŪKIAI IR PERSPEKTYVOS

Lietuvos strateginio bendradarbiavimo darbotvarkė su Lenkija ir Ukraina iš esmės priklauso nuo krizinės situacijos evoliucijos Rytų Ukrainoje ir Rusijos užsienio politikos. Eurointegraciniai Ukrainos uždaviniai yra Lenkijos ir Ukrainos bei Lietuvos ir Ukrainos partnerysčių darbotvarkė. Taigi Vilniaus ir Varšuvos bendradarbiavimas gali būti paskatintas būtent bendrų saugumo grėsmių ir besikeičiančios saugumo aplinkos. Nepaisant to, neišspręstos dvišalių santykių problemos, susijusios su lenkų tautinės mažumos Lietuvoje problematika, išliks svarbiausiu trukdžiu plėtoti strateginę partnerystę ne tik saugumo, bet ir politinėje srityje. Lenkijos siekis sustiprinti Veimaro trikampį (bendradarbiavimas tarp Lenkijos, Vokietijos, Prancūzijos) ir padidinti savo įtaką sudarant ir įgyvendinant ES darbotvarkę ir toliau bus svarbiausias užsienio politikos prioritetas. Lietuva bus svarbi tik tiek, kiek palaikys Lenkijos poziciją tarptautinėje erdvėje – dvišalių santykių plėtotė priklausys būtent nuo Lenkijos, o ne nuo Lietuvos preferencijų.

Lietuvos ir Ukrainos partnerystė, paskatinta būtent ES Kaimynystės politikos ir Rytų partnerystės iniciatyvos, yra tiesiogiai priklausoma nuo Ukrainos sugebėjimo įgyvendinti eurointegracines reformas ir ES asociacijos reikalavimus. Politinėje erdvėje Lietuva ir toliau išliks Ukrainos advokate ES, tačiau sugebėjimas daryti įtaką ES ir Ukrainos santykiams yra ribotas ne tik dėl Lietuvos įtakos ES, bet ir dėl Ukrainos vidaus politikos problemų – nuolatinių vidinių reformų vengimo, oligarchinės sistemos ir įsisenėjusios korupcijos. Taigi Lietuvos prioritetu turėtų išlikti bendradarbiavimas, siekiant politinių ir administracinių reformų Ukrainoje bei įgyvendinant ES projektus.

Lietuvos ir Prancūzijos partnerystės darbotvarkę artimiausius metus lems Lietuvos ir Prancūzijos bendradarbiavimas sprendžiant tarptautinio saugumo problemas, vystomasis bendradarbiavimas ir energetikos klausimai. Nepaisant to, nevertėtų pamiršti Prancūzijos ir Rusijos dvišalių santykių evoliucijos, kuri nuolatos ignoruodavo kitų ES narių saugumo aplinkos pokyčius. 2013 m. duomenimis, Prancūzija investavo į Rusiją beveik 12 mlrd. eurų, į Lietuvą – beveik 290 mln. eurų. 2011 m. pasirašyta sutartis dėl dviejų „Mistral“ tipo karo laivų pardavimo Rusijai ir Prancūzijos ištraukimas į dujotiekio „Nord Stream“ projektą įrodė, kad Prancūzija, kaip ir Vokietija, dėl ekonominių interesų mažai atsižvelgia į Baltijos šalių interesus, karinį ir energetinį saugumą. Dėl šių priežasčių Lietuva negali būti traktuojama kaip Prancūzijos strateginė partnerė.

Bendradarbiavimas su Baltijos ir Skandinavijos valstybėmis yra vienas svarbiausių Lietuvos užsienio politikos prioritetų. Nepaisant to, nei Latvija, nei Estija ar Skandinavijos šalys negali būti įvardytos kaip Lietuvos strateginės partnerės. Visų pirma, bendradarbiavimas nėra grįstas strateginės partnerystės dvišale deklaracija, sutartimi ar gairėmis. Be to, Baltijos valstybių bendradarbiavimas visada buvo ir išliks trišalis, dvišaliai santykiai su Lietuva nėra prioritetiniai nei Rygai, nei Talinui. Politinės konsultacijos vyksta trišaliu arba Baltijos jūros regiono formatu, įtraukiant regiono saugumo klausimus.

Nepaisant Lietuvos užsienio politikai patrauklios Baltoskandinavijos idėjos, nė viena Skandinavijos valstybė taip pat nėra Lietuvos strateginė partnerė ir Lietuva netaps šių valstybių užsienio politikos prioritetu. Lietuvai Švedija yra strategiškai svarbi. Švedija yra didžiausia užsienio investuotoja Lietuvoje – investicijos Lietuvoje siekė 10 milijardų litų, numatyta Lietuvos elektros jungtis su Švedija. Dvišaliai santykiai su Norvegija taip pat yra grindžiami ekonominiais Norvegijos interesais – „Hoegh LNG” stato specialų laivą, kuriuo bus gabenamos dujos į Klaipėdos suskystintų dujų terminalą. Be to, nutiesus elektros jungtį su Švedija, Lietuva importuos didelius kiekius norvegiškos elektros. Tačiau, nepaisant ekonominių Švedijos ir Norvegijos interesų, valstybės negrindžia dvišalio bendradarbiavimo politinėmis konsultacijomis, kurios leistų koordinuoti veiksmus tarptautinėje erdvėje. Taigi Šiaurės ir Baltijos šalių aštuonetuką vienija tik regiono saugumas ir šių šalių siekis integruoti regioną į bendrą ES energetikos sistemą.

6. LIETUVOS UŽSIENIO POLITIKA: RYTŲ VEKTORIUS

Dr. Giedrius Česnakas

Lietuvos užsienio politikos Rytų vektorius apima posovietinės erdvės valstybes, išskyrus Latviją ir Estiją. Šis vektorius yra pagrindinis išorinių grėsmių nacionaliniam saugumui, taip pat ir galimybių laukas. Grėsmės tiesiogiai kyla iš svarbiausios šios erdvės valstybės – Rusijos, tiek jos karinio pranašumo, tiek Lietuvos ekonominės ir energetinės priklausomybės, informacinės erdvės kontrolės pranašumo, galiausiai dėl oponuojančios politinės ideologijos ir prieštaraujančių nacionalinių interesų.

Galimybių lauku ši erdvė laikytina todėl, kad Lietuva šios erdvės valstybėms gali daryti didesnę poveikį nei bet kurios kitos erdvės valstybėms. Kituose regionuose, pavyzdžiui, Baltijos jūros regione, ar platesniame Europos Sąjungos geografinės erdvės kontekste valstybės yra aukštesnio ar panašaus išsivystymo lygio, dauguma jų priklauso ES ir NATO, todėl Lietuva koncentruojasi į ekonominę ir kultūrinę diplomatiją, pozicijų derinimą. Rytų erdvėje Lietuva gali prisidėti prie vykstančių procesų, juos veikti, prisidėti prie regiono valstybių politinės ir ekonominės raidos formavimo, neapsiriboti tik ekonomine ar kultūrine diplomatija, žemesnio lygmens klausimais.

Šios erdvės reikšmingumas Lietuvos užsienio politikai itin išaugo Lietuvai 2004 m. tapus NATO ir Europos Sąjungos nare. Pasiekus esminius užsienio politikos uždavinius po nepriklausomybės paskelbimo valstybei reikėjo erdvės, kurioje ji galėtų vaidinti reikšmingesnį vaidmenį. Didelių užsienio politikos uždavinių atsakymas, susitelkimas į Baltijos regioną ir žemesnius užsienio politikos klausimus Lietuvos užsienio politikos vadovų netenkino, juolab kad posovietinėje erdvėje aktyvėjo demokratizacijos procesai ir intensyvėjo šių valstybių bendradarbiavimas su ES. Svarbiausi Lietuvos užsienio politikos tikslai šioje erdvėje sutapo su ES ir JAV strateginiais ir deklaruojamais tikslais.

Svarbiausiais Lietuvos užsienio politikos tikslais šioje erdvėje buvo ir lieka demokratijos plėtra, šios erdvės valstybių prisijungimas prie NATO ir ES ar bent jau jų bendradarbiavimo plėtra su šiomis organizacijomis. Bendradarbiavimo plėtra laikoma galimybėmis mažinti tiesioginę Rusijos įtaką šioms valstybėms. Išliko svarbūs ekono-

minio bendradarbiavimo tikslai bei galimybių investicijoms paieškos, būtent šioje erdvėje Lietuvos verslininkai gali panaudoti Vakaruose įgytą patirtį ir gebėjimus dirbti posovietinių valstybių rinkose. Visiškai natūralu, kad Lietuvos aktyvumas ir užsienio politikos tikslai posovietinėje erdvėje tapo svarbiausiais Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai (2013 m. liepos 1 d. – gruodžio 31 d.) metu.

Esminiai Lietuvos užsienio politikos tikslai šioje erdvėje tiesiogiai kirtosi su Rusijos politiniais interesais. Tikslų susikirtimas natūraliai veda prie sudėtingesnių dvišalių santykių, ir komplikacijos gali labai skirtingai pasireikšti. Didelė asimetrinė Lietuvos ekonominė ir energetinė priklausomybė nuo Rusijos lemia Rusijos galimybes plačiai taikyti įvairius užsienio politikos instrumentus. Nepaisant to, santykių analizė rodo, kad šios Rusijos galimybės smarkiau neveikia Lietuvos užsienio politikos pozicijų, nešvelnina retorikos ir neskatina pasyvesnės politikos.

Lietuvos užsienio politikos Rytų erdvėje tikslai ambicingi, tačiau Lietuva turi labai ribotus nacionalinės galios ir vyriausybės galios elementus, kad galėtų jų pasiekti. Riboti pajėgumai mažina užsienio politikos veiksmingumą. Lietuva yra priversta kliautis santykinai mažu diplomatų skaičiumi, jų ir valstybės lyderių aktyvumu, todėl, siekdama užsienio politikos tikslų, labai priklausoma nuo jų veiklos profesionalumo. Tokia situacija verčia išnaudoti visas susidarancias galimybes – susitikimus ir forumus etc. Visiškai natūralu, kad Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai buvo platforma, leidusi suaktyvinti užsienio politiką Rytų erdvėje, drauge perteikti savo pozicijas šioje erdvėje Europos partneriams. Dėl pajėgumų įgyvendinant užsienio politiką trūkumo Lietuva pirmininkavimo metu prisiėmė tarpininkės tarp ES ir Rytų Partnerystės valstybių vaidmenį, kad būtų palengvintas ES plėtros procesas.

6.1 LIETUVOS SANTYKIAI SU UKRAINA

Svarbiausiu Lietuvos užsienio politikos tikslu buvo ES ir Ukrainos asociacijos ir laisvosios prekybos sutarčių (ALPS) pasirašymas Vilniaus Vadovų tarybos ir Rytų partnerystės valstybių vadovų susitikime. Asociacijos sutarties su Ukraina pasirašymas buvo prilyginamas Ukrainos nepriklausomybės paskelbimui. Nors šios sutarties tikslus galima interpretuoti gana plačiai, tačiau vienas svarbiausių sutarties tikslų buvo pakeisti įtakos pusiausvyrą, nes būtent Rytų Ukrainoje intensyviausiai susidūrė Vakarų ir Rusijos interesai. ES ir Ukrainos politinis suartėjimas sustiprintų ES ir JAV įtaką bei labiau apribotų Rusijos įtakos sklaidos galimybes. Ilgainiui sėkminga Ukrainos ekonominė raida ir konsoliduotos demokratijos įtvirtinimas galėtų veikti vidaus politikos procesus Rusijoje. Galima daryti prielaidas, kad buvo suprantama,

jog, Ukrainai pasirašius ALPS, Rusijos ir ES santykiai pasidarys labiau įtempti. Tokia santykių dinamika labiau atspindėtų Lietuvos užsienio politikos pozicijas, sumažintų kai kurių ES valstybių narių pernelyg didelį optimizmą dėl Rusijos. Kitais svarbiais susitikimo tikslais buvo asociacijų sutarčių parafavimas su Moldova ir Gruzija.

Pirmininkavimo metu Lietuva siekė sumažinti kai kurių ES narių, pirmiausia Prancūzijos, Vokietijos ir Nyderlandų, oponavimą ALPS su Ukraina pasirašymui. ES valstybės narės ALPS pasirašymą siejo su demokratijos padėties Ukrainoje pagerinimu, taip pat su įkalintos opozicijos atstovės ir buvusios premjerės Julijos Tymošenko paleidimo klausimu, siekė, kad Ukrainoje būtų panaikintas selektyvus teisingumas. Lietuva teikė prioritetą ALPS pasirašymui, nes jas laikė svarbesnėmis tolimesnei Ukrainos raidai nei selektyvaus teisingumo panaikinimą ar demokratijos padėties pagerinimą. Galima teigti, kad Lietuvos tikslai buvo konceptualesni.

Dėl jau minėto užsienio politikos vykdytojų stygiaus Lietuvos galimybės daryti įtaką ES valstybių narių pozicijai buvo labai ribotos, todėl ES sprendimai priklausė nuo procesų Ukrainoje. Vis dėlto Ukrainos vyriausybės politika nerodė nuoseklaus siekio pasirašyti ALPS, nes buvo tęsiama dar 1991 m. pradėta ir beveik be pertrūkių taikoma taktika „prekiauti“ savo užsienio politikos pozicijomis. Vėlggi, Lietuva neturėjo pakankamų pajėgumų įtikinti Ukrainą apsispręsti dėl užsienio politikos kryptių, o tarpininkavimą sunkino Kijevo siekiai išsiderėti geresnes pozicijas ir gauti finansinę paramą, atsisakyti J. Tymošenko paleidimo, išsiderėti galimybes skelbti referendumą dėl užsienio politikos ir ekonominio bendradarbiavimo orientacijos palaikymo ES arba Rusijos atžvilgiu.

Lietuva ne tik vykdė tarpininkavimo tarp ES valstybių ir oficialiojo Kijevo funkciją, ji bendradarbiavo ir su Ukrainos parlamentinės opozicijos atstovais siekdama, kad šie didintų spaudimą Ukrainos prezidentui V. Janukovičiui ir vyriausybei dėl proeuropietiškos orientacijos pasirinkimo. Tam buvo surengti keli susitikimai su opozicijos atstovais. Ukrainos opozicijos atstovai vaidino svarbų vaidmenį formuojant pozicijas dėl J. Tymošenko paleidimo, jie siekė, kad jos paleidimo klausimas nebūtų eskaluojamas ir netrukdytų ALPS pasirašymui. Lietuvos užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius 2013 m. lapkričio pabaigoje vykdė itin aktyvią kampaniją siekdamas įtikinti ES valstybes nares ir Ukrainą pasirašyti sutartis Vilniaus viršūnių susitikime. Nepaisant to, kad Ukraina nebuvo lanksti, artėjant Vilniaus viršūnių susitikimui J. Tymošenko paleidimo ir ALPS pasirašymo klausimai ES valstybių narių nebebuvo siejami. Tai rodo Lietuvos tarpininkavimo ir Peto Kokso bei Aleksandro Kvasnevskio misijos poveikį ES valstybių narių pozicijoms, bent dalinį jų sėkmumą. Ukrainos vyriausybės 2013 m. lapkričio 21 d. sprendimas nutraukti pasirašymą ALPS pasirašymui ir atnaujinti derybas dėl prekybos ir ekonomikos ryšių vystymo su Rusija ir Muitų sąjungos šalimis lėmė, kad Lietuvos pastangos nebuvo

sėkmingos. Ukrainos prezidentas siūlė trišales derybas tarp ES, Ukrainos ir Rusijos dėl Ukrainos ekonominio bendradarbiavimo politikos, siekdamas mainais į sutarčių pasirašymą gauti 10 mlrd. eurų paskolą iš Tarptautinio valiutos fondo (TVF), prieš tai neįvykdęs įsipareigojimų TVF, taip pat siekė kvotų metalo pramonės produkcijai panaikinimo. ES nebuvo nusiteikusi sutikti su Kijevo iškeltais reikalavimais, diplomatai ir toliau siekė įtikinti V. Janukovičių pasirašyti ALPS.

Ukrainos sprendimai dėl ALPS buvo nulemti ne tik Ukrainai reikšmingiausių sprendimų priėmėjų interesų, ES poveikio, bet ir Rusijos spaudimo. Ukrainos užsienio politikos sprendimus ribojo jos didžiulė ekonominė ir energetinė priklausomybė nuo Rusijos, kuri, artėjant Vilniaus viršūnių susitikimui, didino spaudimą Ukrainai, kad ši nepasirašytų sutarčių su ES. Rusija grasino Kijevui ekonominėmis pasekmėmis, įvedė draudimus importuoti kai kuriuos maisto produktus. Tuo pat metu už Rusijai palankius sprendimus, pagal „meduolio“ principą, priimdavo palankių užsienio politikos sprendimų. Skirtingai nei ES, Rusija buvo nusiteikusi teikti ekonominę paramą ir subsidijas mainais į Ukrainos neutralumo išlaikymą, o vėliau ir prisijungimą prie Eurazijos sąjungos. Lietuva griežtai pasisakė prieš Rusijos spaudimą Ukrainai. Skaitydama pranešimą JTO Generalinėje Asamblėjoje rugsėjo pabaigoje, Lietuvos prezidentė Dalia Grybauskaitė labai akcentavo Rusijos spaudimą valstybėms, siekiančioms plėsti bendradarbiavimą su ES.

Ukrainos prezidento atsisakymas pasirašyti susitarimus su ES neatitiko daugumos ukrainiečių pozicijos dėl užsienio politikos krypčių, nes lapkričio pabaigoje Ukrainoje pasisakančių už narystę ES išaugo iki 58 proc. Tai žymėjo bręstantį visuomenės ir valdžios konfliktą, sukėlė masinius protestus Kijeve, kuriuos nesėkmingai slopino Ukrainos saugumo pajėgos. Šis konfliktas ir jo pasekmės tapo esminiu Lietuvos, ES, JAV ir Rusijos užsienio politiką formuojančiu veiksniu.

Protestai ir įtampa Ukrainoje formavo naują ES ir Lietuvos užsienio politikos darbotvarkę. Institucijos ir pareigūnai, su kuriais buvo siekta užmegzti glaudesnius santykius, tapo galimų sankcijų dėl susidorojimų su protestuotojais objektais. Lietuva siūlė Ukrainos vyriausybei pradėti dialogą su protestuotojais ir atsakyti smurto. Ukrainos vyriausybė, siekdama mažinti įtampą tiek šalies viduje, tiek su ES, 2013 m. gruodžio 4 d. pasiūlė atnaujinti derybas dėl ALPS, tačiau ES atsisakė tai daryti dėl Ukrainos valdžios vykdomų susidorojimų su protestuotojais ir dėl nepasitikėjimo Ukrainos pozicijomis. Ukrainoje tęsiantis smurtui ir V. Janukovičiui stiprinant režimą, Lietuva nuo 2014 m. sausio pasisakė už stipresnę ES reakciją į Ukrainoje vykstančius procesus. Lietuva ne tik deklaratyviai teigė, kad Ukrainos valdžios veiksmai nepriimtini, bet ir teikė gydymo paslaugas nuo V. Janukovičiaus režimo teroro nukentėjusiems asmenims, siūlė ES reikalauti Ukrainos valdžios atlikti nuoseklius ir nepriklausomus tyrimus dėl kankintų opozicijos atstovų ir jų

dingimo, nubausti kaltuosius. Lietuva pasisakė už ES finansinių sankcijų įvedimą V. Janukovičiui ir jo aplinkai.

Dėl įvykių Ukrainoje eskalacijos (saugumo pareigūnai atidengė ugnį į protestuotojus) 2014 m. vasario 20 d. ES užsienio reikalų ministrai už kraujo praliejimą numatė ribotas sankcijas atsakingiems Ukrainos valdžios pareigūnams, užšaldė jų sąskaitas ir apribojo keliones. Lietuvos užsienio reikalų ministras nebuvo patenkintas tokiais ES sprendimais ir tokiais ES pozicijomis. L. Linkevičius kritikavo ES dėl nuolatinio neva susirūpinimo reiškimo, ES pozicijų silpnumo ir ryžtingų veiksmų trūkumo. Nors ir buvo reiškiamas nepasitenkinimas dėl ES pasyvumo, tačiau Lietuvos užsienio politikos formuotojų ir įgyvendintojų veiksmus taip pat galima vertinti kaip pasyvius.

Veiksnius pasyviais galima laikyti juos lyginant su svarbiausių užsienio politikos formuotojų ir įgyvendintojų veiksmais 2004 m. pabaigoje Ukrainos Oranžinės revoliucijos metu ir itin aktyviu Prezidento V. Adamkaus išitraukimu. 2014 m. vasarį Lietuva aktyviau veikė ES, tačiau tiesioginių veiksmų Ukrainoje vengė, o atsakomybė buvo perleista Lenkijos, Vokietijos ir Prancūzijos užsienio reikalų ministrams, kurie tarpininkavo dialogui tarp Ukrainos valdžios pareigūnų ir opozicijos, sutarė dėl dokumento, kuris potencialiai leido deeskaluoti situaciją, tačiau šis sumanymas nebuvo įgyvendintas, kadangi Ukrainos prezidentas pabėgo į Rusiją.

Drauge su V. Janukovičiaus pabėgimu ir Rusijos agresija Ukrainoje prasidėjo naujas Lietuvos ir ES užsienio politikos epizodas Ukrainos ir Rusijos atžvilgiu, Ukrainos ir Rusijos klausimai tapo itin glaudžiai susieti. Netrukus po Ukrainos prezidento pabėgimo Lietuvos užsienio reikalų ministras L. Linkevičius teisingai įvardijo grėsmes teigdamas, kad svarbiausias uždavinys yra išsaugoti Ukrainos suverenitetą ir užgesinti separatistines nuotaikas. Jau po poros dienų L. Linkevičiui reikėjo raginti Rusiją laikytis tarptautinių įsipareigojimų ir jos prisiimtų įsipareigojimų, numatytų 1994 m. Bukarešto memorandumu, gerbti Ukrainos teritorinį vientisumą, smerkti Krymo parlamento ir vyriausybės pastatų užgrobimą. Rusijos karinėms pajėgoms, kurios buvo be jokių skiriamųjų ženklų, aktyviai veikiant Kryme, 2014 m. vasario 28 d. Lietuva, kaip nenuolatinė JTO Saugumo Tarybos narė, pasiekė, kad krizė Kryme būtų įtraukta į JTO Saugumo Tarybos darbotvarkę. Užsienio reikalų ministerija iškvietė pasiaiškinti Rusijos ambasadorių Lietuvoje, kuris stebėjosi Lietuvos kišimusi į procesus Ukrainoje. Lietuva griežtai protestavo prieš Rusijos invaziją, Ukrainos regionų okupaciją, reikalavo nedelsiant nutraukti agresiją.

Dėl įvykių Kryme Lietuva kovo pradžioje įvedė nacionalines sankcijas – uždraudė į šalį atvykti už smurtą Kijeve atsakingiems Ukrainos pareigūnams, taip pat neatmetė galimybių taikyti identišką sankcijas Rusijos pareigūnams. Tokie sprendimai buvo lėtos ES reakcijos į vykstančius procesus rezultatas. ES užsienio reikalų ministrų taryba pasmerkė Rusijos įvykdytą Ukrainos suvereniteto ir teritorinio in-

tegralumo pažeidimą, grasino mažinti santykių intensyvumą ir suspenduoti derybas dėl bevizio režimo. Tuo pat metu buvo numatyta intensyvuoti santykius su Ukraina ir drauge giriamas Kijevo sprendimas neatsakyti karine jėga į teritorijos okupaciją.

Lietuva smerkė Krymo Rados sprendimą siekti autonomijos arba prijungimo prie Rusijos ir nepripažino tokių Krymo valdžios žingsnių teisėtumo. 2014 m. kovo 13 dieną LR Seimas priėmė rezoliuciją „Dėl Rusijos Federacijos keliamų grėsmių Ukrainos ir visos Europos saugumui“ ir pasmerkė Rusijos agresiją Ukrainoje, Krymo okupaciją, Rusijos Dūmos leidimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas Ukrainoje. Šiame dokumente taip pat buvo pabrėžta Rusijos keliamą grėsmę ir ES bei NATO valstybėms. Lietuvos valstybės vadovai vienareikšmiškai pasmerkė Kryme surengtą referendumą.

Po kovo 16 d. referendumo Kryme ES Taryboje užsienio reikalų ministrai priėmė sprendimą įvesti tikslines sankcijas prieš tam tikrus asmenis – Rusijos ir Krymo pareigūnus. Vis dėlto pasirinkti asmenys ir mažas jų skaičius nerodė stiprių ES pozicijų ir siekių taikyti baudžiamąsias priemones Rusijai už jos veiksmus. Balandį sankcijos buvo išplėstos. Nuo 2014 m. balandžio 1 d. dėl Rusijos veiksmų NATO sustabdė bendradarbiavimą su Rusija. Rusijai eskaluojant situaciją Ukrainos Rytuose, Luhansko ir Donecko srityse, Lietuva vienareikšmiškai parėmė Ukrainos vyriausybės vykdomą antiteroristinę operaciją. Balandžio pabaigoje dalyvaudama Rytų partnerystės valstybių vadovų susitikime Prahoje LR Prezidentė D. Grybauskaitė pasmerkė politinį ir ekonominį Rusijos spaudimą Ukrainai ir agresiją. Lietuvos užsienio reikalų ministras, susitikdamas su valstybių partnerių atstovais, pabrėždavo prezidento rinkimų Ukrainoje, kurie turėjo vykti 2014 m. gegužės 25 d., svarbą ir būtinybę užtikrinti sėkmingą jų eigą. Lietuva prezidento rinkimus laikė svarbiu elementu legitimuojant Ukrainos vykdomosios valdžios institucijas, kurios turėtų Ukrainos piliečių pasitikėjimą ir leistų atstovauti Ukrainai. Iš karto po prezidento rinkimų Lietuva pripažino jų atitikimą demokratijos standartams ir Piotro Porošenko pergalę. Netrukus po rinkimų užsienio reikalų ministras išvyko į Kijevą susitikti su išrinktuoju Ukrainos prezidentu, paskatinti tęsti bendradarbiavimo su ES intensyvinimą ir pasirašyti ALPS sudėtinę dalį, kuri buvo dar nepasirašyta, užtikrinti taiką ir saugumą šalyje. Dar iki L. Linkevičiaus vizito buvo pranešta apie planuojamą intensyvesnę Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos karinį bendradarbiavimą kuriant bendrą karinę brigadą. Toks karinis bendradarbiavimas turi ne tik stiprinti Lietuvos ir Lenkijos strateginį bendradarbiavimą, bet ir padės diegti NATO valstybių narių karinius standartus Ukrainos karinėse pajėgose, stiprinti Lietuvos pozicijas regione.

Lietuva, kaip ir kitos ES narės, ES Tarybos užsienio reikalų ministrų susitikime 2014m. birželio 23 d. parėmė Ukrainos prezidento P. Porošenko siūlomą taikos planą, kuriuo buvo numatoma siūlyti paliaubas ir derybas dėl taikos, didesnė

autonomija regionams ir platesnės rusų kalbos vartojimo galimybės. Taryboje taip pat buvo sutarta stiprinti sankcijas Krymo regionui. Kiek vėliau birželį vykusioje ES Vadovų Taryboje Ukrainos prezidentas pasirašė likusias ALPS su ES dalis, kurios buvo nepasirašytos 2014 m. kovo mėnesį. Tai rodo, kad Lietuvos užsienio politikos tikslų pasiekimas iš esmės priklauso ne tiek nuo Lietuvos įgyvendinamos užsienio politikos, kiek nuo procesų kitose valstybėse.

6.2 SANTYKIAI SU RUSIJA

Daugelis apžvalgininkų akcentuoja, kad nuosaikesnes ES valstybių pozicijas Rusijos atžvilgiu lemia energetinė ir ekonominė tų valstybių priklausomybė nuo Rusijos, tačiau Lietuvos atvejis neleidžia pagrįsti tokio teiginio. Lietuva, būdama visiškai priklausoma nuo gamtinių dujų, naftos ir elektros importo iš Rusijos, taip pat dėl didelės dalies į Rusiją keliaujančio eksporto, išlaiko pačias griežčiausias pozicijas jos atžvilgiu. Tokios griežtos pozicijos ne visuomet susilaukia Lietuvos verslininkų, ypač susidūrusių su eksporto ir veiklos apribojimais, palaikymo. Galima pastebėti ir kai kurių Lietuvos Respublikos Seimo narių paramos Lietuvos užsienio politikai Rusijos atžvilgiu trūkumą. Vis dėlto tokias pozicijas oficialiai išreiškiančių LR Seimo narių itin mažai, o dauguma verslininkų ir visuomenė nerodo stiprios opozicijos įgyvendinamai užsienio politikai. Drauge verta pripažinti, kad Lietuvos užsienio politikos pokyčiai Rusijos atžvilgiu negali turėti reikšmingesnio poveikio Rusijos užsienio politikos Lietuvos atžvilgiu pasikeitimui, nes būtent Rusija apibrėžia dvišalių santykių dinamiką. Nuo 2004 m. Lietuva Rusijos atžvilgiu neturėjo užsienio politikos alternatyvų arba jos buvo nesėkmingos, pavyzdžiui, Prezidentės D. Grybauskaitės pastangos siekti geresnių santykių su Rusija 2009–2010 m.

Artėjantis Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai, dėl kurio padidėjo pasaulio spaudos dėmesys Lietuvai ir visiems su ja susijusiems procesams, nesumažino Rusijos siekių vykdyti gana agresyvią politiką Lietuvos atžvilgiu. Artėjant pirmininkavimui ir jam prasidėjus buvo fiksuojami suintensyvėję Rusijos veiksmai prieš Lietuvą. Pirmiausia buvo pradėta intensyvi dezinformacijos ir propagandos prieš Lietuvą kampanija, siekta iškraipyti Lietuvos istorijos faktus. Lietuva pradėjo dar labiau siekti užtikrinti informacinę saugumą, apribojo kai kurių Rusijos televizijos programų ir kanalų transliaciją. Tai sulaukė Rusijos vykdomosios valdžios pareigūnų dėmesio, buvo išsakytos pozicijos, kad Lietuva riboja spaudos ir žodžio laisvę. Rugsėjūtį–spalį Lietuva susidūrė su apribojimais Lietuvos vežėjams teikti paslaugas Rusijos rinkoje, taip pat Rusijos įvestais draudimais eksportuoti lietuvišką pieno produkciją į Rusiją.

Lietuva į šiuos Rusijos žingsnius neatsakė simetriškai, tačiau kreipėsi į ES ir Pasaulio prekybos organizaciją, kad būtų išspręstos eksporto problemos. Taip pat sprendė problemas dvišaliuose atstovų susitikimuose. Lietuva taip pat išnaudojo susidariusias sąlygas viešojoje diplomatijoje ES institucijose, rodydama, kad Rusijos taikomi draudimai neturi pagrindo ir yra politinio pobūdžio.

Nepaisant šių problemų bendravimas tarp vykdomosios valdžios aukščiausių pareigūnų vyko. Lietuvos premjeras Algirdas Butkevičius 2013 m. spalio pabaigoje telefoninio pokalbio su Rusijos premjeru Dimitrijumi Medvedevu metu kėlė Lietuvos vežėjų ir pieno produktų eksporto į Rusiją ribojimų problemas. Taip pat buvo planuojamas 2014 m. turėjęs įvykti pirmasis Lietuvos – Rusijos ekonomikos forumas. Lietuvos Prezidentei atmetus Rusijos kvietimą vykti į 2014 m. vasarį Sočyje turėjusias vykti žiemos Olimpines žaidynes, į jas vyko Lietuvos premjeras, kur įvyko Lietuvos ir Rusijos vyriausybės vadovų susitikimas, buvo kalbama apie gamtinių dujų prekybą, taip pat ekonominę bendradarbiavimą, ekonomikos forumo organizavimą.

Lietuvos ir Rusijos santykiai drastiškai pablogėjo Rusijai pradėjus Ukrainos regionų okupaciją ir įvykdžius Krymo aneksiją. Ekonominiai ir prekybiniai santykiai dėl paskelbtų sankcijų Rusijai ir Rusijos atsakomųjų veiksmų taip pat pablogėjo. Ekonominis bendradarbiavimas mažėjo.

Dar prieš Rusijos veiksmus Ukrainoje buvo pastebimas Rusijos kariuomenės suaktyvėjimas – buvo intensyvinamos karinės pratybos, didinamos ginkluotosios pajėgos Kaliningrado srityje. Rusijai pradėjus karinius veiksmus Ukrainoje, labai suintensyvėjo įvairios karinės pratybos Rusijos vakarinėse karinėse apygardose ir Kaliningrado srityje. Taip pat smarkiai išaugo Rusijos karinių lėktuvų patruliavimas prie NATO valstybių narių sienų. Tai natūraliai didino Baltijos šalis saugančių NATO valstybių narių lėktuvų skrydžių skaičių ir patruliavimo intensyvumą, galimų nesusipratimų tikimybes. Taip pat fiksuotas Rusijos karinių jūrų pajėgų suaktyvėjimas išskirtinėje Lietuvos ekonominėje zonoje. Dėl įvykių Ukrainoje ir išaugusio Rusijos karinio aktyvumo buvo didinamas Baltijos valstybių saugumas. NATO sąjungininkės padidino oro policijos misiją vykdančių karinių lėktuvų skaičių, intensyvinant karinės pratybas, kuriose dalyvavo sąjungininkų karinės pajėgos, padidėjo NATO valstybių narių nenuolatinių karinių pajėgų Lietuvoje skaičius.

Rusijai vykdamt agresiją Ukrainoje buvo suintensyvinata propaganda prieš Lietuvą. V. Putinas savo interviu teigė, kad Lietuva ruošė „Maidano kovotojus“. Lietuvos užsienio reikalų ministras paneigė tokius teiginius, juos laikė siekiu kurstyti nesantaiką ir skleisti šmeižtą.

Lietuvos ir Rusijos santykiai nuo 2014 m. vasario pabaigos vystėsi ES ir Rusijos santykių kontekste, buvo labai riboti. Iš esmės, kol Rusija nepradės deeskalacijos Ukrainoje veiksmų, nebus galimybių pozityvesniems Lietuvos ir Rusijos santykiams.

Tikėtina, kad Lietuva bus valstybė, kuri ilgiausiai pasisakys dėl sankcijų Rusijos atžvilgiu būtinybės ir oponuos sankcijų nutraukimui, kels Krymo aneksijos klausimą, net tada, kai kitos ES valstybės bus linkę mažinti ar panaikinti sankcijas.

6.3 LIETUVOS SANTYKIAI SU KITOMIS REGIONO VALSTYBĖMIS

ES ir JAV įtakos stiprėjimas ir demokratiškesnių režimų įsitvirtinimas regiono valstybėse sutampa su Lietuvos saugumo, užsienio politikos ir ekonominių regiono interesais. Būtina pabrėžti, kad esminiai Lietuvos užsienio politikos tikslai sutampa su jos deklaruojama vertybine politika. Kadangi užsienio politikos tikslai ir retorika sutampa, tai didina empatiją įgyvendinamai politikai. Vis dėlto negalima teigti, kad Lietuvos užsienio politikoje dominuoja idealistinė prieiga, joje yra ir stiprus *realpolitik* elementas. Ne visoms regiono valstybėms keliami vienodi demokratizacijos tikslai, nes daugumos valstybių atžvilgiu svarbesni ekonominiai interesai. Galima pabrėžti, kad labai svarbus tikslas – Baltarusijos demokratizavimas, o Azerbaidžano demokratizavimas iš esmės visiškai ignoruojamas, nepaisant to, kad ši valstybė nėra tokia svarbi Lietuvos ekonomikai ir nedaro poveikio energetiniam saugumui. Tokiais atvejais reikšmingas tampa kaimynystės faktorius, geografinis artumas, nes natūraliai Lietuvai geografiniu požiūriu labiau nutolusios valstybės yra mažiau svarbios, be to, trūksta ekonominių pajėgumų ir neskiriama tiek daug žmogiškųjų išteklių.

Lietuvai Baltarusija dėl nedemokratinio Aleksandro Lukašenko režimo ir artimo Baltarusijos bendradarbiavimo su Rusija, vykdomos aktyvios šios šalies žvalgybinės veiklos, laikytina potencialia grėsme nacionaliniam saugumui. Nepasitikėjimą didina Rusijos karinių pajėgumų stiprinimas Baltarusijoje bei vykdomos itin didelio masto karinės pratybos, kurių scenarijai nukreipti prieš Baltijos šalis ir NATO, kaip „Vakarai 2013“ (rus. Запад 2013). Potenciali grėsmė nacionaliniam saugumui yra ir Baltarusijos netoli Vilniaus statoma Astravo branduolinė elektrinė, kuri bus aušinama Neries vandeniui. Grėsmę kelia potenciali radiacinė tarša, poveikis nelaimės atveju ir energetinės priklausomybės nuo elektros energetikos sektoriaus išlikimas.

Nepaisydama minėtų grėsmių, Lietuva Baltarusijoje vis tiek turi daug ekonominių interesų. Šiai valstybei teko beveik 5,2 proc. viso Lietuvos eksporto, kuris išaugo daugiau nei 20 proc., palyginti su 2012 m. Lietuvai itin svarbu išlaikyti kalio trąšų ir kitų Baltarusijos produktų eksporto per Klaipėdos uostą apimtį, taip pat pervežimus naudojantis Lietuvos geležinkelių infrastruktūra. Vilnius ir kurortiniai Lietuvos miestai surenka pajamų iš Baltarusijos piliečių turizmo, didina mažmeninių įmonių pardavimus. Dėl abipusių ekonominių interesų Lietuva siekia išlaikyti pragmatiską

politiką. Akcentuotina, kad Lietuvos, kaip ir ES, pragmatiškos politikos raiška Baltarusijos atžvilgiu sustiprėja didėjant įtampoms su Rusija. Reiškiantis šioms įtampoms, pati Baltarusija būna nusiteikusi plėsti bendradarbiavimą su ES ir Lietuva.

Nepaisant ekonominių interesų, nedemokratiško režimo egzistavimas greta Lietuvos sienų verčia Lietuvą skirti daugiau dėmesio paramai kaimyninės šalies demokratinėms procesams ir pilietinei visuomenei. Lietuva balansuoja tarp siekio palaikyti pragmatiškus santykius su oficialiuoju Minsku ir bendradarbiavimo su pilietine visuomene bei jai teikiamos paramos. Tai puikiai iliustruoja Rytų partnerystės susitikimo Vilniuje pobūdis – į valstybių vadovų susitikimą buvo pakviestas ir Baltarusijos užsienio reikalų ministras Valdimiras Makejus; greta oficialių susitikimų buvo surengtas ir pilietinis forumas, kuriame dalyvavo analitikai ir opozicijos atstovai iš Rytų partnerystės valstybių. Tai rodė Lietuvos paramą Baltarusijos demokratizacijos procesams. Lietuva Rytų partnerystės valstybių ir ypač Baltarusijos atžvilgiu taiko „dvikryptę“ prieigą – bendradarbiavimą su oficialiąja valdžia ir su opozicija.

Lietuvos reikalavimai paleisti politinius kalinius visuomet keliami susitikimų su Baltarusijos atstovais metu. Baltarusijos sprendimas dėl žmogaus teisių aktyvisto Alesio Beliackio paleidimo 2014 m. birželį, kuris buvo įkalintas 2011 m. dėl Lietuvos perduotos informacijos, buvo pasveikintas Lietuvos pareigūnų, kartu išsakant viltis dėl kitų politinių kalinių paleidimo.

Vis dėlto galima teigti, kad Lietuvai darosi vis sunkiau bendradarbiauti su Baltarusija ir daryti jai poveikį dėl dalyvavimo Muitų sąjungoje ir išitraukimo į Eurazijos sąjungos kūrimo procesus. Baltarusija vienareikšmiškai pateko į Rusijos įtakos erdvę, o ES neturi instrumentų labiau paveikti Baltarusijos poziciją, konkuruoti dėl įtakos su Rusija.

Gruzija ir Moldova – dvi valstybės, leidžiančios Lietuvai deklaruoti, kad jos pastangos plėsti demokratijos erdvę ir stiprinti šių šalių bendradarbiavimą su ES buvo pakankamai sėkmingos. Aišku, sėkmingumą daugiausia lėmė šių valstybių pozicijos, o Lietuvos veiksmai buvo tik vieni iš papildomų veiksmų.

Lietuvos Prezidentė D. Grybauskaitė lapkritį dalyvavo naujojo Gruzijos prezidento inauguracijoje. Susitikime su naujuoju prezidentu Georgijumi Margvelašviliu skatino tęsti reformas, kad Vilniaus viršūnių susitikime Gruzija parafuotų Asociacijos sutartį su ES, ją sėkmingai pasirašytų ir ratifikuotų. Gruzija ir Moldova sėkmingai parafavo ALPS Vilniaus viršūnių susitikime. Šių sutarčių parafavimas laikomas viena didžiausių susitikimo sėkmių. Gruzija taip pat pasirašė sutartį su ES dėl dalyvavimo ES tarptautinėse misijose. Lietuva skatino Moldovą tęsti suartėjimą su ES nepaisant Rusijos spaudimo. Jau birželio 27 d. ES pasirašė ALPS su Gruzija ir Moldova.

Vis dėlto Rusijos veiksmų Ukrainoje metu Rytų partnerystės valstybės pradėjo nerimauti, ką jos gauna mainais už bendradarbiavimą su ES ir NATO, nes šios organizacijos, nepaisydamos plėtojamo bendradarbiavimo, iš esmės neprisiima jokių įsipareigojimų. Šie klausimai išlieka neatsakyti. Nors Lietuvos užsienio reikalų ministras 2014 m. balandį teigė, kad Gruzija sparčiai juda narystės NATO link, tačiau abejotina, ar Gruzija kada nors taps NATO nare. Abejotina, ar verta teikti prognozes, kurių išsipildymo tikimybė yra itin maža.

Dėl Azerbaidžano, tai Lietuva, kaip ir ES, vis pabrėždavo, kad Azerbaidžanas yra itin svarbi valstybė energetinio saugumo atžvilgiu ir kad šalis neturi aspiracijų pritaikyti savo teisės prie ES teisės. Azerbaidžano strategiškumo pervertinimas lėmė, kad Lietuva ir ES iš esmės neišsakydavo kritikos dėl Ilhamo Alijevo režimo ir jo veiksmų demokratinės opozicijos atžvilgiu. Azerbaidžano strategiškumas yra pervertintas, nes energijos išteklių importo duomenys rodo, kad ES iš Azerbaidžano importuoja tik kiek daugiau nei 4 proc. visos importuojamos naftos. Azerbaidžanas visuomet pristatomas kaip potenciali alternatyva Rusijai energetikos sektoriuje, tačiau ši alternatyva taip ir nėra išnaudojama. Azerbaidžanui nekeliami tokie pat reikalavimai kaip kitoms ES Rytų partnerystės valstybėms, jam leidžiant pačiam nustatyti bendradarbiavimo sritis ir gylį, to nekvestionuojant. Sunku vertinti Lietuvos ar ES suartėjimą su Azerbaidžanu, nes jis vyksta tik techniniu lygmeniu, pavyzdžiui, Vilniaus viršūnių susitikime pasirašius sutartis dėl supaprastinto vizų režimo.

Armėnija – bene mažiausiai dėmesio sulaukianti regiono valstybė. Armėnija yra pareiškusi sieksianti tapti Muitų sąjungos nare. O kai ji ja taps, Lietuvos ir ES galimybės daryti jai poveikį dar labiau sumažės, nors Rusijos įtaka Armėnijai ir dabar pernellyg didelė.

6.4 LIETUVOS VAIDMUO RYTŲ ERDVĖJE

Apibendrinimas. Lietuva siekia formuoti Rytų erdvę, tačiau galimybės ją paveikti priklauso nuo reikšmingesnių šios erdvės veikėjų sprendimų ir pačių valstybių sprendimų. Lietuvos galios parametrai lemia, kad net šioje erdvėje ji yra ne tiek procesus formuojanti, kiek į juos reaguojanti valstybė. Lietuva gali užimti tarpininko vaidmenį ir jį įgyvendinti, tačiau tarpininkavimui reikalingas didelis palaikymas ir energija. Palaikymas reikalingas tam, kad tarpininkas galėtų užtikrinti, jog kitos šalys įsipareigojimus įgyvendins, o energija tam, kad būtų užtikrinti resursai daryti įtaką leistų šios erdvės valstybių užsienio politikos sprendimams. Balansavimas tarp vadinamosios vertybinės ir pragmatinės politikos yra neišvengiamas, reikalingas atsargių sprendimų, kad nebūtų pažeidžiami nė vieno tipo politikos interesai.

7. ATSTOVAVIMAS ENERGETINIO SAUGUMO INTERESAMS EUROPOS SĄJUNGOJE IR NATO: TIKSLAI IR REZULTATAI

Justinas Juozaitis

Atspindėti nacionalinius energetinio saugumo interesus yra vienas iš pagrindinių Lietuvos užsienio politikos tikslų. Norint suvokti Lietuvos diplomatų pasiektus rezultatus, pirmiausia reikia suprasti, ką energetinis saugumas reiškia mūsų valstybei. Šiuo atveju užtektų atsižvelgti į Nacionalinės energetinės nepriklausomybės strategijos nuostatas ir konstatuoti, kad energetinis saugumas yra tapatinamas su diversifikuotu bei patikimu energijos tiekimu ir šalies vartotojams palankia energijos kaina. Tačiau tai būtų labai siauras požiūris, apsiribojantis nacionalinio energetikos sektoriaus vizija ir Lietuvos visuomenei aktualiais mokesčių aspektais. Tarp šių eilučių slepiasi svarbi politinė potekstė, atskleidžianti siekius apriboti Rusijos galimybes naudoti energetiką kaip politinio poveikio priemonę, kuria Rusija siekia bent iš dalies išlaikyti Lietuvą ir kitas Vidurio ir Rytų Europos valstybes, pasirinkusias euroatlantinį kelią, savo įtakos sferoje. Tad svarbiausius pastarojo meto įvykius Lietuvos užsienio politikoje būtina įvertinti kompleksiskai. Iš vienos pusės, reikia atsižvelgti į jų reikšmę Lietuvos siekiams diversifikuoti energijos tiekimą ir užtikrinti palankias kainas galutiniams Lietuvos vartotojams, iš kitos pusės – įvertinti, ar užsienio politika padėjo apriboti Rusijos galimybes naudoti energetiką kaip politinio poveikio priemonę Lietuvos atžvilgiu.

Energetinio saugumo siekta įvairiai. Nagrinėjamu laikotarpiu diplomatų dėmesys buvo sukongcentruotas į Europos Sąjungą, Šiaurės Atlanto sutarties organizaciją, Jungtinių Tautų organizaciją, tarptautines atominės ir atsinaujinančios energijos agentūras, kitas daugiašales platformas, taip pat į JAV, Baltijos jūros regiono valstybes ir, žinoma, Rusiją. Lietuvos užsienio politikos daugiavektoriškumas nesudaro prielaidų nagrinėti visų energetiniam saugumui aktualių įvykių ir procesų, todėl šioje trumpoje apžvalgoje daugiausia dėmesio skiriama Europos Sąjungai ir NATO. Europos Sąjungos vektoriui skiriama itin daug dėmesio, nes nagrinėjamu laikotarpiu Lietuva pirmininkavo jos Tarybai (2013 m. liepos 1 d. – gruodžio 31 d.) ir buvo įgijusi didelę įtaką tarptautinės organizacijos darbotvarkės prioritetų for-

mavimui bei aktyviai bandė ją panaudoti siekdama energetinio saugumo³⁵. Lietuva jau daugiau kaip penkerius metus bando išplėsti NATO veiklos lauką energetinio saugumo klausimams spręsti, tačiau minimo siekio analizei skiriama labai nedaug dėmesio, o analizuojamu laikotarpiu vykę neramumai Europoje sudarė palankesnes sąlygas šiam tikslui pasiekti. Tad labai įdomu panagrinėti ir tai, ko buvo pasiekta susidarius politiniam ir kariniam aljansui.

Mažų valstybių galimybės būti išgirstoms tarptautinėje arenoje, jų pozicijos tvirtumas vykstant dvišalėms ir daugiašalėms deryboms ar užsienio politikos rezultatyvumas bendrąja prasme yra glaudžiai susijęs su tarptautiniu kontekstu, tad apžvalga yra pradėdama nuo svarbiausio įvykio Europos energetinio saugumo atžvilgiu – Ukrainos ir Rusijos karinio konflikto, kuris atitinkamai sustiprino senojo žemyno valstybių dėmesį energetinio saugumo klausimams ir leido Lietuvos diplomatomams juos referuoti siekiant nacionalinių tikslų. Turint omenyje daugelio Europos valstybių narystę Europos Sąjungoje ir NATO, minimas konfliktas turėjo paskatinti ir šias tarptautines organizacijas daugiau dėmesio skirti energetinio saugumo klausimams. Taip pat reikia pripažinti, kad užsienio politikos ir įvairių nacionalinių procesų sąveika yra dvikryptė: sėkminga užsienio politika gali padėti įgyvendinti nacionalines preferencijas, tačiau lygiai taip pat procesai valstybės viduje gali lemti užsienio politikos sėkmingumą. Todėl antrame apžvalgos skyriuje įvardijami svarbiausi Lietuvos energetikos sektoriuje vykstantys procesai. Atsižvelgimas į šiuos du aspektus leidžia kompleksiščiau suvokti Lietuvos užsienio politikos pasiekimus ir nesėkmes, paaiškinti juos lėmusius veiksnius.

7.1 UKRAINOS IR RUSIJOS KONFLIKTAS – IŠŠŪKIŲ TARPTAUTINIAM SAUGUMUI KOMPLEKSO DALIS

Pastarasis laikotarpis iš kitų išsiskiria iššūkių tarptautinei taikai ir saugumui gausa. Artimuosiuose Rytuose jau ketverius metus tęsėsi Sirijos pilietinis karas, o nuolatinis chaosas leido iškilti vienai iš stipriausių ekstremistinių organizacijų pasaulyje – Irako ir Levanto islamo valstybei³⁶, kuri savo veiklos zoną praplėtė iki šiaurinių Irako provincijų ir atėmė jų kontrolę iš šalies vyriausybinių pajėgų. Gazos Ruože taip pat vyko kariniai veiksmai. Siekdamas sustabdyti raketų atakas prieš

35 Išskirtinis įvykis buvo ir Lietuvos laikinoji narystė bei pirmininkavimas Jungtinių Tautų Saugumo Tarybai, tačiau energetinio saugumo klausimams buvo skirta gerokai mažiau dėmesio nei Europos Sąjungoje.

36 Daugelio valstybių viešuosiuose pareiškimuose ir populiariojoje žiniasklaidoje ši grupuotė įvardijama kaip teroristinė organizacija.

šalies piliečius ir sunaikinti ginklų tiekimui naudojamą požeminių tunelių sistemą, Izraelis naudojo tiek oro, tiek sausumos pajėgas. Nepaisant to, tvirtai galima teigti, kad Europos dėmesį energetiniam saugumui sąlygojo Rusijos ir Ukrainos konfliktas.

V. Janukovičiaus pašalinimas iš Ukrainos prezidento posto sukėlė Rusijos agresiją, kurios viena iš pirmųjų apraiškų tapo Krymo aneksija. Nors Ukraina prarado strategiškai svarbią teritoriją, tačiau tai nepakeitė naujojo Ukrainos Prezidento P. Porošenkos deklaruojamos vakarietiškos orientacijos³⁷, todėl Rusija žengė toliau: kurstė separatistines nuotaikas Rytų Ukrainoje, rėmė separatistus sunkiųjų ginkluote, samdiniais ir reguliariąja kariuomene³⁸. Tokios įvykių sekos nesitikėjo nei Europos Sąjunga, nei NATO, o vienas iš šio konflikto sukeltų iššūkių buvo Europos aprūpinimas gamtinėmis dujomis, kurios buvo tiekiamos Rusijos per Ukrainos teritoriją. Europos Sąjungos, kuri yra didžiausia energijos išteklių importuotoja pasaulyje, nerimas buvo pagrįstas. Pretekstą baimintis formavo ne tik didelis gamtinių dujų kiekis, tiekiamas Ukrainos vamzdynais³⁹, bet ir ankstesni precedentai. Pavyzdžiui, 2009 m. gamtinių dujų tiekimas per Ukrainą buvo nutrauktas dvylikai Europos Sąjungos valstybių, tarp kurių buvo ir trys didžiosios – Vokietija, Prancūzija ir Italija, o kai kurios valstybės, kaip Bulgarija, Rumunija ir Slovakija, net negalėjo kompensuoti gamtinių dujų tiekimo alternatyviais maršrutais⁴⁰. Tuo tarpu tai tebuvo Rusijos ir Ukrainos bendrovių ginčai dėl kainodaros, o dabartinis konfliktas vienu metu buvo peraugęs į ribotą, tačiau viešai neskelbiamą Rusijos ir Ukrainos karą, todėl visiškas gamtinių dujų tiekimo į Ukrainą sustabdymas atrodė labai tikėtinas scenarijus.

Ukrainos ir Rusijos konflikto reikšmę energetinio saugumo klausimų aktualizavimui euroatlantiniu lygmeniu atskleidžia toliau Europos Sąjungoje ir NATO vykę procesai. Europos Komisija kaip prevencinę priemonę pradėjo vykdyti gamtinių dujų sektoriaus „streso testus“, siekdama nustatyti jos valstybių narių pažeidžiamumą, jei būtų nutrauktas žaliavos tiekimas. Europos Komisija taip pat parengė Europos energetinio saugumo strategiją, kurioje įvardijamos iniciatyvos nors

37 Prezidentas siekė pasirašyti asociacijos sutartį su Europos Sąjunga ir pasisakė už glaudesnius ryšius su euroatlantinėmis organizacijomis.

38 Rusijos veiksmai Rytų Ukrainoje ypač didelį tarptautinės bendruomenės atgarsį sukėlė po to, kai virš separatistų kontroliuojamos teritorijos buvo numuštas Malaizijos oro linijų lėktuvas, skridęs MH17 maršrutu.

39 2013 m. Ukrainos vamzdynais Europos Sąjungą pasiekė 16 proc. visų importuotų gamtinių dujų. U. S. Energy Information Administration. Prieiga per internetą: <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=15411>

40 Pirani, S. Johathan, S., Yafimava, K. *The Russo Ukrainian Gas Dispute of January 2009: a Comprehensive assessment*. Oxford: Oxford Institute for Energy Studies, 2009, p. 54–55.

ir nėra novatoriškos, tačiau aktualizuoja Lietuvos nacionalinį interesą atitinkančias nuostatas, pavyzdžiui, vidinės energijos rinkos kūrimą, energijos tiekimo maršrutų ir šalių tiekėjų diversifikaciją, naujų energijos tiekimo maršrutų ir gamybos pajėgumų vystymą, kritinės energetinės infrastruktūros apsaugą, solidarumo principo taikymą ir vieno balso koncepciją derantis dėl energijos tiekimo į Europos Sąjungą sąlygų. Galiausiai, Europos Sąjunga ištraukė iš trišales derybas dėl gamtinių dujų tiekimo klausimų su Ukraina ir Rusija, taip siekdama save apsaugoti nuo potencialaus energijos tiekimo pertrūkio⁴¹.

Minimo konflikto kontekste buvęs⁴² NATO Generalinis Sekretorius A. F. Rasmussenas 2014 m. kovo mėn. buvo neįprastai tiesmukas: „Mes turime paversti energijos diversifikaciją strateginiu transatlantiniu prioritetu ir sumažinti Europos priklausomybę nuo Rusijos tiekiamos energijos.“⁴³ NATO veiksmai šiuo atžvilgiu daugiausia ir buvo apriboti politiniais pareiškimais bei diskusijomis, nes dabartinis Aljanso veiklos mandatas, apibrėžtas Rygos, Bukarešto, Čikagos viršūnių deklaracijose ir naujausioje Strateginėje koncepcijoje, nenumatė konkrečių mechanizmų, galinčių padėti apsaugoti Europą nuo gamtinių dujų tiekimo pertrūkių. Nepaisant menkai išplėtotų energetinio saugumo nuostatų, apribojančių Šiaurės Atlanto aljanso veiksmus, tokie pareiškimai stiprina Lietuvos poziciją, siekiančią išplėsti NATO veiklos sritis reaguojant į panašius energetinio saugumo iššūkius. Šiuo atžvilgiu bus svarbūs Velso viršūnių susitikime, kuriame, be kitų klausimų, bus nagrinėjami ir energetinio saugumo iššūkiai, priimti sprendimai⁴⁴.

7.2 PROCESAI LIETUVOS ENERGETIKOS SEKTORIUJE: STRATEGINIŲ UŽDAVINIŲ ĮGYVENDINIMAS

Procesus Lietuvos energetikos sektoriuje nuo 2013 m. vidurio galima vertinti labiau kaip tęstinius nei naujus, nes valstybėje buvo sprendžiamos įsisenėjusios problemos bei vykdomi anksčiau suplanuoti tikslai. Lietuva toliau vystė Baltijos energijos rinkos jungčių planą ir Nacionalinėje energetinės nepriklausomybės strategijoje numatytus strateginius energijos tiekimo infrastruktūros projektus.

41 2014 m. birželio 16 d. Rusijos kompanija „Gazprom“ nutraukė gamtinių dujų tiekimą Ukrainai (ne Europos Sąjungai), o susitarimas dėl tiekimo atnaujinimo buvo pasiektas 2014 m. spalio 30 d.

42 Tuo metu jis vis dar ėjo šias pareigas.

43 NATO's Energy Security Agenda. Prieiga per internetą: <http://www.nato.int/docu/review/2014/NATO-Energy-security-running-on-empty/NATO-energy-security-agenda/EN/index.htm>

44 Velso viršūnių susitikimo metu priimti sprendimai bus plačiau pakomentuoti sekančioje apžvalgoje.

Tęstas gamtinių dujų rinkos liberalizavimo procesas pagal Europos Sąjungos trečiojo teisės aktų paketo nuostatas. Taip pat tęstos šilumos sektoriaus reformos, kuriomis siekta sumažinti gamtinių dujų suvartojimą centralizuotai tiekiamos šilumos gamybai pereinant prie biokuro. Galiausiai, daug dėmesio skirta daugiabučių gyvenamųjų namų renovacijai, bandant sumažinti energijos suvartojimo dalį, skirtą namų ūkio šildymui.

Gamtinių dujų sektoriui bene svarbiausias įvykis buvo AB „Lietuvos dujos“ išpirkimas ir jos išskaidymas pagal Europos Sąjungos trečiojo teisės aktų paketo nuostatas. Dar 2013 m. pabaigoje svarbiausia gamtinių dujų sektoriaus bendrovė, valdžiusi gamtinių dujų tiekimo infrastruktūrą, priklausė Rusijos įmonei „Gazprom“ (37,1 proc.) ir Vokietijos „E. ON Ruhrgas“ (38,9 proc.), o Lietuvos akcijų dalis sudarė tik 17,7 proc. Bendrovės kontrolės susigrąžinimas sudarė sąlygas pertvarkyti jos funkcijas pagal ES trečiojo teisės aktų paketo nuostatas: naujai įkurta akcinė bendrovė „Amber Grid“ tapo atsakinga už gamtinių dujų magistralinę tiekimo infrastruktūrą ir perdavimą, o AB „Lietuvos dujos“ – už jų importą ir paskirstymą⁴⁵. Padidėjo skaidrumas, nes gamtinių dujų tiekėjo „Gazprom“ atstovai nebegalėjo dalyvauti derybose dėl gamtinių dujų tiekimo ar kainų abiejose besiderančių šalių pusėse. Vis dėlto ne visi įvykiai gamtinių dujų sektoriuje buvo pozityvūs. „Chevron“ pasitraukimas iš konkurso dėl angliavandenilių išteklių žvalgybos ir išgavimo buvo smūgis Lietuvos siekiamis dalį gamtinių dujų poreikio padengti skalūninėmis dujomis ir taip sumažinti priklausomybę nuo jų importo.

Nagrinėjamas laikotarpis mena svarbią elektros energijos sektoriaus pažangą. Du svarbiausi elektros importo diversifikaciją⁴⁶ turintys užtikrinti projektai „Nordbalt“ ir „Litpolink 1“ perėjo į galutinę statybos fazę. Projektai svarbūs ne tik dėl galimybės pasirinkti alternatyvius energijos tiekėjus, bet ir dėl prielaidos sinchronizuoti elektros sistemą su kontinentinės Europos tinklais. Lietuvos elektros tinklas vis dar yra sudėtinė „BRELL“ žiedo, centralizuotai valdomo iš Maskvos, dalis. Tokia padėtis lemia tai, kad Lietuvos elektros kainos yra pažeidžiamos politinių Rusijos manipuliacijų, pavyzdžiui, sumažinus tinklo pralaidumą Rusijos ar Baltarusijos teritorijose esančiuose elektros tinkluose atitinkamai padidėja elektros perdavimo kaštai ir brangsta elektra galutiniam Lietuvos vartotojui. Jungtys su alternatyviomis IPS / UPS elektros sistemomis apribotų Rusijos galimybes daryti įtaką elektros kainoms Lietuvoje. Vis dėlto, kaip ir gamtinių dujų sektoriuje, ne visi elektros energijos sektoriuje vykę įvykiai buvo pozityvūs. Nagrinėjamu laiko-

45 Žinoma, ypač svarbus buvo ir suskystintų gamtinių dujų terminalo, kuris Lietuvai užtikrins prieigą prie pasaulinės suskystintų gamtinių dujų rinkos, prisišvartavimas Klaipėdoje, tačiau ši tema bus plėtojama sekančiame leidinyje.

46 Taip pat ir elektros eksporto galimybes esant komercinei naudai ar kitoms priežastims.

tarpiu neatsirado aiškumo dėl Visagino atominės elektrinės projekto, o Ignalinos AE uždarymas atsiliko nuo numatyto grafiko, todėl iškilo pavojus prarasti dalį Europos Sąjungos paramos.

Svarbūs procesai vyko ir kitose Lietuvos energetikos sektoriaus dalyse. Iš atsinaujinančių energijos išteklių paminėtinas sėkmingai vykdomas perėjimas prie centralizuotai tiekiamos šilumos gamybos iš biokuro. Proceso sėkmingumą liudija statistiniai duomenys – 2013 m. gamtinių dujų suvartojimas Lietuvoje sumažėjo 18,5 proc. palyginti su 2012 m., biokuro suvartojimas padidėjo 14 proc.⁴⁷. Tokia šilumos sektoriaus transformacija lėmė ne tik gamtinių dujų importo apimtį mažėjimą, bet ir Lietuvos vietinių energijos gamybos pajėgumų stiprinimą. Verta paminėti ir daugiabučių gyvenamųjų namų renovaciją: nuo 2013 m. pradžios Lietuvoje buvo visiškai atnaujinti 63 daugiabučiai, šiuo metu vyksta 721 namo renovacijos darbai, suderinti 2584 investiciniai planai⁴⁸. Sėkminga renovacijos atomazga aktuali tiek Lietuvos energetiniam saugumui, tiek ekonomikai, nes pagal galutinę energijos suvartojimą namų ūkio sektorius sudaro 31,1 proc. ir užima antrą vietą po transporto sektoriaus (33,4 proc.).

Žvelgiant į Lietuvos energetikos sektorių kompleksiskai, drastiškų pokyčių nepastebima. Valstybės bendrosios kuro ir energijos sąnaudos 2013 m. sumažėjo 5,5 proc. palyginti su 2012 m., tačiau tai daugiausia buvo susiję su AB „ORLEN Lietuva“ nukritusiomis naftos perdirbimo apimtims, o ne su galutiniu vartotojų sunaudojamu energijos kiekiu, kuris sumažėjo 2,3 proc. Galiausiai, Lietuvoje nežymiai pagerėjo energetinės nepriklausomybės rodiklis (nuo 77,9 proc. 2012 m. iki 76 proc. 2013 m.), kurį lėmė dalies importuojamų gamtinių dujų pakeitimas vietiniais atsinaujinančiais ištekliais centralizuotai tiekiamai šilumai gaminti ir naftos perdirbimo apimčių sumažėjimas⁴⁹.

7.3 ATSTOVAVIMAS ENERGETINIO SAUGUMO INTERESAMS ES IR NATO VEKTORIUOSE

Lietuvos energetinio saugumo tikslus Europos Sąjungoje galima vertinti dvejopai. Vienu atveju tai buvo ilgalaikiai tikslai, apibrėžti Nacionalinėje energetinės nepriklausomybės ir ankstesnėse energetikos strategijose, o kitu atveju – specifi-

47 Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenys. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/pranesimaispaudai?eventId=38821>

48 Būsto ir energijos taupymo agentūros duomenys.

49 Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenys. Prieiga per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/pranesimaispaudai?eventId=38821>

niai, kelti pirmininkavimo Tarybai metu. Pirmuoju atveju buvo siekiama spartinti Europos Sąjungos vidinės energijos rinkos kūrimo procesą, užtikrinti Europos Sąjungos finansavimą Lietuvoje vykdomiems energetikos projektams, stiprinti reguliujamuosius energetikos rinkos instrumentus ir formuoti Europos Sąjungos Bendrosios energetikos politikos išorės dimensiją⁵⁰. Pirmininkavimo metu taip pat buvo rūpinamasi bendrosios energijos rinkos kūrimu ir tam prielaidą sudaranti energijos infrastruktūros plėtote, jos vystymo finansavimu; ES BEP išorės dimensija. Alternatyviai siekta integruoti energetinio saugumo klausimus į Bendrąją saugumo ir gynybos politiką, dėmesio taip pat sulaukė tokios sritys kaip branduolinė sauga, kuro kokybės ir atsinaujinančių energijos išteklių direktyvos, Rytų partnerystė bei Klimato kaitos ir energetikos politikos strategija 2030 m. Tad Lietuvos energetinio saugumo interesai pirmininkavimo metu šiek tiek prasiplėtė, tačiau svarbiausieji išliko nepakitę, todėl apžvalgoje daugiau aprašoma Europos Sąjungos vidaus energijos rinka, energetikos sektoriaus infrastruktūra, jos finansavimas ir Bendrosios energetikos politikos išorės dimensija.

Šių tikslų įgyvendinimui buvo atsivėręs išties palankus galimybių langas, kurį lėmė ne tik Europos Sąjungos Tarybos darbotvarkės kontrolė, bet ir vidiniai bei išoriniai veiksniai. Nacionalinio lygmens procesus Lietuva daugeliu atveju galėjo pateikti kaip sektiną pavyzdį kitoms Europos Sąjungos valstybėms. Demonstruotas pasiryžimas laiku liberalizuoti gamtinių dujų sektorių pagal trečiojo teisės aktų paketo reikalavimus⁵¹, o vystant energijos tiekimo jungtis bandyta kaip įmanoma greičiau atsikratyti dabartinio „energetinės salos“ statuso ir integruotis į kontinentinės Europos tinklus. Rusijos ir Ukrainos konfrontacija Europos Sąjungai priminė gamtinių dujų tiekimo sutrikimų padarinius, todėl skatino žengti konkrečius žingsnius tam, kad jų būtų išvengta.

Veikiausiai svarbiausias laimėjimas šiuo atžvilgiu buvo Bendrojo intereso projektų sąrašo patvirtinimas. Minimame dokumente buvo išvardyti vidaus energijos rinkos sukūrimui svarbūs energetikos infrastruktūros projektai. Europos Sąjungoje ne tik padidėjo apibrėžtumas dėl vidinės energijos rinkos funkcionavimui būtinos infrastruktūros, bet ir atsivėrė platesnės jos finansavimo galimybės. 2011 m. buvo patvirtintas 50 mlrd. eurų CEF (*Connecting Europe Facility*) biudžetas, iš kurių 9,1 mlrd. eurų bus skirta energetikos infrastruktūrai tobulinti, o į šias lėšas paskelbus Bendrojo intereso projektų sąrašą galės pretenduoti tik į jį

50 Sustiprinti Europos Komisijos vaidmenį kalbant vieningu Europos Sąjungos valstybių balsu derantis su strateginiais energijos tiekėjais.

51 Svarbu pažymėti, kad elektros sektoriuje veikiančių įmonių atskyrimas jau buvo įgyvendintas. AB „Litgrid“ buvo atsakinga už elektros perdavimą, AB „Lesto“ už paskirstymą, už elektros generavimą buvo atsakingi nepriklausomi elektros tiekėjai ir AB „Lietuvos energijos gamyba“, pastaroji taip pat rūpinosi elektros importu.

įtraukti projektai. Dokumentą taip pat aktualizuoja ir 2013 m. gruodžio 12 d. už energetiką atsakingų Europos Sąjungos ministrų patvirtinta Tarybos ataskaita dėl vidaus energijos rinkos užbaigimo, kurioje numatyta sparčiau vystyti energijos tiekimo infrastruktūrą, ypač įtrauktą į Bendrojo intereso projektų sąrašą, yra nurodoma kaip kertinė sąlyga vidaus energijos rinkai sukurti. Lietuvos energetiniam saugumui trumpuoju laikotarpiu svarbiausia ne pats sąrašo sudarymas, o Baltijos energijos rinkos jungčių plano kaip regioninės iniciatyvos paminėjimas jame. Minimu pagrindu į sąrašą buvo įtraukti šeši Lietuvos vykdomi projektai⁵², o tai reiškia, kad Lietuvai buvo užtikrintos didesnės galimybės finansuoti savo energetinės infrastruktūros statybos darbus Europos Sąjungos lėšomis. Šis aspektas savo ruožtu lemia, kad pastebimai mažesnė planuotų projektų kaštų dalis teks Lietuvos mokesčių mokėtojams, o tai apribos Rusijos galimybes bandyti sužlugdyti šiuos projektus panaudojant informacines priemones ir argumentuojant projektų komerciniu nepagrįstumu.

Panašaus Bendrosios energetikos politikos išorės dimensijos progreso nebuvo pasiekta. Nors aukščiau išvardyti energijos tiekimo kelių plėtojimo veiksmai išties demonstravo Europos Sąjungos valstybių pasiryžimą integruotis į bendrą rinką, tačiau nebuvo rodomas noras žengti toliau: leisti Europos Komisijai jas reprezentuoti derybose su strateginiais energijos tiekėjais. 2013 m. gruodžio 12 d. Tarybos raporte dėl Bendrosios energetikos politikos išorės dimensijos buvo pažymėta, kad Europos Sąjungos kalbėjimas vienu balsu su energijos tiekėjais turi potencialą, tačiau nebuvo išskirti konkretūs veiksmai, kurie suteiktų pagrindą tą daryti iš tikrųjų. Tad tokius pareiškimus reikėtų vertinti kaip deklaratyvius, o ne kaip nors reikšmingus.

Vienas iš svarbiausių Lietuvos tikslų Europos Sąjungoje nuo pat pirmųjų narystės metų buvo užsitikrinti finansinius išteklius. Atkreipiame dėmesį, kad aukščiau įvardyti kompleksiniai Lietuvos energetikos sektoriaus pokyčiai būtų neįmanomi be Europos Sąjungos piniginių resursų. Vienu metu vyko suskystintų gamtinių dujų terminalo ir jam veikti reikalingos infrastruktūros, elektros tiekimo jungčių su Lenkija ir Švedija statybos, daugiabučių renovacijos procesas, šilumos ūkio modernizavimas ir tęsėsi Ignalinos atominės elektrinės uždarymo procesas. Todėl neabejotinai būtina atsizvelgti ir į Europos Sąjungos finansavimą, numatytą 2014–2020 m. laikotarpiui, nes jis didžiąja dalimi lemia šalies galimybes sparčiai

52 Dviejų projektų statyboms 2014 m. spalio 29 d. jau buvo numatyta Europos Sąjungos parama iš CEF lėšų: dujotiekio Klaipėda – Kuršėnai statybai (27,6 mln. eurų; 40,5 proc. visų statybos darbų vertės) ir GIPL dujotiekio, sujungiančio Lietuvą ir Lenkiją, statybai (295,4 mln. eurų; 60 proc. visų statybos darbų vertės). Prieiga internetu: <http://www.enmin.lt/lt/news/detail.php?ID=3774>

plėtoti energetikos sektoriaus infrastruktūrą. Lietuvos energetikos projektai minimu laikotarpiu galės pretenduoti į tris pagrindines Europos Sąjungos finansinės paramos eilutes: „Energijos efektyvumo ir atsinaujinančių energijos išteklių naudojimo skatinimas“ – 942,36 mln. eurų; „Aplinkosauga, gamtos išteklių darnus naudojimas ir prisitaikymas prie klimato kaitos“ – 837,78 mln. eurų; ir „Tvaraus transporto, pagrindinių tinklų infrastruktūros skatinimas“ – 1,18 mlrd. eurų⁵³. Taip pat buvo užtikrintas finansavimo tęstinumas IAE eksploatacijos nutraukimo darbams atlikti. 2013 m. gruodžio 13 d. buvo pasiekta, kad Europos Sąjunga minimam uždaviniui įgyvendinti skirtų 450,8 mln. eurų. Tai svarbus laimėjimas, nes pirminis Europos Komisijos pasiūlymas buvo dvigubai mažesnis – 229 mln. eurų. Šie duomenys nesuteikia prielaidų manyti, kad pagreitis, įgytas plėtojant Lietuvos energetikos sektoriaus infrastruktūrą ir vykdant kitus energetiniam saugumui svarbius projektus kaip daugiabučių renovacija ar IAE eksploatacijos nutraukimas, mažės dėl finansinių išteklių trūkumo⁵⁴.

NATO politikos sferoje nebuvo siekta tokio plataus spektro tikslų kaip Europos Sąjungoje, bet pagrindinis pastarojo dešimtmečio uždavinys išliko nepakitęs. Siekta kiek įmanoma labiau praplėsti Šiaurės Atlanto aljanso mandatą reaguoti į energetinio saugumo iššūkius. Didžiausias Lietuvos pasiekimas šiuo atžvilgiu yra 2011 m. įsteigto Energetinio saugumo centro prie Užsienio reikalų ministerijos 2013 m. rugsėjo 6 d. akreditacija į NATO Energetinio saugumo kompetencijos centrą. Nors institucijos akreditacija vaidina labiau simbolinį vaidmenį nacionalinių energetinio saugumo tikslų įgyvendinimo atžvilgiu⁵⁵, tačiau sustiprina Lietuvos galimybes užtikrinti energetinio saugumo klausimų aktualumą NATO sferoje ir plėsti Aljanso kompetenciją jų atžvilgiu taip, kad NATO turėtų platesnį mandatą padėti valstybėms narėms užtikrinti jų energetinį saugumą. NATO Energetinio saugumo kompetencijos centro vadovybę ir personalą daugiausia sudaro iš Užsienio reikalų ministerijos ir Krašto apsaugos ministerijos deleguotas lietuviškas kontingentas, Lietuva jam skiria gausias lėšas ir jo buveinė yra Lietuvos karo akademijoje, Vilniuje. Taigi būtent Lietuva turi didelę įtaką institucijoje vykdomai veiklai, pavyzdžiui, mokymų ir pratybų organizavimui, ekspertiniams tyrimams, koncepcijų ir strategijų kūrimui (energetinio saugumo kontekste). Tad minimą

53 Prieiga per internetą: http://www.esinvesticijos.lt/lt/finansavimas/apie-2014-2020-es-fondu-investicijas#5_klausimas

54 Žinoma, didelę įtaką tam daro tiek Lietuvos, tiek Europos Sąjungos ekonominė padėtis, tačiau Lietuvos užsienio politika šių procesų kontroliuoti negali.

55 Pavyzdžiui, atkreipia Lietuvos kariuomenės dėmesį į energijos taupymą ir skatina tai daryti. Šiame kontekste galima paminėti NATO Energetinio saugumo kompetencijos centro veiklą Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Kęstučio mechanizuotame pėstininkų batalione, kuriame buvo tirtos energijos sąnaudos ir nurodytos galimybės jos efektyvesniam panaudojimui.

instituciją pagrįstai galima traktuoti kaip Lietuvos užsienio politikos poziciją, derantis dėl NATO energetinio saugumo nuostatų, stiprinantį instrumentą.

Apibendrinimas. Lietuvos užsienio politika Europos Sąjungoje ir NATO vaidino svarbų vaidmenį atstovaujant šalies energetinio saugumo interesams. Lietuva Europos Sąjungoje sugebėjo įtvirtinti svarbių iniciatyvų, pavyzdžiui, Bendrojo intereso projektų sąrašą, kuris ne tik turėtų paspartinti vidaus energijos rinkos formavimą, bet ir sutvirtinti Lietuvos argumentus dėl svarbiausių energetinės infrastruktūros projektų finansavimo ateityje. Atitinkamai buvo užtikrintas finansavimo tęstinumas Ignalinos atominės elektrinės eksploatacijos nutraukimui ir kitiems svarbiems darbams atlikti 2014–2020 m. Kompleksinė Lietuvos integracija į Europos Sąjungos energijos tiekimo sistemas lems didėjančią jos įtaką valstybės energetiniam saugumui ir atitinkamai mažėjančią Rusijos įtaką. Vis dėlto, kol Europos Sąjungos vidinė energijos rinka nepradės veikti ir su energijos tiekėjais nebus deramasi vienu balsu, tol Rusija išlaikys galimybę naudoti „skaldyk ir valdyk“ taktiką dėl nevienodos Europos Sąjungos valstybių priklausomybės nuo jos tiekiamų energijos išteklių, skirtingos reguliacinės aplinkos, nevienodo energijos tiekimo infrastruktūros išplėtojimo ir kitų priežasčių. Šiuo atveju reikėtų pripažinti, kad daug kas priklausys ne nuo Lietuvos diplomatų pastangų, bet nuo didžiųjų Europos Sąjungos valstybių pozicijų. Jei jos nenoriai vykdys būtinus energijos tiekimo infrastruktūros projektus, neliberalizuos elektros ir gamtinių dujų sektorių, nebus vykdoma bendra energijos rinkos reguliacinė politika ar bus bandoma išlaikyti autonomiją derantis su išoriniais energijos tiekėjais, atitinkamai bendra Europos Sąjungos energijos rinka netaps tikrove, o apie išorės dimensiją nebus verta net užsiminti. Panašiai galima vertinti ir Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos situaciją. Nors Lietuva nagrinėjamu laikotarpiu sugebėjo sustiprinti savo interesų sklaidą sėkmingai akreditavusi NATO Energetinio saugumo kompetencijos centrą, tačiau Aljanso veiklos ribos energetinio saugumo kontekste reikšmingai nesiplės, jei tokios valstybės kaip Vokietija ir Prancūzija neatsiribos nuo požiūrio, kad „ekonominės prigimties“ klausimams Aljanso darbotvarkėje nėra vietos.

Danguolė Bardauskaitė

Mažos valstybės statusas neišvengiamai Lietuvą paverčia regionine veikėja, kuriai svarbiausi jos artimiausi kaimynai ir didieji sąjungininkai kaip Jungtinės Amerikos Valstijos. Nepaisant to, Lietuvos verslo interesai ir pasaulinės ekonomikos tendencijos veikia Lietuvos užsienio politiką ir tai po truputį didins santykių su besivystančiomis valstybėmis už Europos žemyno ribų intensyvumą, nors regioninio veikėjo statusas, neabejotina, neišnyks. Lietuvai ieškant naujų rinkų ir skatinant ekonominį augimą itin svarbios yra Afrikos, Vidurio (Artimųjų) Rytų, Azijos ir Lotynų Amerikos šalys. Besivystančios šalys susiduria su nemažomis problemomis, tačiau augančios šių valstybių ekonomikos sudaro prielaidas Lietuvai vykdyti aktyvesnę politiką ne tik Europos ir JAV, bet ir kitų, geografiškai tolimų valstybių atžvilgiu.

Pastaruosius dešimt metų pastebima pasaulinės ekonomikos „deinvesticizacija“, kurią atspindi prekybos statistika. Euro zonos šalys 2000 m. daugiausia prekiaavo su kitomis išsivysčiusiomis valstybėmis, o jau nuo 2010 m. fiksuojama, kad euro zonos šalių didesnė prekybos dalis yra su besivystančiomis ir kylančios ekonomikos šalimis, iš kurių didžiausia – Kinija⁵⁶. Brazilija, Indija, Japonija daugiau prekiauja ne su Vakarų valstybėmis, o su besivystančiomis ir kylančios ekonomikos šalimis⁵⁷. Tai rodo, kad Vakarų ekonomikos nesivysto taip greitai kaip kitų valstybių ekonomikos, nors tai atveria galimybes Vakarams, tarp jų ir Lietuvai, tiekti savo prekes besivystančių valstybių ekonomikoms.

Pagal Lietuvos Respublikos ambasados Pekine pateikiamus duomenis, Lietuvos ir Kinijos prekybos apimtys auga. 2013 m. Lietuvos ir Kinijos prekybos apyvarta buvo 2,26 mlrd. litų (654,10 mln. eurų) ir, palyginti su 2012 m., padidėjo

56 Client and Supplier Countries of the EU28. In: *Merchandise Trade*. European Commission, 2013. Prieiga per internetą: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_122530.pdf

57 Fischer, M. *Trade Data in Support of the State of the International Order*. Brookings Institution, February 25, 2014, p. 10–11. Prieiga per internetą: http://www.brookings.edu/~media/Research/Files/Reports/2014/02/state%20of%20the%20international%20order/intlorder_tradedata_appendix.pdf

dėjo 9,3 proc. 2013 m. Lietuvos eksportas į Kiniją, palyginti su 2012 m., išaugo 32,55 proc., o importas – 6,4 proc.⁵⁸. Šiemet Lietuvos pramonininkų konfederacija pranešė kurianti Lietuvos – Kinijos verslo tarybą⁵⁹. Vis dėlto Kinija nėra vienintelė valstybė, su kuria potencialiai būtų galima vystyti intensyvesnius ekonominius santykius. Pasaulio banko duomenimis, Užsacharinės Afrikos augimas turėtų pakilti nuo 4,7 proc. 2013 m. iki 5,2 proc. 2014 m., o tai lemia augančios investicijos į natūraliuosius išteklius ir infrastruktūrą bei didėjančios namų ūkių išlaidos⁶⁰. Šis kilimas Afriką paverčia regionu, kuriuo intensyviai domisi Vakarų ir Kinijos investuotojai.

Lotynų Amerikoje kurį laiką ypač sparčiai kilo Brazilijos ekonomika, todėl ši šalis jau sukėlė Lietuvos verslininkų ir investuotojų susidomėjimą⁶¹. Vis dėlto Brazilijos ekonomika yra šiek tiek sulėtėjusi, ką iliustruoja protestai, vykę 2013 m. vasarą dėl aukštų kainų, prastų viešųjų paslaugų ir didelių išlaidų 2014 m. pasaulio futbolo čempionatui bei 2016 m. olimpinėms žaidynėms. Nepaisant šių protestų, kurie gali būti vertinami teigiamai kaip pilietinės visuomenės reiškinys, Brazilija vis dar laikoma palankia investicijoms valstybe, kurioje atlaisvinti biurokratiniai varžtai leistų pritraukti dar daugiau užsienio investicijų.

Vertas paminėjimo Meksikos bendrojo vidaus produkto (BVP) kilimas, kuris, prognozuojama, augs (2,3 proc. – 2014 m., 3,5 proc. – 2015 m., 4 proc. – 2016 m.)⁶². Tokį kilimą lemia augantis gamybos sektorius. Net prognozuojama, kad 2050 m. Meksika bus aštunta didžiausia ekonomika pasaulyje⁶³. Meksika taip pat pasipelnė iš NAFTA susitarimo (angl. *North American Free Trade Agreement*), nors šio susitarimo naudai išryškėti prireikė laiko (sutartis pasirašyta 1994 m.). Tai iliustruoja, kad laisvos prekybos susitarimai gali būti svarbus ekonomikos augimo

58 Ekonominis bendradarbiavimas. LR ambasada Pekine. Prieiga per internetą: <https://cn.mfa.lt/index.php?294657264>

59 Steigiama Lietuvos – Kinijos verslo taryba. Lietuvos pramoninkų konfederacija. 2014-01-29. Prieiga per internetą: <http://www.lpk.lt/lt/naujienos/steigiama-lietuvos-kinijos-verslo-taryba>

60 Africa's Growth Set to Reach 5.2 percent in 2014 with Strong Investment Growth and Household Spending. The World Bank. April 7, 2014. Prieiga per internetą: <http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2014/04/07/africas-growth-set-to-reach-52-percent-in-2014-with-strong-investment-growth-and-household-spending>

61 Verslo misija į Braziliją: Lietuvos įmonių susidomėjimas Brazilijos rinka itin išaugo. In: *JCI sostinė*. Prieiga per internetą: <http://jcisostine.lt/jci-sostine-iniciatyva-verslo-misija-i-brazilija-2013-lietuvos-imones-dar-tik-zengia-pirmuosius-zingsnius-sioje-augancioje-ekonomikoje/>

62 Data: Mexico. The World Bank. Prieiga per internetą: <http://data.worldbank.org/country/mexico>

63 Broderick, D. What's driving Mexico's Growth? In: *Forbes*, 2014, July 22. <http://www.forbes.com/sites/hsbc/2014/07/22/whats-driving-mexicos-growth/>

veiksny. Meksika po truputį didina investuotojų susidomėjimą, kadangi darbo jėga Kinijoje brangsta, o Meksikoje jos kaina išlieka palyginti nedidelė.

Indijoje stojant ekonomikai vyko vidurinėsios klasės protestai dėl korupcijos, stagnuojančios politikos, nepatikimų viešųjų paslaugų, tačiau šiemet ministru pirmininku tapus Narendrai Modi, Indijos ekonomika tapo dar patrauklesnė užsienio investuotojams, todėl jai prognozuojamas kilimas⁶⁴. Dėl stabilaus Indijos populiacijos augimo, tikėtina, šios šalies ekonomika, net ir esant tam tikriems svyravimams, išliks viena didžiausių pasaulyje.

Pasaulyje anapus Vakarų galima įžvelgti nemažai teigiamų pokyčių ir perspektyvų, tačiau daugelis problemų vis dar išlieka. Pasaulyje konfliktų po truputį mažėja, bet, kaip matyti iš statistikos, ne Vidurio Rytuose. Daug žadėjęs Arabų pavasaris ir demokratizacijos lūkesčiai kol kas lieka neišpildyti, o žmogaus saugumo klausimas pilietinio karo niokojamoje Sirijoje iškeliamas į pirmą planą. Egipto, lietuvių pamėgto atostogų krašto, 2013 m. ekonominiai rodikliai visai suprastėjo⁶⁵, nors 2014 m. prognozuojamas šio toks kilimas. Platesnių rinkų paieška Vidurio Rytuose yra pristabdyta tose valstybėse, kuriose vyksta politiniai neramumai. Apskritai, itin svarbus faktorius investiciniam patrauklumui yra politinio režimo stabilumas, todėl pokyčius patiriančios valstybės, kaip šiuo atveju Egiptas, nėra tokios patrauklios. Tuo tarpu kitos Vidurio Rytų valstybės (Jungtiniai Arabų Emyratai, Kataras, Saudo Arabija), kurių režimai, nors ir nedemokratiniai, pasižymi stabilumu, pritraukia investuotojus. Su šiomis valstybėmis Lietuva taip pat gali plėsti prekybinius santykius.

2011 m. Sirijoje prasidėjęs pilietinis karas sukėlė daugybę diskusijų dėl galimos intervencijos į šią šalį. Lietuvos pozicija Sirijos pilietinio karo, sudėtingų Irako, Libijos ir Egipto situacijų atžvilgiu, kaip ir būdinga mažai valstybei, yra visiškai priklausoma nuo JAV ir Europos Sąjungos pozicijų ir tokia turėtų išlikti. Tokia Lietuvos strategija laikytina racionalia, atsižvelgiant į itin menkas Lietuvos galimybes paveikti šių valstybių situaciją. Nepaisant to, Lietuvos dalyvavimas karinėse misijose Afganistane, Malyje, Kosove, Turkijoje ir Indijos vandenyno Adeno įlankoje (prieš piratavimą)⁶⁶ rodo jos atsakomybę partneriams, taip pat kaip ir parama skurstančioms šalims. Ši parama, nors ir simbolinė, leidžia Lietuvą laikyti ne tik gavėja, bet ir donore. Lietuvos, kaip atsakingos valstybės,

64 India's economic growth hits two year high. BBC. August 29, 2014. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/business-28985676>

65 Egypt GDP Growth Rate. Trading Economics. Prieiga per internetą: <http://www.tradingeconomics.com/egypt/gdp-growth>

66 Tarptautinės operacijos. Lietuvos kariuomenė. Prieiga per internetą: http://kariuomene.kam.lt/lt/tarptautines_operacijos_786.html

įvaizdis yra svarbu siekiant didinti „minkštąją“ galią, investicijos į kurią dažniausiai atsiperka per ilgesnį laiką.

Nors prekybiniai santykiai yra turbūt pats svarbiausias Lietuvos užsienio politikos su valstybėmis anapus Vakarų ir Rytų Europos elementas, tačiau iššūkiai, kylantys ganėtinai toli nuo Lietuvos, netiesiogiai daro poveikį ir tokioms mažoms valstybėms kaip Lietuva. Kontekstui ypač svarbūs yra didžiųjų valstybių santykiai, todėl šiuo metu būtina atkreipti dėmesį į Kinijos ir Japonijos santykius. Įtampa tarp Kinijos ir Japonijos dėl Senkaku (Tiaoyutai, Diaoyu) salų vis dar išlieka, nesvarbu, kad žiniasklaidos dėmesys šiai problemai sumažėjo. Senkaku salos yra strategiškai svarbios dėl žvejybos kelių, potencialių naftos ir dujų išteklių. Ne tik šis teritorinis ginčas kelia nerimą dėl regioninio saugumo, bet ir tai, kad Kinija stiprina savo karinius pajėgumus, o tai verčia ir globalius veikėjus, tokius kaip JAV, siekti atsvaros Kinijai ir vykdyti aktyvesnę politiką Azijoje. Apskritai, didžiųjų valstybių nesutarimai (ne tik tarp Kinijos ir Japonijos) mažina galimybes dėti daugiau pastangų kurti bendras globalios bendruomenės taisykles, t. y. tarptautinės teisės viršenybės galimybės itin sumažėja. Tai tapo ypač akivaizdu po įvykių Ukrainoje, kurie aptariamai kituose šio leidinio skyriuose. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad didžiųjų valstybių bendradarbiavimas ypač svarbus sprendžiant klimato kaitos klausimus, ekonomines krizes ir kitas visam pasauliui aktualias problemas, kurių sprendimas gali būti apsunkintas dėl sudėtingų didžiųjų valstybių santykių. O Lietuvos, kaip mažos valstybės, interesų lauke neišvengiamai atsiduria tarptautinės teisės viršenybė, kuri reikštų, jog Lietuvos interesai turėtų mažesnę galimybę būti pažeisti didesnių valstybių interesų.

Žmogaus teisės tampa Lietuvos darbotvarkės dalimi kalbant ne tik su Rytų Europos nedemokratinėmis valstybėmis, bet ir su kitų, pvz., Pakistano, valstybių vadovais. Tai sąlygoja ne tik Lietuvos pozicija žmogaus teisių klausimais, bet ir Lietuvos, kaip ES, kuri itin akcentuoja šį klausimą, narės, statusas. Šis žmogaus teisių akcentavimas neišvengiamai tampa Lietuvos užsienio politikos dalimi daugiausia būtent dėl narystės Europos Sąjungoje.

Žmogaus teisių klausimai šiuo metu yra aktualūs ne tik šiame straipsnyje daugiausia analizuojamose besivystančiose valstybėse, bet ir visame pasaulyje, ypač kai susiduriama su asmens duomenų apsauga ir šnipinėjimo atvejais. Duomenų apsauga internete tampa vienu svarbiausių XXI a. iššūkių, nes nėra aiškios ribos tarp siekio užtikrinti saugumą ir žmogaus privatumo teisių. Kuomet vis dar aktualu rasizmas, diskriminacija dėl lyties, išnaudojimas darbo santykiuose, vaikų teisių ir kitos problemos (ypač besivystančiose valstybėse), privatumas tampa kone vienu iš sunkiausiai sprendžiamų klausimų. Debatai dėl asmens privatumo ir saugumo tebesitęsia, taigi abejotina, ar greitai bus rastas sprendimas. Vis dėlto

Lietuvos ekspertai gali įsijungti į šiuos debatus ir siūlyti galimus problemos sprendimų būdus.

Vertinant globalius reiškinius svarbu nepamiršti, kad Lietuvai, kaip mažai valstybei, pasaulinės politikos tendencijos yra reikšmingos. Taip galima teigti ne dėl to, kad Lietuva turi įtakos susidariusioms situacijoms, o todėl, kad mažos valstybės dažnai tampa susiklosčiusių aplinkybių įkaitais. Lietuva, nors ir nedalyvaujama pagrindiniame žaidime, visuomet privalo išlikti akyla stebėtoja, nes ir mažų progų (ne)išnaudojimas mažai valstybei gali reikšti ištis daug. Tai visų pirma ypač svarbu Lietuvos ekonominio potencialo panaudojimui.

Ekonominė diplomatija su besivystančiomis ir įsitvirtinančiomis ekonomikomis turėtų būti vienas iš Lietuvos prioritetų siekiant diversifikuoti eksportą. Būtinai atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvos ekonominės diplomatijos pastangos turėtų būti susietos su Lietuvos verslininkų bei investuotojų lūkesčiais, kuomet valstybės pagrindinė užduotis – padėti jiems patekti į naujas rinkas. Nekoordinuota ekonominė diplomatija kainuoja pastangų, bet neatneša apčiuopiamos naudos, todėl iniciatyvos „iš apačios“ yra lygiai svarbios kaip ir iniciatyvos „iš viršaus“.

Lietuva globalioje erdvėje. Metinė apžvalga 2013–2014 m. / Gerda Jakštaitė, Giedrius Česnakas, Ieva Karpavičiūtė, Ieva Gajauskaitė, Danguolė Bardauskaitė, Justinas Juozaitis. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas; Vilnius: Versus aureus, 2014. – 72 p.

ISSN 2351-7077 (spausdintas)

ISSN 2351-7085 (internetinis)

Leidinio tikslas – pateikti reguliarią Lietuvos užsienio politikos analizę, išskiriant keletą svarbiausių jos dimensijų: Lietuvos vidaus politikos lygmenį, Lietuvos užsienio politiką tarptautinėse organizacijose, Lietuvos dvišalius santykius. Leidinys skirtas plačiajai visuomenei, akademinėi bendruomenei, Lietuvos užsienio politikos formuotojams ir įgyvendintojams.

Lietuva globalioje erdvėje

Metinė apžvalga 2013–2014 m.

Redaktorė *Beatričė Rastenytė*

Dailininkė maketuotoja *Reda Žukė*

2014 11 26. Užsakymo Nr. K14-110.

Išleido:

Vytauto Didžiojo universitetas

K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas

www.vdu.lt | leidyba@bibl.vdu.lt

„Versus aureus“ leidykla

Rūdinkų g. 10, LT-01135 Vilnius

www.versus.lt | info@versus.lt